

Ockhuizerweg 35

transect: archeologie, erfgoed, ruimte

Transect-rapport 788

**Haarzuilens, Ockhuizerweg 35
Gemeente Utrecht**

Archeologisch bureauonderzoek

Auteur	Drs. T. Nales
Versie	Eindversie
Projectcode	15090009
Datum	01-06-2016
Opdrachtgever	Tauw b.v. Postbus 133 7400 AC Deventer
Uitvoerder	Transect Australiëlaan 5-a 3526 AB Utrecht 3978765100
Onderzoeksmelding	Gemeente Utrecht
Bevoegde overheid	Transect, Utrecht
Beheer documentatie	

Autorisatie		
Naam	Datum	Paraaf
Drs. A.A. Kerkhoven (Senior archeoloog)	05-11-2015	

ISSN: 2211-7067

© Transect, Utrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Transect aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

In opdracht van Tauw b.v. heeft Transect in oktober 2015 een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd in een plangebied aan de Ockhuizerweg 35 in Haarzuilens (gemeente Utrecht). De aanleiding voor het onderzoek vormt een bestemmingsplanwijziging, vooruitlopend op de aanvraag van een omgevingsvergunning, die de sloop van een oude schuur en de ontwikkeling van een tiental woningen in het gebied mogelijk moet maken.

Bij de voorgenomen herinrichting zal grondverzet plaatsvinden, waardoor de oorspronkelijke bodem en daarmee eventueel aanwezige archeologische resten in het gebied kunnen worden verstoord. Om in de nabije toekomst ontwikkelingen te kunnen uitvoeren in het plangebied, is op grond van het gemeentelijk beleid daarom eerst een archeologievergunning nodig. Deze vergunning kan alleen worden aangevraagd, wanneer archeologisch onderzoek is uitgevoerd waarin sprake is van een waardestelling van het terrein. Het plangebied is hiermee onderzoeksplichtig. Dit rapport beschrijft de resultaten van een archeologisch bureauonderzoek in het plangebied en voorziet in die plicht.

Uit het archeologisch bureauonderzoek blijkt dat voor het plangebied een archeologische verwachting geldt op het aantreffen van (nederzettingen)resten uit de periode Neolithicum-Late Middeleeuwen. Deze verwachting is zowel gebaseerd op de landschappelijke ligging van het plangebied op twee oude stroomruggen (de Oude Rijn en de Spengen stroomrug) en de ligging van het plangebied in een laatmiddeleeuwse ontginning.

Advies

In het plangebied bestaat op basis van de onderzoeksresultaten een verwachting op de aanwezigheid van archeologische resten. Deze kunnen bij de nieuwbouw van de woningen worden verstoord. Mits deze verstoring niet groter zijn dan 1.000 m² en binnen 30 cm –Mv blijft, zijn geen archeologische vervolmaatregelen noodzakelijk. Indien de verstoring in het plangebied groter is, wordt geadviseerd om in het gebied een inventariserend veldonderzoek uit te voeren. Doel van dit onderzoek is om de bodemopbouw in het plangebied in beeld te brengen en vast te stellen in hoeverre nog daadwerkelijk archeologische resten aanwezig zijn. Gezien de archeologische verwachting en het beperkte oppervlak van het plangebied zou een verkennend c.q. karterend booronderzoek als onderzoeksmethode het meest voor de hand liggen.

Bovenstaande vormt een advies. Op grond van de resultaten van het rapport en het advies zal het bevoegd gezag (de gemeente Utrecht) een besluit nemen over de daadwerkelijke omgang met eventueel aanwezige archeologische waarden binnen het plangebied.

Inhoud

1. Aanleiding	1
2. Aard en doel van het archeologisch vooronderzoek	2
3. Afbakening van het plan- en onderzoeksgebied	3
4. Consequenties toekomstig gebruik	4
5. Beleidskader	5
6. Landschap, geomorfologie en bodem	6
7. Archeologische verwachting en bekende waarden	9
8. Historische situatie, huidig gebruik en bodemverstoringen	10
9. Gespecificeerde archeologische verwachting	18
10. Conclusie en Advies	20
11. Geraadpleegde bronnen	21
 Bijlage 1: Archeologische Waardenkaart van de gemeente Utrecht	 23
Bijlage 2: Stroomruggenkaart	24
Bijlage 3: Hoogtekaart	25
Bijlage 4: Bodemkaart	26
Bijlage 5: Archeologische waarden (waarnemingen, monumenten, vondstmeldingen, onderzoeksmeldingen)	27

1. Aanleiding

In opdracht van Tauw b.v. heeft Transect¹ in oktober 2015 een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd in een plangebied aan de Ockhuizerweg 35 in Haarzuilens (gemeente Utrecht). De aanleiding voor het onderzoek vormt een bestemmingsplanwijziging, vooruitlopend op de aanvraag van een omgevingsvergunning, die de sloop van een oude schuur en de ontwikkeling van een tiental woningen in het gebied mogelijk moet maken.

Bij de voorgenomen herinrichting zal grondverzet plaatsvinden, waardoor de oorspronkelijke bodem en daarmee eventueel aanwezige archeologische resten in het gebied kunnen worden verstoord. Om in de nabije toekomst ontwikkelingen te kunnen uitvoeren, is op grond van het gemeentelijk beleid daarom eerst een archeologievergunning nodig. Deze vergunning kan alleen worden aangevraagd, wanneer archeologisch onderzoek is uitgevoerd waarin sprake is van een waardestelling van het terrein. Het plangebied is hiermee onderzoeksplichtig. Dit rapport beschrijft de resultaten van een archeologisch bureauonderzoek in het plangebied en voorziet in die plicht.

Het onderzoek is uitgevoerd in overeenstemming met de eisen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.3 en de richtlijnen voor archeologisch onderzoek van de gemeente Utrecht.

¹ Transect Archeologie beschikt over een opgravingsvergunning voor booronderzoek ex artikel 45 van de Monumentenwet, verleend door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE).

2. Aard en doel van het archeologisch vooronderzoek

Om de archeologische waarde van het plangebied te kunnen bepalen is gekozen voor een bureauonderzoek (BO). Het doel van het archeologisch bureauonderzoek is het specificeren van de archeologische verwachting. Dat wil zeggen het aan de hand van beschikbare en nieuwe informatie over de archeologie, cultuurhistorie, geomorfologie, bodemkunde en het grondgebruik definiëren van de kans dat binnen het plangebied sprake is van archeologische resten.

Het resultaat van het archeologisch bureauonderzoek is een rapport met een conclusie voor wat betreft het risico dat eventueel aanwezige archeologische waarden in het plangebied worden verstoord als gevolg van de voorgenomen bodemingrepen. Aan de hand hiervan wordt een advies voor eventuele vervolgstappen geformuleerd. Met het rapport kan de bevoegde overheid een beslissing nemen in het kader van de vergunningverlening. Het rapport bevat waar mogelijk gegevens over de aan- of afwezigheid, diepteligging, aard, omvang, ouderdom, gaafheid, conservering en (relatieve) kwaliteit van archeologische waarden.

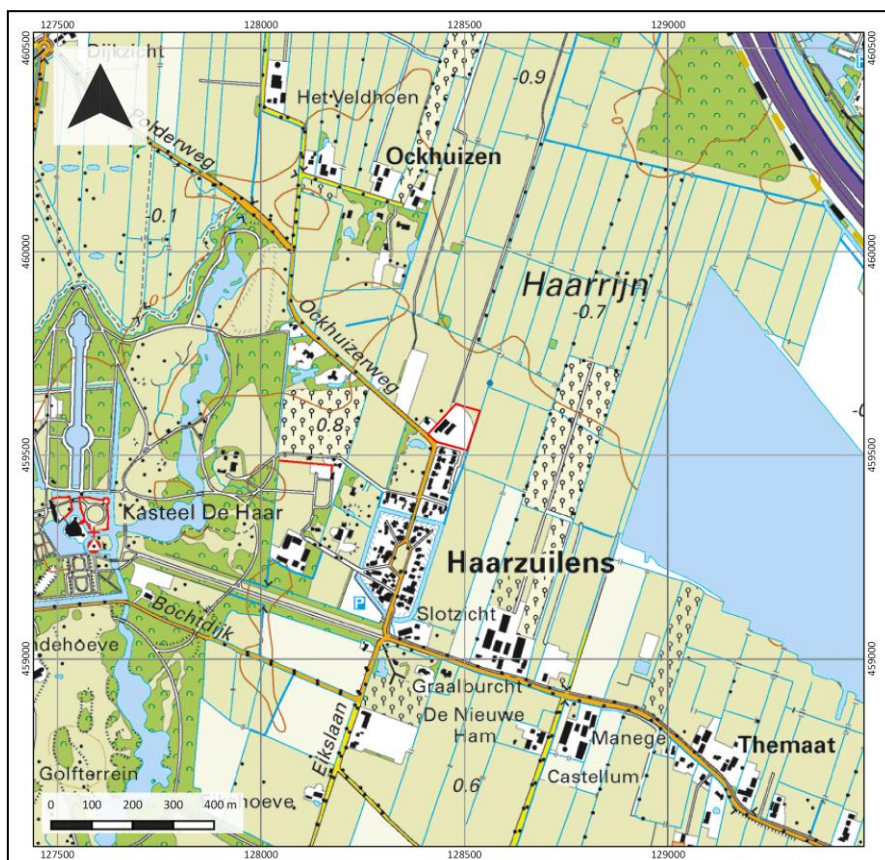
Het bureauonderzoek is uitgevoerd conform protocol 4002 van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.3 (KNA 3.3). Ook zijn voor alle onderzoeken de richtlijnen voor archeologisch onderzoek in Utrecht gevolgd. In dit kader is onder andere het centraal Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) geraadpleegd, waarin Archeologische MonumentenKaart (AMK) en de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) zijn opgenomen. Aanvullende (cultuur)historische informatie is verkregen uit divers voorhanden historisch kaartmateriaal. Om inzicht te krijgen in de opbouw en ontwikkeling van het landschap zijn onder andere de bodemkaart en beschikbaar geomorfologisch kaartmateriaal geraadpleegd. Deze informatie is aangevuld met relevante informatie uit achtergrondliteratuur, waaronder de Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de gemeente Utrecht (AKBU-reeks) en de Archeologische Kronieken van de Provincie Utrecht (AKPU-reeks).

3. Afbakening van het plan- en onderzoeksgebied

Gemeente	Utrecht
Plaats	Haarzuilens
Toponiem	Ockhuizerweg 35
Kaartblad	31G
Centrumcoördinaat	128.481 / 459.571

Binnen het archeologisch bureauonderzoek is onderscheid gemaakt in het plangebied en het onderzoeksgebied. Het plangebied is het gebied waarin de geplande bodemingrepen zullen plaatsvinden. Het onderzoeksgebied omvat het plangebied en een deel van het direct omringende gebied en wordt bij het onderzoek betrokken om tot een beter inzicht te komen in de archeologische en bodemkundige situatie in het plangebied. Het onderzoeksgebied beslaat het plangebied en het omringende gebied, binnen een straal van circa 500 meter.

Het plangebied betreft een boerderij en het omliggende erf op het perceel Ockhuizerweg 35 in Haarzuilens (gemeente Utrecht). De ligging van het plangebied is weergegeven in figuur 1. In het zuidwesten ligt het terrein aan de Ockhuizerweg, de overige begrenzingen van het plangebied bestaan uit de grenzen van de aanliggende kavels. Het plangebied heeft een oppervlak van circa 1,3 ha. Delen van het terrein achter op het erf liggen reeds braak. Enkele bijgebouwen, die voorheen deel uitmaakten van het erf, zijn reeds verdwenen.

Figuur 1: Ligging van het plangebied (met rode lijnen weergegeven).

4. Consequenties toekomstig gebruik

Kader	Archeologievergunning
Planvorming	Nieuwbouw van een tiental woningen
Bodemverstorende werkzaamheden	Graafwerkzaamheden

De gemeente Utrecht heeft het voornemen om in het plangebied een tiental nieuwe woningen te laten realiseren. De plannen van hoe en waar de woningen komen te liggen zijn niet bekend. Wel is bekend dat in de huidige boerderij er drie zullen worden gecreëerd en in de rest van het terrein nog zeven vrijstaande. Een oude schuur, die naast de huidige boerderij staat, zal in het kader van deze plannen worden gesloopt. Voorafgaand aan de bouw moet eerst een bestemmingsplanwijziging worden doorgevoerd om woningbouw in het plangebied mogelijk te maken. Naar verwachting wordt bij de nieuwbouw de oorspronkelijke bodem verstoord. Hierdoor kunnen ook eventueel aanwezige archeologische waarden worden aangetast. Daarom maakt een archeologisch onderzoek deel uit van de ruimtelijke onderbouwing van het plan.

5. Beleidskader

Onderzoekskader	Archeologievergunning
Juridisch-planologisch kader	Verordening op de Archeologische Monumentenzorg en gemeentelijke archeologische waardenkaart
Onderzoeksgrens	Vanaf 1.000 m ² en dieper dan 30 cm -Mv

In 1992 heeft Nederland het *Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed* ondertekend; ook wel het *Verdrag van Malta* of *Valletta* genoemd, naar het eiland en de plaats waar het is ondertekend. Het Verdrag is in 1998 geratificeerd en op 1 september 2007 via de *Wet op de Archeologische Monumentenzorg* (Wamz) geïmplementeerd. De Wamz is een wijzigingswet en omvat een wijziging van de Monumentenwet 1988, de Wet Milieubeheer en de Ontgrondingenwet. Vanuit de Wet op de ruimtelijke ordening (Wro) bestaat sindsdien een verplichting om bij de voorbereiding van bestemmingsplannen alle ter zake doende belangen mee te wegen. In feite is de Wamz een concrete invulling van deze verplichting en een verbreding van de zorgplicht voor archeologische waarden in het milieubeheer.

Het archeologiebeleid van de gemeente Utrecht is verwoord in de Verordening op de Archeologische Monumentenzorg (2009), die gekoppeld is aan de gemeentelijke archeologische waardenkaart. Op de waardenkaart is per zone vastgelegd welke archeologische verwachting een gebied heeft. Op basis hiervan zijn in artikel 3 en 4 van de verordening voorwaarden opgenomen, die bepalen wanneer in het kader van planvorming archeologisch vooronderzoek moet plaatsvinden.

Het plangebied ligt op de archeologische waardenkaart van de gemeente Utrecht in een gebied met een archeologische verwachting. Hiervoor geldt, dat voor bodemingrepen vanaf een oppervlakte van 1.000 m² en een diepte van 30 cm –Mv archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd. Omdat het plangebied het vrijstellingscriterium overschrijdt, is onderhavig archeologisch onderzoek nodig.

6. Landschap, geomorfologie en bodem

Archeoregio	Midden-Nederlands rivierengebied
Geomorfologie	Stroomrug
Bodem	Poldervaaggrond
Maaiveld	Circa 0,8 m +NAP
Grondwater	GWT-V

Landschapsgenese

Haarzuilens – met inbegrip van het plangebied – ligt in het noordelijk deel van het Midden-Nederlands rivierengebied (Berendsen, 2005). Tijdens de koudste fase van het Weichselien (het Pleniglaciaal, circa 55.000 tot 15.000 jaar geleden) was in de omgeving van Utrecht sprake van een poolwoestijn en een vegetatiearm landschap. Als gevolg van de sterke wind traden verstuiwingen op van in de drooggelegen rivierbeddingen gelegen zand. Dit zand werd als dekzand over grote afstanden verplaatst en verderop weer afgezet in de vorm van vlaktes, welvingen en ruggen. Geologisch gezien wordt dit dekzand gerekend tot de Formatie van Boxtel (de Mulder e.a., 2003). Aan het begin van het Holoceen werden deze verstuiwingen geleidelijk aan banden gelegd door een sterke toename in de vegetatie, wat op zijn beurt het gevolg was van een klimaatsverbetering. Deze klimaatsverbetering duurt tot op de dag van vandaag voort.

De ingetreden klimaatsverbetering aan het begin van het Holoceen zorgde tevens voor het grootschalig afsmelten van landijs in het noorden van Europa en Noord-Amerika. Hierbij kwam zoveel water vrij, dat dit leidde tot een mondiale stijging van de zeespiegel. Met name in het begin van het Holoceen verliep deze stijging zeer snel. Het alsmaar stijgende zeespiegel zorgde ervoor dat het grondwater landinwaarts werd opgestuwd. Hierdoor konden gebieden vernatten en kon veenvorming optreden, waardoor ook ter hoogte van het plangebied uiteindelijk een veenmoeras ontstond.

Rond 4.450 v. Chr. kwam het gebied, als gevolg van een natuurlijke riviervlissing bij Wijk bij Duurstede, onder invloed te staan van het Utrecht-stroomsysteem (een zogenaamde avulsie; Stouthamer, 2001). Via dit stroomsysteem heeft langdurig afvoer van Rijnwater plaatsgevonden, totdat de Kromme Rijn in 1.122 na Chr. bij Wijk bij Duurstede werd afgedamd (Dekker, 1980). Vanaf dat moment werd het grootste deel van het Rijnwater via de Lek en de Waal afgevoerd.

Het Utrecht-stroomsysteem heeft wisselende perioden van activiteit gekend, die resulteerden in een drietal stroomgordels die via Utrecht afwaterden, namelijk de Werkhoven-stroomgordel, de Houten stroomgordel en de Kromme Rijn-stroomgordel. De oudste stroomgordel is de Werkhoven-stroomgordel (4.450 -1750 v. Chr.), gevolgd door de Houten-stroomgordel (2.250-800 v. Chr.). De jongste omvat de Kromme Rijn-stroomgordel (1.250 v. Chr. – 1.122 na Chr.), die gekenmerkt wordt door een nu nog deels watervoerende restgeul van circa 20 m breedte. Het onderscheid tussen deze drie stroomgordels is vooral ten oosten van Utrecht nog duidelijk te zien, aangezien deze hier als apart te onderscheiden zandlichamen in de ondergrond aanwezig zijn (Berendsen, 1982).

Alle stroomgordels zijn ter hoogte van de stad Utrecht samengekomen en hebben zodoende ten westen van de stad één grote stroomrug gevormd, die van de Oude Rijn. Het gebied waarbinnen beddingafzettingen van deze rivier aanwezig zijn, heeft hier een breedte van zelfs 2,0 tot 2,5 km. Binnen dit zandlichaam zijn van verschillende stroomgordels landschappelijke elementen aanwezig (oeverwallen, restgeulen, komgronden en crevasses). De ligging van deze elementen spelen een

sleutelrol in het bepalen van de archeologische verwachtingspatroon. De landschappelijke reconstructie vormt hiermee een belangrijk onderdeel van het archeologisch onderzoek (Van Dinter, 2013; Van Dinter, in prep). Dit is voor het gebied tussen Utrecht en Harmelen een lastige opgave, aangezien door de voortdurende activiteit van de Oude Rijn oudere stroomruggen deels of geheel door jongere zijn opgeruimd. Vanaf de Meern verdeelt de Oude Rijn zich in een noordelijke tak (via Vleuten en Haarzuilens) en een zuidelijke kleine tak (de zogenaamde Heldammer stroomrug) die ter hoogte van Harmelen weer tot één stroomrug verwordt.

Geomorfologie

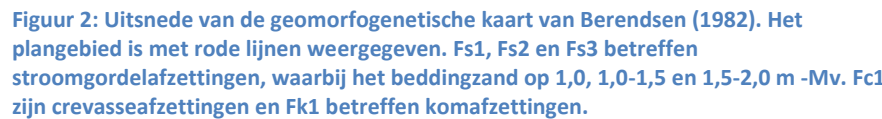
Op basis van de geomorfologisch-geologische kaart van Cohen e.a. (2012) bevindt het plangebied zich op zowel de Oude Rijn stroomrug (het oostelijk deel) als de Spengen stroomrug (het westelijk deel). De Oude Rijn in het plangebied is actief geweest van 2.250 tot circa 825 v. Chr. (bijlage 2). Vermoedelijk heeft deze stroomrug in verbinding gestaan met de stroomopwaarts gelegen Houten stroomgordel. Van de Spengen stroomrug is vooralsnog niet veel bekend. De activiteit van deze rivier is kort en wordt gedateerd tussen 825 v. Chr. en 375 v. Chr.. Het vermoeden bestaat dat de rivier ontstaan is als gevolg van een oeverwaldoorbraak (crevasse) van de Oude Rijn, ergens in de Late IJzertijd. In die tijd vonden namelijk meerdere doorbraken plaats als gevolg van een toegenomen rivierafvoer, waaronder ter hoogte van het Sportpark Terwijde in Leidsche Rijn waar op de crevasse sporen van nederzetting in die tijd (Van de Kamp, 2004). De doorbraak heeft geleid tot een omvangrijke waaier met meerdere geulen. Dit is onder meer te zien in figuur 2, die gebaseerd is op landschappelijke karteringen van Berendsen (1982). Berendsen en Stouthamer (2001) beschouwen de doorbraak als een mislukte poging tot de vorming van rivierafvoer in noordelijke richting. Bos (2010) beschouwt de Spengen stroomrug wel geslaagd en benoemt haar als een mogelijke voorloper van de Vecht, die in dezelfde tijd als gevolg van een avulsie (rivierververgissing) ten oosten van Utrecht ontstond (rond 375 v. Chr.). De rivier is in het huidige landschap als een smalle restgeul nog steeds in het landschap aanwezig (Cohen e.a., 2012)

Lithologie

De beddingafzettingen van de stroomrug zijn vermoedelijk op 1,5 m –Mv te verwachten. Even ten noorden van het plangebied, ter hoogte van het plangebied is in het verleden geboord, waarbij rivierzand vanaf een diepte van 1,5 m –Mv aanwezig is. Het zand is afgedekt door een pakket zandige en sterk zandige klei (oeverafzettingen; respectievelijk tussen 0,5 tot 1,0 m –Mv en 1,0 tot 1,5 m –Mv) en een pakket matig siltige klei (komafzettingen, tussen 0 en 0,5 m –Mv, bron: DINO-loket, boring B31G1591).

Bodem en grondwater

Op basis van de bodemkaart zijn in het plangebied kalkloze poldervaaggronden te verwachten (kaartcode Rn47C, bijlage 4). De poldervaaggronden bestaan hier naar verwachting voornamelijk uit zware klei. De poldervaaggronden zijn over het algemeen kleigronden met een grijze, door oxidatie rood-gekleurde ondergrond, die niet slap is. Daarbij worden ze gekenmerkt door een grijze humusarme bovengrond. Ze zijn wijd verbreid in Nederland en komen over het algemeen veel in het westen van het land voor (de Bakker, 1966). In een poldervaaggrond kunnen begraven bodemniveaus aanwezig zijn, zogenaamde vegetatiehorizonten, die een indicatie vormen voor oudere bodemvorming. Een dergelijk niveau heeft zich in het rivierengebied kunnen vormen op het moment dat er sprake was van een verminderde afvoer en door een afgenomen opslibbing van sediment. Hierdoor trad begroeiing op en kon zich een humeus niveau vormen. Op het moment dat er sprake was van een toename in rivierafvoer, raakte dit niveau begraven. Het kenmerkt zich door een licht tot matig humeuze kleilaag in de bodem.

7. Archeologische verwachting en bekende waarden

Wettelijk beschermd monument	Nee
AMK terrein	Nee
Verwachting gemeentelijke beleidskaart	Archeologische verwachting
Archeologische waarden en/of informatie	Nee

Archeologische verwachting

Het plangebied staat op zowel op de Archeologische Waardenkaart van de gemeente Utrecht als een gebied met een archeologische verwachting. Deze verwachting is gebaseerd op de ligging van het plangebied op (een deel van) de Oude Rijn-stroomrug, nabij een omvangrijk crevasse-complex (bijlage 1).

Binnen het plangebied zijn geen archeologische waarnemingen en vondstmeldingen en er heeft in het verleden geen onderzoek plaatsgevonden. Wel zijn in de nabijheid van het plangebied diverse onderzoeken uitgevoerd. Het merendeel van deze onderzoeken bevindt zich ten oosten van het plangebied, op en langs de stroomrug van de Oude Rijn. Met name de resultaten van twee onderzoeken zijn relevant ten aanzien van het plangebied, aangezien deze zich direct aan het plangebied bevinden.

- Onderzoeksmelding 8472: in 2001-2002 is ten noorden en oosten van het plangebied, direct ten noorden van de Thematerweg en ten oosten van het plangebied een vindplaats gevonden, dat geïnterpreteerd is als een bewoningslint uit de 12^e eeuw. Er is over een breedte van 25-45 m een cultuurlaag waargenomen met daarin houtskool, puin, verbrande leem, fosfaat en bot. Deze bevindt zich parallel aan de Thematerweg (Archis waarnemingsnummer 56.890). Ook is tijdens dit onderzoek in een vermeende restgeul hoeveelheden aardewerk uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd gevonden (op een diepte van circa 1,25 m –Mv. De vondst leidde tot het vermoeden dat zich nabij een nederzettingsterrein uit die tijd zou bevinden (Tol & Smit, 2003, Archis waarnemingsnummer 56.886)
- Onderzoeksmelding 40.159: langs de Thematerweg heeft de gemeente Utrecht in 2010 een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd in de vorm van proefsleuven. Het onderzoek betreft het graven van een vijftal proefsleuven op de aanwezigheid van archeologische resten. De aangetroffen sporen houden hier met name verband met de Thematerweg als ontginningslint die dateren in de Late Middeleeuwen. De oudste sporen dateren in de periode 1125-1220 en geven inzicht in de ouderdom van de ontginningen van de aangrenzende polder Themaat (Den Hartog, 2010).
- Ter plaatse van Archis waarnemingsnummer 56.888 is een concentratie scherven uit de Late Middeleeuwen aangetroffen. Het zijn fragmenten Paffrath die te dateren zijn in de 11^e tot 13^e eeuw. Mogelijk hangen de scherven samen met de locatie van een laatmiddeleeuwse huisplaats uit de periode voorafgaand aan de herinrichting van de Themaat. De scherven zijn gedaan bij veldkarteringen in het gebied. Het is dus niet bekend of ze daadwerkelijk samenhangen met een nederzettingsterrein ter plaatse.

8. Historische situatie, huidig gebruik en bodemverstoreningen

Historische bebouwing	Nee
Historisch gebruik	Agrarisch
Huidig gebruik	Deels bebouwd, deels braak
Bodemverstoreningen	Aanleg en sloop agrarisch bedrijf

Historische situatie

Het plangebied ligt oorspronkelijk in de laatmiddeleeuwse polder Themaat, die ingeklemd tussen Maarssebroek in het noorden en polder Lage Weide in het oosten (Blijdenstijn, 2005). De ontginningsbasis van de polder wordt gevormd door de Thematerdijk, die tegenwoordig de Thematerweg en de Smalle Themaat omvat. De westgrens van de polder lag vermoedelijk tussen deze dijk en de Ouvenaarskade, in het verlengde van de Eikslaan (zie figuur 3). Later (na 1226) is de grens ervan verplaatst en ten westen van de Ockhuizerweg en de Thematerkade komen te liggen.

Vermoedelijk zijn de eerste ontginningen in het plangebied kleinschalig gestart in de 10^e of 11^e eeuw. Deze concentreerden zich op de goed te ontwaterde, hogere delen op de stroomrug van de Oude Rijn. De inpoldering dateert echter van na 1122, de periode toen de Kromme Rijn afgedamd was, waardoor het waterpeil in de veengebieden kon verlagen. De polder is vermoedelijk later dan Maarssebroek aangelegd, hetgeen valt af te leiden aan de vorm van de polder. In opzet lijkt polder Themaat op een restontginning, een ontginning van overgebleven land tussen eerder geplande polders in. De inrichting van de polder was definitief in 1226, toen met de aanleg van de polder Haarrijn werd gestart. In polder Themaat werden de percelen verkaveld met een vaste lengte en dieptemaat (1250 en 110 m). Deze kwamen haaks op de ontginningsbasis te laten liggen. Op plaatsen is van de lengtemaat afgeweken doordat de begrenzing van de polder te onregelmatig was. Om de slagen niet te lang te laten zijn, is een korte, tweede ontginningsbasis gesticht, Ockhuizen. Vermoedelijk ligt dit lint op de grens met de rivierkom (overstromingsvlakte) van de Rijn, nog op crevasseafzettingen. Ockhuizen dateert in ieder geval na 1226 maar wordt reeds in oude documenten in 1362 vermeld (Storm Van Leeuwen, 1998).

Doordat polder Themaat werd aangelegd moest ook meer water af te voeren om de polder voor landbouw te kunnen gebruiken. De ontwatering zou voor polder Themaat via een of meerdere uitwateringsvlieten verbonden moeten zijn geweest met de Oude Rijn. Vermoedelijk hebben deze ontwateringssloten tussen de Schoolstraat en de Eikslaan gelegen. Verder heeft vermoedelijk een wetting ten noorden van de Thematerweg gelegen. In de loop van de 13^e eeuw is echter de afwatering van de polders gewijzigd, doordat in 1226 de Oude Rijn bij de Wel is afgedamd. Hierdoor was afwatering op de Vecht nodig, via de Proostwetering en de Vleutensewetering. De ontwatering van de nattere, lagere gebieden verliep via de Haarrijn.

De voortdurende vernatting in combinatie met de inklinking van het gebied leidde ertoe dat het bouwland in het gebied werd omgezet in weiland. Aan het begin van de 19^e eeuw waren nog enkele bouwlanden aanwezig, maar vandaag de dag is de hele polder weide. Ook zijn tegen het einde van de Late Middeleeuwen een aantal versterkte huizen gesticht (Huis Den Eijk, Kasteel de Haar). De middeleeuwse situatie valt goed af te leiden aan de hand van kaartmateriaal uit het begin van de 17^e eeuw. Uit kaarten uit die tijd valt af te leiden dat het plangebied indertijd niet bebouwd was (figuur 4 en 5). Dit blijkt eveneens op kaartmateriaal uit de 18^e eeuw (figuur 6). Het lijkt op alle kaarten in gebruik als landbouwgrond, hetgeen met name gebaseerd is op de kaart uit 1639 (figuur 4). Hierop is duidelijk te zien dat het plangebied deels als akker is gebruikt. Daarbij ligt de oorspronkelijke kade van

de middeleeuwse polder Themaat dwars in het plangebied (de voormalige Eikslaan). In hoeverre resten ervan nog als zodanig in de ondergrond aanwezig zijn, is niet duidelijk, aangezien in de loop van de 19^e en 20^e eeuw de verkavelingen en infrastructuur in en rondom het plangebied sterk veranderde. Het plangebied bleef echter wel onbebouwd. Het heeft altijd een agrarisch grondgebruik gekend. Pas op kaartmateriaal vanaf de jaren '60 van de vorige eeuw is in het plangebied bebouwing aanwezig. Vermoedelijk betreft de bebouwing de boerderij die nu nog in het plangebied aanwezig is. Op kaartmateriaal uit de tweede helft van de 19^e eeuw is ook te zien hoe ten zuiden van het plangebied het dorp Haarzuilens verschijnt.

Haarzuilens en De Haar

Haarzuilens dateert oorspronkelijk in de Late Middeleeuwen en lag eerst aan de voet van het kasteel de Haar, in de buitenbocht van de bochtdijk. Het Haarpad, dat over de stroomrug liep, was een kerkepad van de bewoners van het dorp naar de kerk in Vleuten, de Haarlaan vormde de oude verbinding van Vleuten en Harmelen tussen de Dorpstraat-Parkweg en de Rijndijk. Het oorspronkelijk dorp verplaatste zich tegen het einde van de 19^e eeuw, toen het kasteel de Haar grootschalig onder handen genomen werd.

In die tijd werd de ruïne van het kasteel De Haar gekocht door de heer Etienne van Zuylen van Nyevelt De Haar, die opdracht gaf het kasteel te restaureren. De herbouw van het kasteel en de herinrichting van het omliggende gebied hadden een grote impact op het omliggende landschap, aangezien rondom het kasteel gekozen is voor een groot parkontwerp. De Eikslaan, vernoemd naar het versterkte huis Den Eijk, was voor de herinrichting een onverhard voetpad. Dit gold tevens voor meerdere wegen. Aan de noordzijde van het park is een nieuwe verbindingsweg aangelegd van de Ockhuizerweg/Polderweg, die als een soort rondweg fungeerde om het park (figuur 9). Ten oosten van het kasteel, in het verlengde van de Eikslaan werd een stuk grond gekocht waar tussen 1893 en 1896 een nieuw plan is ontwikkeld voor een dorp, het huidige Haarzuilens. Het dorp verschijnt dan ook op kaartmateriaal vanaf het begin van de 20^e eeuw (figuur 9 tot en met 12).

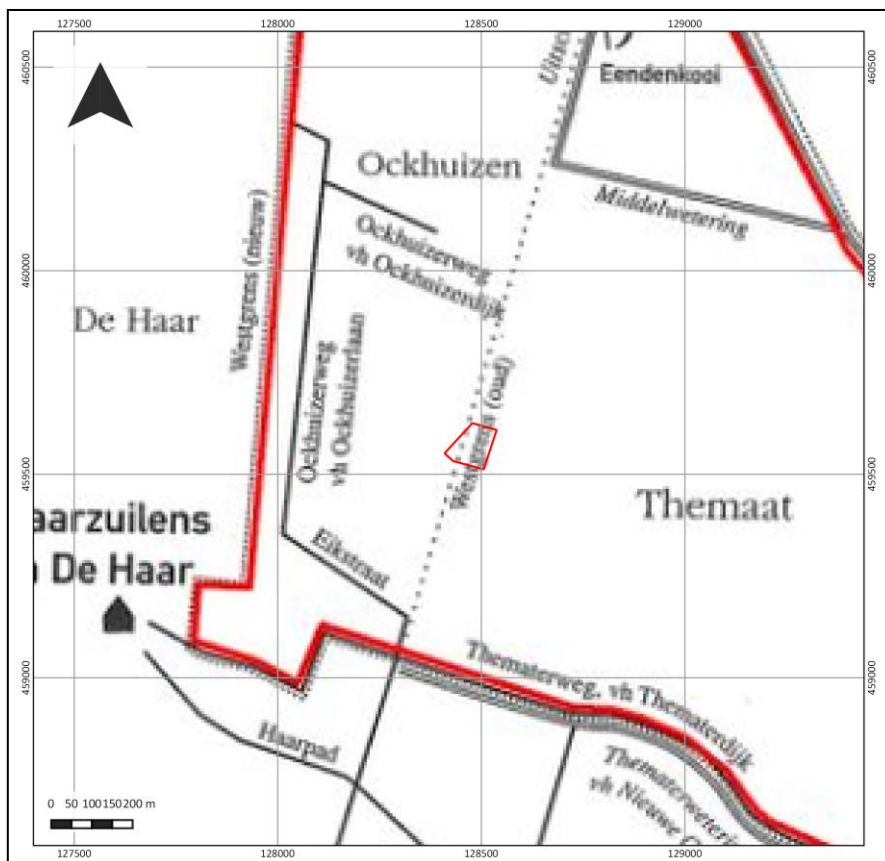
Bodemverstoringen

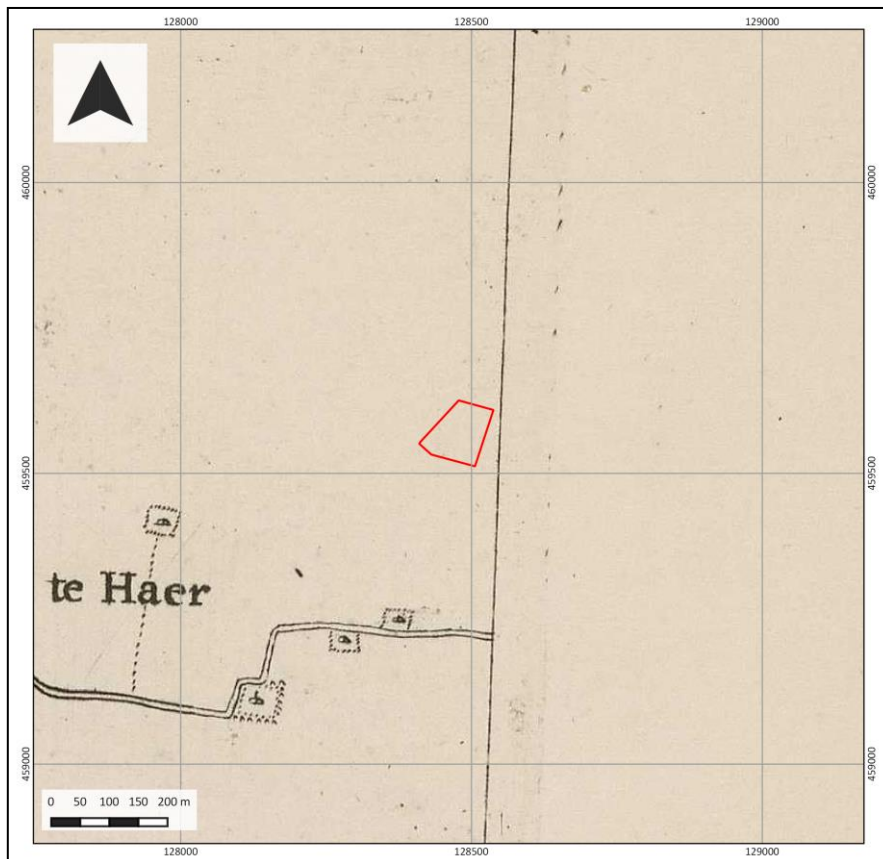
Aanwezigheid bebouwing

Het plangebied is ten dele bebouwd en ligt deels braak. Tot voor kort heeft in het plangebied een agrarisch bedrijf gezeten, waarvan een deel van de opstallen zijn gesloopt. Het is de verwachting dat de aanleg van het bedrijf evenals de sloop ervan geleid hebben tot verstoringen van de oorspronkelijke bodemopbouw in het plangebied. Bouwtekeningen van de boerderij zijn er niet. Hoeveel er voor de aanleg van het erf verstoord is, is echter niet bekend. Dit geldt evenzeer voor de sloop.

Afvletten

In het gebied rondom Vleuten zijn omstreeks 1500 grote gebieden “afgevlet”. Afvletten betreft in feite het afkleien van een gebied ten behoeve van de baksteenindustrie. Deze was met name in die tijd in Utrecht zeer sterk, aangezien de stad en haar omgeving sterk versteende. Hierdoor bestond een grote vraag naar bakstenen en dakpannen. Niet alleen langs de Oude Rijn werd veel klei gewonnen, maar ook langs de Hollandse IJssel en de Utrechtse Vecht. Voordat het afkleien kon plaatsvinden, werd eerst de humeuze bovengrond (met een dikte van circa 30 cm) verplaatst. Daarna werd tot maximaal 1,0 m klei afgegraven (de exacte diepte van afgraven werd met name bepaald door de diepteligging van het beddingzand en de grondwaterspiegel. Nadat de klei gewonnen was, werd het terrein toegemaakt met de opzij geschoven grond. Daarbij werd ook afval van de steenindustrie (baksteenresten, misbaksels en kolenas) toegevoegd. Dit afvletten vond plaats tot in de 20^e eeuw en heeft mogelijk ook in het plangebied plaatsgevonden. Het afvletten kan van grote impact zijn geweest op het archeologisch bodemarchief, omdat resten volledig vergraven kunnen zijn. Echter zijn in Leidse Rijn bij archeologische onderzoeken juist in deze gebieden ook vondsten gedaan, onder meer die van een Romeinse weg. Afvletten is daarmee niet per definitie als volledige verstoring te beschouwen.

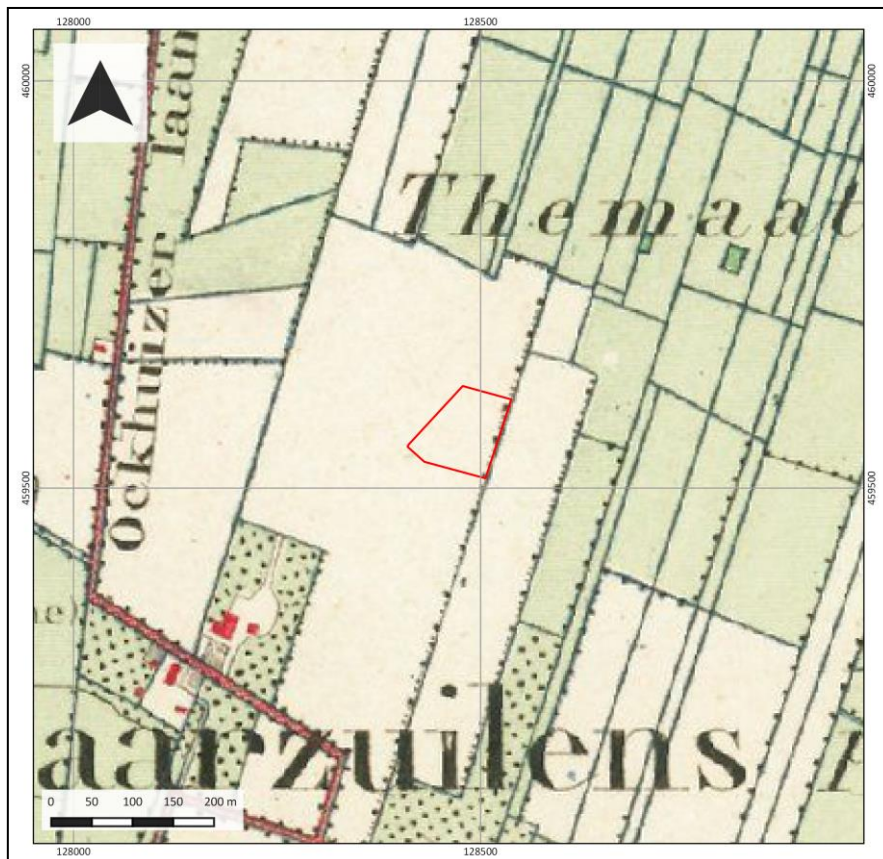

Figuur 3: Uitsnede van de kaart van Bolstra (1749). het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

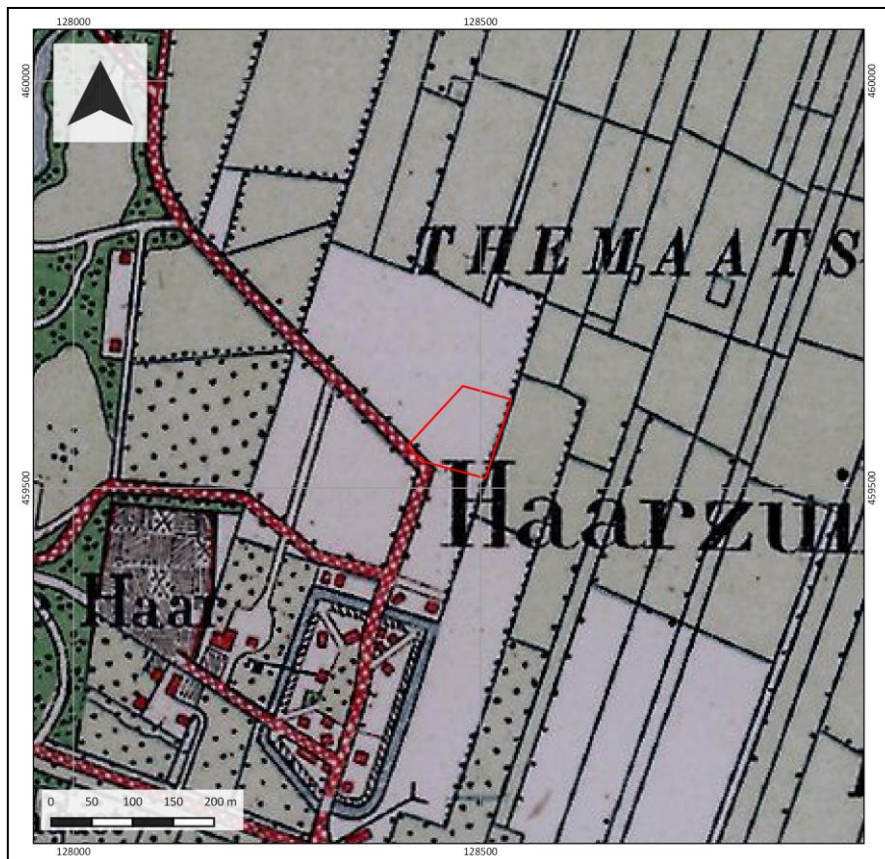
Figuur 4: Uitsnede van een topografische kaart uit 1830-1850. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

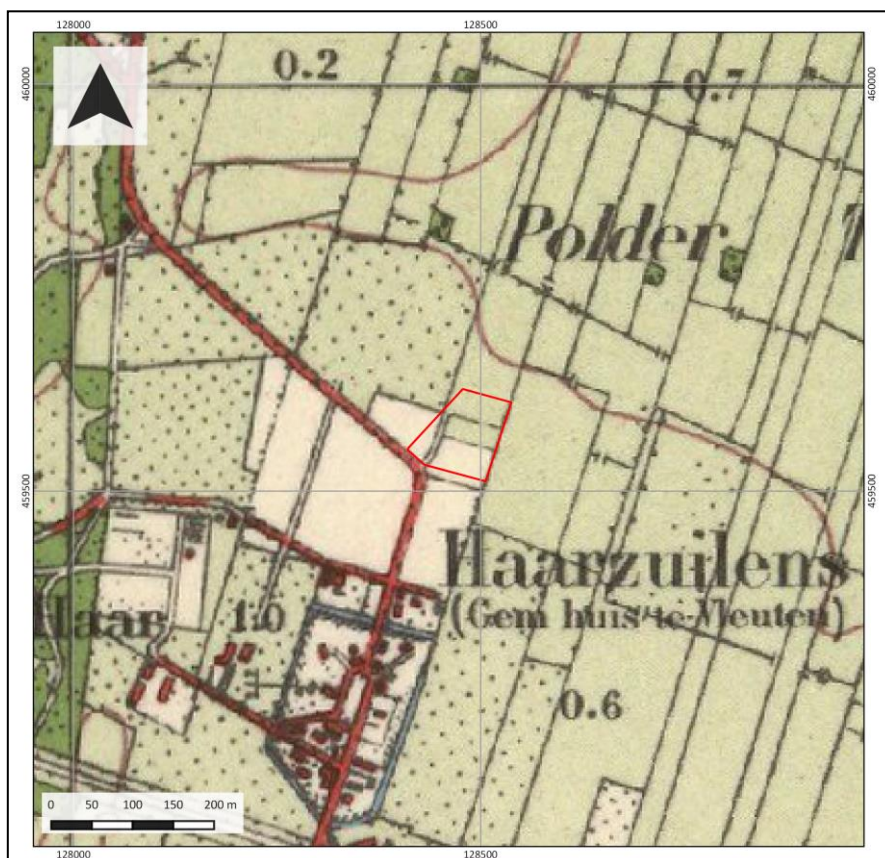
Figuur 5: Uitsnede van een topografische kaart uit 1880. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 6: Uitsnede van een topografische kaart uit 1890. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 7: Uitsnede van een topografische kaart uit 1920. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 8: Uitsnede van een topografische kaart uit 1950. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 9: Uitsnede van een topografische kaart uit 1969. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 10: Uitsnede van een topografische kaart uit 1981. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

9. Gespecificeerde archeologische verwachting

Kans op archeologische waarden	Middelhoog
Periode	Neolithicum - Late Middeleeuwen
Stratigrafische positie	Top van de oeverafzettingen en erboven gelegen ophooglagen
Diepteligging	Vanaf een diepte van circa 30 cm –Mv (minimale dikte van een bouwvoor).

Op grond van kaartmateriaal van Berendsen (1982) en Cohen e.a. (2012) valt af te leiden dat in de ondergrond van het plangebied afzettingen van de Oude Rijn stroomrug en van de Spengen stroomrug aanwezig zijn. De Oude Rijn in het plangebied vormt hier vermoedelijk de stroomafwaartse loop van de Houten stroomrug, die sinds het Neolithicum actief is geweest. Theoretisch gezien kunnen op de oeverafzettingen ervan resten vanaf die tijd aanwezig zijn. De Spengen stroomrug, gelegen in het westelijk deel van het plangebied, kent haar oorsprong als crevasse en is vermoedelijk actief geweest in de IJzertijd. Ze heeft zich nooit echt tot een volwaardige rivier kunnen omvormen, aangezien ze in de IJzertijd ook weer inactief geworden is. Vermoedelijk hangt het inactief worden ervan samen met het ontstaan van het Vecht-Angstel systeem in die periode. De geul is echter wel in het landschap achtergebleven en stroomafwaarts sluit de geul aan op de Oude-Aa.

Ook nadat de Spengen stroomrug en (dit deel van de) Oude Rijn stroomrug inactief geworden zijn, heeft het plangebied relatief hoger in het landschap gelegen en boden de zandrijke kleien van de oevers en crevasses vruchtbare gronden. Ook toen bestonden bewoningsmogelijkheden (Romeinse tijd en Middeleeuwen). De laatmiddeleeuwse landuitgave in combinatie met een voortdurende vernatting van het gebied als gevolg van de inactiviteit van de Oude Rijn hebben ertoe geleid dat het gebied is ingepolderd. Het plangebied ligt daarbij exact op de grens tussen het oude deel van de polder Themaat (in het oosten) en het jongere deel (in het westen). Beide zijn voor 1226 aangelegd. De oorspronkelijke kade, tevens de begrenzing van de oudere polder Themaat, ligt in het plangebied. De kade is als de Eikslaan lange tijd een secundaire weg gebleven. Of er sprake was van bewoning langs de kade of wat de exacte rol van de Eikslaan binnen de ontginningen is geweest is vooralsnog niet helemaal duidelijk. Sporen die meer zicht op deze laatmiddeleeuwse ontginningsgeschiedenis kunnen geven, kunnen hier zeker nog begraven liggen.

De verwachting op archeologische nederzittingsresten uit de Nieuwe tijd is laag. Het plangebied lijkt altijd onbebouwd te zijn geweest en in gebruik als akker- en weiland. De bebouwing, die tot voor kort in het plangebied aanwezig is geweest, dateert uit de tweede helft van de 20^e eeuw. Wel heeft dwars door het plangebied de oudste kade van de polder Themaat gelegen, zoals eerder gemeld. Sporen van infrastructuur uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd kunnen hiermee zeker in het plangebied aanwezig zijn.

Stratigrafische positie

Het archeologisch relevante niveau wordt in essentie gevormd door de top van de oever- en/of crevasseafzettingen. Hierop kunnen cultuurlagen aanwezig zijn, die samenhangen met bewoning(-sfasen) in het plangebied. Zowel de oevers als de ophooglagen zijn indicatief voor de aanwezigheid en diepteligging van archeologische resten en de mate van intactheid ervan. Er zijn tijdens het bureauonderzoek geen feitelijke aanwijzingen voor fysieke bodemverstoringen gevonden, waardoor de verwachting is dat de oorspronkelijke bodem in het plangebied nog in delen intact aanwezig kan zijn. Het gegeven dat in het plangebied een agrarisch bedrijf gevestigd is geweest, waarvan de bebouwing is gesloopt, doet echter wel verstoring (van gebiedsdelen) vermoeden.

Complextypen

In het plangebied worden nederzettingsterreinen en sporen van landgebruik verwacht.

Nederzettingsterreinen zouden zich kunnen kenmerken door een donker gekleurde cultuurlaag of dichte vondstenstrooiing, hetgeen met name te danken is aan de langdurigheid van bewoning op een bepaalde plek. In een vochtige omgeving als die van het rivierengebied was de bewegingsruimte voor nederzettingen namelijk niet al te groot, waardoor bewoning vaak geconcentreerd bleef op vaste plekken. Cultuurlagen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd zijn over het algemeen meer uitgesproken dan oudere cultuurlagen. Ook bevatten eerstgenoemde lagen meer bouwkeramisch afval dan de laatstgenoemde lagen. Tot slot zullen kortstondige bewoning en sporen van landgebruik (waaronder ook grafvelden) zich juist kenmerken door grondsporen en verkleuringen in de bodem en in veel mindere mate door de aanwezigheid van cultuurlagen en/of vondstmateriaal. Derhalve kan over de aanwezigheid van laatstgenoemde complexen enkel uitspraken gedaan worden op basis van bodemkenmerken en de mate van intactheid van de top van de oeverafzettingen. Dit laatste is alleen op basis van veldonderzoek (in de vorm van grondboringen) vast te stellen, omdat feitelijke informatie omtrent bodemverstoringen in het plangebied niet voorhanden zijn.

10. Conclusie en Advies

Conclusie

Uit het archeologisch bureauonderzoek blijkt dat voor het plangebied een archeologische verwachting geldt op het aantreffen van (nederzettings)resten uit de periode Neolithicum-Late Middeleeuwen. Deze verwachting is zowel gebaseerd op de landschappelijke ligging van het plangebied op twee oude stroomruggen (de Oude Rijn en de Spengen stroomrug) en de ligging in een laatmiddeleeuwse ontginning.

Advies

In het plangebied bestaat op basis van de onderzoeksresultaten een archeologische verwachting op de aanwezigheid van resten. Deze kunnen bij de nieuwbouw van de woningen worden verstoord. Mits deze verstoring niet groter zijn dan 1.000 m² en binnen 30 cm –Mv blijft, zijn geen archeologische vervolgmaatregelen noodzakelijk. Indien de verstoring in het plangebied groter is, wordt geadviseerd om in het gebied een inventariserend veldonderzoek uit te voeren. Doel van dit onderzoek is om de bodemopbouw in het plangebied in beeld te brengen en vast te stellen in hoeverre nog daadwerkelijk archeologische resten aanwezig zijn. Gezien de archeologische verwachting en het beperkte oppervlak van het plangebied zou een verkennend c.q. karterend booronderzoek als onderzoeksmethode het meest voor de hand liggen.

Bovenstaande vormt een advies. Op grond van de resultaten van het rapport en het advies zal het bevoegd gezag (de gemeente Utrecht) een besluit nemen over de daadwerkelijke omgang met eventueel aanwezige archeologische waarden binnen het plangebied.

11. Geraadpleegde bronnen

Archeologische kaarten en databestanden:

- Archeologische Monumenten Kaart (AMK), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2007.
- Archeologisch Informatie Systeem II (Archis2), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2007.
- Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden, 3e generatie, IKAW, Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), Amersfoort, 2008.
- www.ahn.nl
- www.ruimtelijkeplannen.nl
- www.watwaswaar.nl
- www.bodemloket.nl
- www.dinoloket.nl
- www.bodemdata.nl

Literatuur:

- Bakker, H. de, 1966. *De subgroepen van het systeem voor bodemclassificatie voor Nederland*. In: Boor en Spade.
- Bakker, H. de en J. Schelling, 1989. *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland. De hogere niveaus*. Wageningen.
- Berendsen, H.J.A., 1982. *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht, een fysisch geografische studie*. Ph. D., Thesis, Utrecht University, Netherlands Geographical Studies 25, pp. 256.
- Berendsen, H.J.A., 2000. *Landschappelijk Nederland*. Assen (Fysische Geografie van Nederland). 2e druk.
- Berendsen, H.J.A., 2005. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). Vierde, geheel herziene druk.
- Berendsen, H.J.A./ E. Stouthamer (eds.), 2001. *Palaeogeographical development of the Rhine-Meuse delta, the Netherlands*. Assen.
- Blijdenstijn, R. 2005: *Tastbare tijd, Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, Uitgeverij Matrijs, Amsterdam
- Bos, I.J., H.F. Feiken, F. Bunnik, J. Schokker, 2009. *Influence of organics and clastic lake fills on distributary channel processes in the distal Rhine–Meuse delta (The Netherlands)*. Elsevier Palaeo 3
- Cohen, K.M., E. Stouthamer, H.J. Pierik, A.H. Geurts, 2012. *Digitaal Basisbestand Paleogeografie van de Rijn-Maas Delta*. Dept. Fysische Geografie. Universiteit Utrecht. Digitale Dataset.
- Den Hartog, C., 2010. Terug naar Themaat II. Archeologisch onderzoek aan de Thematerweg te Haarzuilens, gemeente Utrecht. Basisrapportage Archeologie 67. Gemeente Utrecht, Utrecht
- Dekker, C. 1980. *De dam bij Wijk*. Scrinium et scriptura. Opstellen betreffende de Nederlandse geschiedenis aangeboden aan Prof. Dr. J.L. van der Gouw, bij zijn afscheid als buitengewoon hoogleraar in de archiefwetenschappen in de paleografie van de veertiende tot de zeventiende eeuw aan de Universiteit van Amsterdam. Groningen: Erven van der Kamp, p. 248-266.
- Den Hartog, C., 2012. *Archeologisch proefsleuven onderzoek Zijdebalen. IVO-P Deelgebied 1. Basisrapportage Archeologie 69*. Utrecht.
- Mulder, E.F.J., M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong, 2003. *De ondergrond van Nederland*. Houten.

- Storm van Leeuwen, J.A., 'Themaat, van maat tot polder (I)', in: Historische Vereniging Vleuten De Meern Haarzuilens, jaargang 18, nummer 1, maart 1998
- Stouthamer, E., 2001. *Holocene avulsions in the Rhine-Meuse delta*, The Netherlands. Universiteit Utrecht (211 pag.) (Utrecht: NGS). Prom./coprom.: prof. dr. E.A. Koster & dr. H.J.A. Berendsen.
- Van Dinter, M., 2013. The Roman Limes in the Netherlands: how a delta landscape determined the location of the military structures, *Netherlands Journal of Geosciences – Geologie en Mijnbouw* 92-1, pp. 11-32.
- Tol A.J. en B.I. Smit, 2003. Strategisch Groenproject Utrecht-West, deelgebieden Haarzuilens en Harmelen, gemeenten Utrecht en Woerden: een Aanvullende Archeologische Inventarisatie, RAAP, Amsterdam
- Van de Kamp, J., 2004. Twee IJzertijdvindplaatsen langs de snelweg. Basisrapportage archeologie 4. Gemeente Utrecht.
- Van Dinter, M., in prep: A landscape reconstruction of the Old Rhine during the Roman Era and Medieval times (UU/Domplein project, 2009-2012);

Bijlage 1: Archeologische Waardenkaart van de gemeente Utrecht

Waardenkaart

Project:
15090009

Toponiem:
Ockhuizerweg 35

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

plangebied

- Beschermd archeologisch Rijksmonument
- Gebied van hoge archeologische waarde
- Gebied van hoge archeologische verwachting
- Gebied van archeologische verwachting
- Vergunning vanaf 30 cm diepte ten opzichte van maaiveld

Oppervlakte te versturen	Hoge archeologische waarde	Hoge archeologische verwachting	Archeologische verwachting	Geen verwachting
50 - 100m ²	Vergunning	Geen vergunning	Geen vergunning	Geen vergunning
100 - 1000 m ²	Vergunning	Vergunning	Geen vergunning	Geen vergunning
> 1000 m ²	Vergunning	Vergunning	Vergunning	Geen vergunning

Bijlage 2: Stroomruggenkaart

Stroomruggen

Project:
15090009

Toponiem:
Ockhuizerweg 35

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

plangebied

Stroomgordels (begindatering in jaren BP)

- 0-1000 BP
- 1000-2000 BP
- 2000-3000 BP
- 3000-4000 BP
- 4000-5000 BP
- 5000-6000 BP
- 6000-7000 BP
- 7000-8000 BP
- 8000-9000 BP

Bijlage 3: Hoogtekaart

Hoogtekaart

Project:
15090009

Toponiem:
Ockhuizerweg 35

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

 plangebied

AHN (m NAP)

 -1.000000

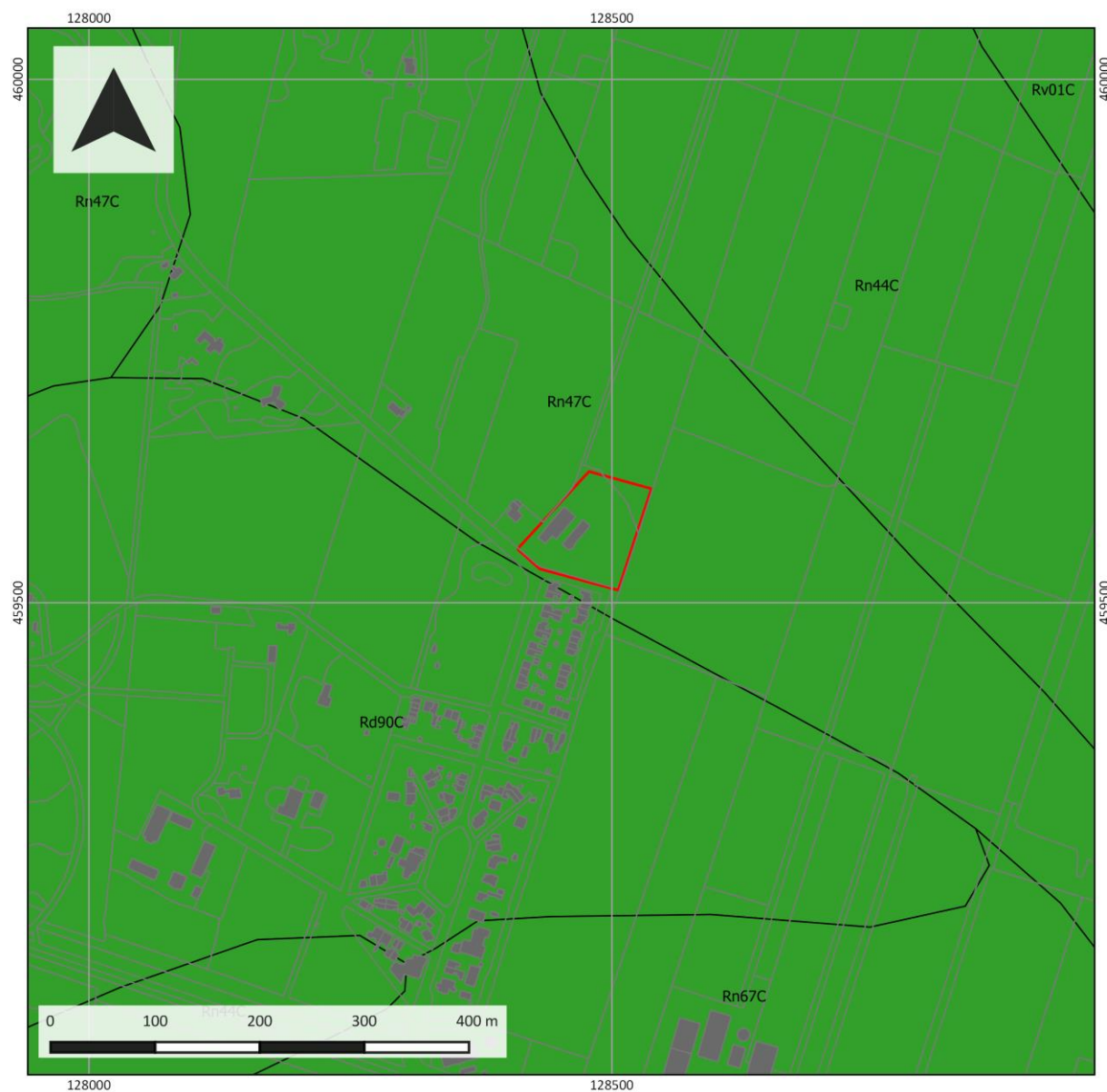
 -0.375000

 0.250000

 0.875000

 1.500000

Bijlage 4: Bodemkaart

Bodemkaart

Project:
15090009

Toponiem:
Ockhuizerweg 35

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

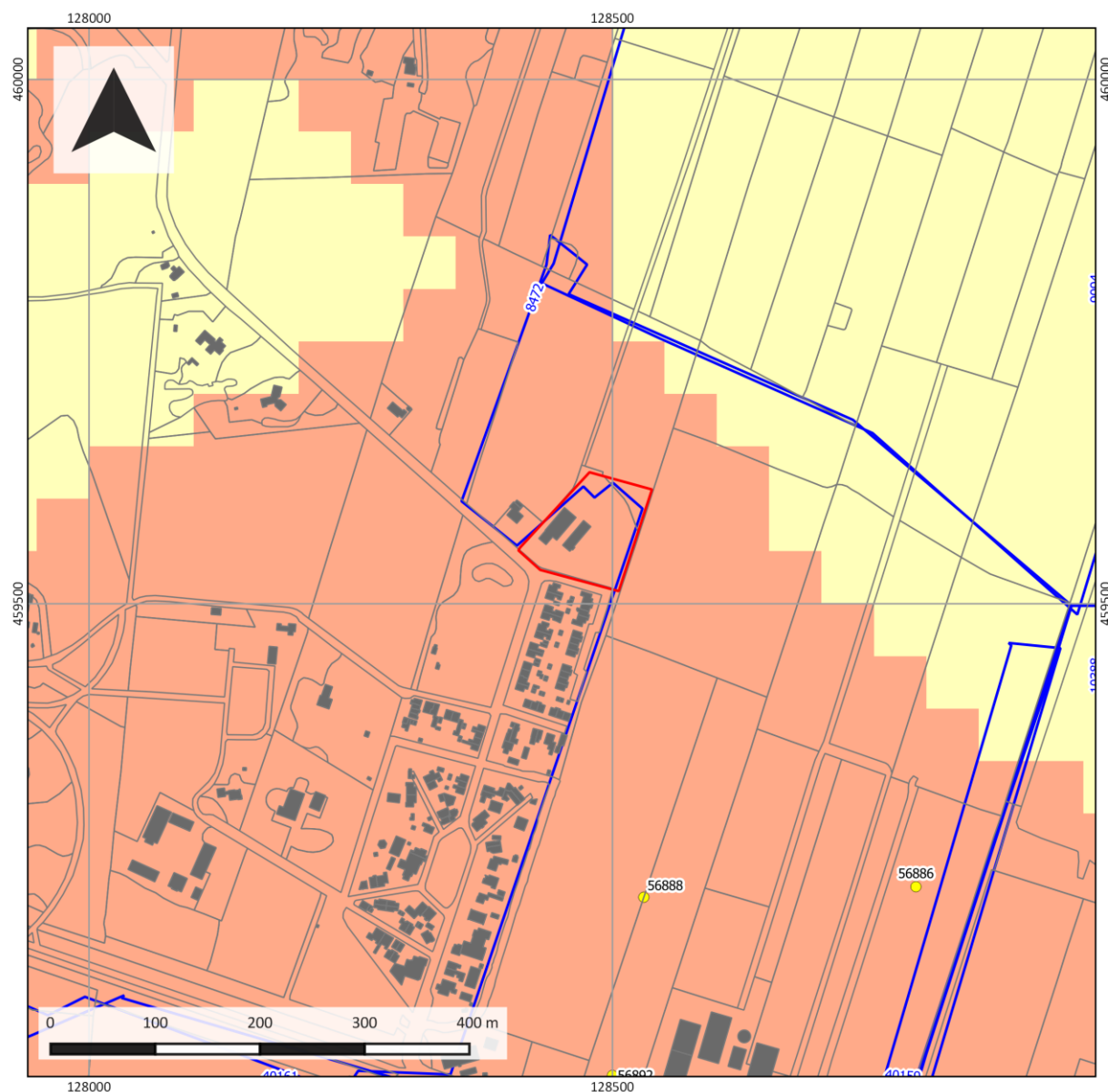
Legenda

 plangebied

bodemkaart

- Rn44C
- Rn47C
- Rn67C
- Rv01C

Bijlage 5: Archeologische waarden (waarnemingen, monumenten, vondstmeldingen, onderzoeksmeldingen)

Archeologie

Project:
15090009

Toponiem:
Ockhuizerweg 35

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

- plangebied
- vondstmelding
- waarneming
- monumenten**
 - Archeologische waarde
 - Hoge archeologische waarde
 - Zeer hoge archeologische waarde
 - Zeer hoge archeologische waarde, beschermd
 - onderzoeksmelding

Ockhuizerweg 39

transect: archeologie, erfgoed, ruimte

Transect-rapport 787

Haarzuilens, Ockhuizerweg 39
Gemeente Utrecht

Archeologisch bureauonderzoek

Auteur	Drs. T. Nales
Versie	Eindversie
Projectcode	15090008
Datum	01-06-2016
Opdrachtgever	Tauw b.v. Postbus 133 7400 AC Deventer
Uitvoerder	Transect Australiëlaan 5-a 3526 AB Utrecht 3978757100
Onderzoeksmelding	Gemeente Utrecht
Bevoegde overheid	Transect, Utrecht
Beheer documentatie	

Autorisatie		
Naam	Datum	Paraaf
Drs. A.A. Kerkhoven (Senior archeoloog)	05-11-2015	

ISSN: 2211-7067

© Transect, Utrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Transect aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

In opdracht van Tauw b.v. heeft Transect in oktober 2015 een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd in een plangebied aan de Ockhuizerweg 39 in Haarzuilens (gemeente Utrecht). De aanleiding voor het onderzoek vormt een bestemmingsplanwijziging, vooruitlopend op de aanvraag van een omgevingsvergunning, die de ontwikkeling van een drietal woningen in het gebied mogelijk moet maken.

Bij de voorgenomen herinrichting zal grondverzet plaatsvinden, waardoor de oorspronkelijke bodem en daarmee eventueel aanwezige archeologische resten in het gebied kunnen worden verstoord. Om in de nabije toekomst ontwikkelingen te kunnen uitvoeren in het plangebied, is op grond van het gemeentelijk beleid daarom eerst een archeologievergunning nodig. Deze vergunning kan alleen worden aangevraagd, wanneer archeologisch onderzoek is uitgevoerd waarin sprake is van een waardestelling van het terrein. Het plangebied is hiermee onderzoeksplichtig. Dit rapport beschrijft de resultaten van een archeologisch bureauonderzoek in het plangebied en voorziet in die plicht.

Uit het archeologisch bureauonderzoek blijkt dat voor het plangebied een archeologische verwachting geldt op het aantreffen van (nederzettingen)resten uit de periode IJzertijd-Late Middeleeuwen. Deze verwachting is zowel gebaseerd op de landschappelijke ligging van het plangebied op een oude stroomrug (de Spengen stroomrug) en de ligging in een laatmiddeleeuwse ontginning.

Advies

In het plangebied bestaat op basis van de onderzoeksresultaten een archeologische verwachting op de aanwezigheid van resten. Deze kunnen bij de nieuwbouw van de woningen worden verstoord. Mits deze verstoring niet groter zijn dan 1.000 m² en binnen 30 cm –Mv blijft, zijn geen archeologische vervolgmaatregelen noodzakelijk. Indien de verstoring in het plangebied groter is, wordt geadviseerd om in het gebied een inventariserend veldonderzoek uit te voeren. Doel van dit onderzoek is om de bodemopbouw in het plangebied in beeld te brengen en vast te stellen in hoeverre nog daadwerkelijk archeologische resten aanwezig zijn. Gezien de archeologische verwachting en het beperkte oppervlak van het plangebied zou een verkennend c.q. karterend booronderzoek als onderzoeksmethode het meest voor de hand liggen.

Bovenstaande vormt een advies. Op grond van de resultaten van het rapport en het advies zal het bevoegd gezag (de gemeente Utrecht) een besluit nemen over de daadwerkelijke omgang met eventueel aanwezige archeologische waarden binnen het plangebied.

Inhoud

1. Aanleiding	1
2. Aard en doel van het archeologisch vooronderzoek	2
3. Afbakening van het plan- en onderzoeksgebied	3
4. Consequenties toekomstig gebruik	4
5. Beleidskader	5
6. Landschap, geomorfologie en bodem	6
7. Archeologische verwachting en bekende waarden	9
8. Historische situatie, huidig gebruik en bodemverstoringen	10
9. Gespecificeerde archeologische verwachting	19
10. Conclusie en Advies	21
11. Geraadpleegde bronnen	22
 Bijlage 1: Archeologische Waardenkaart van de gemeente Utrecht	 24
Bijlage 2: Stroomruggenkaart	25
Bijlage 3: Hoogtekaart	26
Bijlage 4: Bodemkaart	27
Bijlage 5: Archeologische waarden (waarnemingen, monumenten, vondstmeldingen, onderzoeksmeldingen)	28

1. Aanleiding

In opdracht van Tauw b.v. heeft Transect¹ in oktober 2015 een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd in een plangebied aan de Ockhuizerweg 39 in Haarzuilens (gemeente Utrecht). De aanleiding voor het onderzoek vormt een bestemmingsplanwijziging, vooruitlopend op de aanvraag van een omgevingsvergunning, die de ontwikkeling van een drietal woningen in het gebied mogelijk moet maken.

Bij de voorgenomen herinrichting zal grondverzet plaatsvinden, waardoor de oorspronkelijke bodem en daarmee eventueel aanwezige archeologische resten in het gebied kunnen worden verstoord. Om in de nabije toekomst ontwikkelingen te kunnen uitvoeren, is op grond van het gemeentelijk beleid daarom eerst een archeologievergunning nodig. Deze vergunning kan alleen worden aangevraagd, wanneer archeologisch onderzoek is uitgevoerd waarin sprake is van een waardestelling van het terrein. Het plangebied is hiermee onderzoeksplichtig. Dit rapport beschrijft de resultaten van een archeologisch vooronderzoek in het plangebied en voorziet in die plicht.

Het onderzoek is uitgevoerd in overeenstemming met de eisen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.3 en de richtlijnen voor archeologisch onderzoek van de gemeente Utrecht.

¹ Transect Archeologie beschikt over een opgravingsvergunning voor booronderzoek ex artikel 45 van de Monumentenwet, verleend door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE).

2. Aard en doel van het archeologisch vooronderzoek

Om de archeologische waarde van het plangebied te kunnen bepalen is gekozen voor een bureauonderzoek (BO). Het doel van het archeologisch bureauonderzoek is het specificeren van de archeologische verwachting. Dat wil zeggen het aan de hand van beschikbare en nieuwe informatie over de archeologie, cultuurhistorie, geomorfologie, bodemkunde en het grondgebruik definiëren van de kans dat binnen het plangebied sprake is van archeologische resten.

Het resultaat van het archeologisch bureauonderzoek is een rapport met een conclusie voor wat betreft het risico dat eventueel aanwezige archeologische waarden in het plangebied worden verstoord als gevolg van de voorgenomen bodemingrepen. Aan de hand hiervan wordt een advies voor eventuele vervolgstappen geformuleerd. Met het rapport kan de bevoegde overheid een beslissing nemen in het kader van de vergunningverlening. Het rapport bevat waar mogelijk gegevens over de aan- of afwezigheid, diepteligging, aard, omvang, ouderdom, gaafheid, conservering en (relatieve) kwaliteit van archeologische waarden.

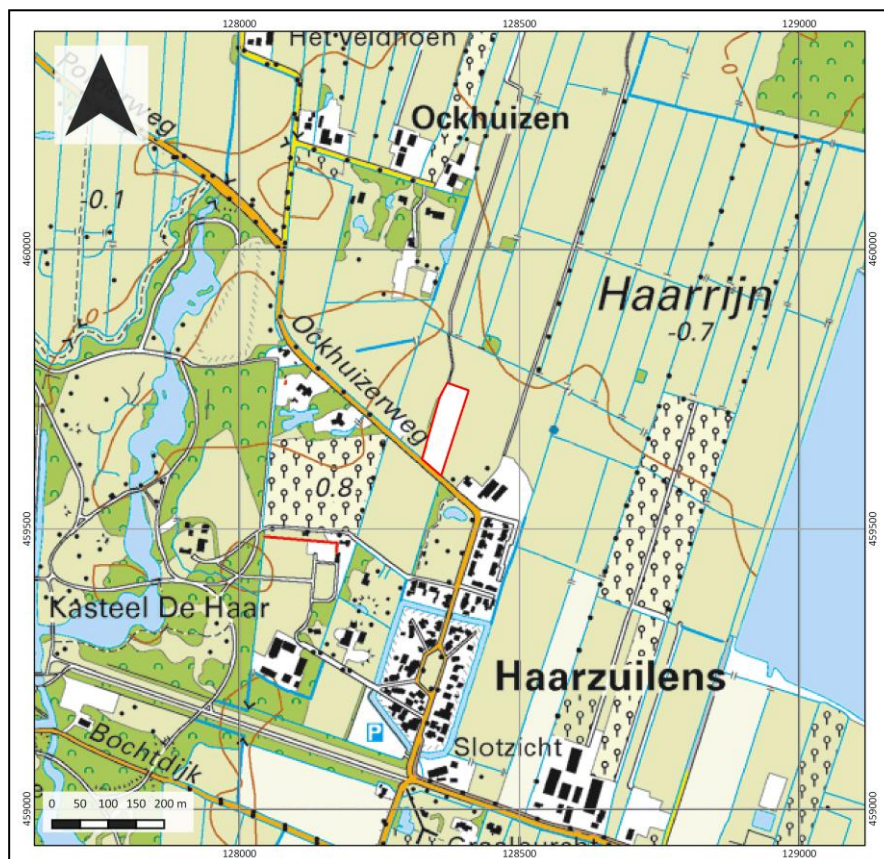
Het bureauonderzoek is uitgevoerd conform protocol 4002 van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.3 (KNA 3.3). Ook zijn voor alle onderzoeken de richtlijnen voor archeologisch onderzoek in Utrecht gevolgd. In dit kader is onder andere het centraal Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) geraadpleegd, waarin Archeologische MonumentenKaart (AMK) en de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) zijn opgenomen. Aanvullende (cultuur)historische informatie is verkregen uit divers voorhanden historisch kaartmateriaal. Om inzicht te krijgen in de opbouw en ontwikkeling van het landschap zijn onder andere de bodemkaart en beschikbaar geomorfologisch kaartmateriaal geraadpleegd. Deze informatie is aangevuld met relevante informatie uit achtergrondliteratuur, waaronder de Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de gemeente Utrecht (AKBU-reeks) en de Archeologische Kronieken van de Provincie Utrecht (AKPU-reeks).

3. Afbakening van het plan- en onderzoeksgebied

Gemeente	Utrecht
Plaats	Haarzuilens
Toponiem	Ockhuizerweg 39
Kaartblad	31G
Centrumcoördinaat	128.364 / 459.680

Binnen het archeologisch bureauonderzoek is onderscheid gemaakt in het plangebied en het onderzoeksgebied. Het plangebied is het gebied waarin de geplande bodemingrepen zullen plaatsvinden. Het onderzoeksgebied omvat het plangebied en een deel van het direct omringende gebied en wordt bij het onderzoek betrokken om tot een beter inzicht te komen in de archeologische en bodemkundige situatie in het plangebied. Het onderzoeksgebied beslaat het plangebied en het omringende gebied, binnen een straal van circa 500 meter.

Het plangebied betreft een braakliggend terrein op het perceel Ockhuizerweg 39 in Haarzuilens (gemeente Utrecht). De ligging van het plangebied is weergegeven in figuur 1. In het zuiden ligt het terrein aan de Ockhuizerweg, de overige begrenzingen van het plangebied bestaan uit de grenzen van de aanliggende kavels. Het plangebied heeft een oppervlak van circa 6.600 m², waar voorheen een agrarisch bedrijf gevestigd is geweest. De bebouwing ervan is inmiddels verdwenen.

Figuur 1: Ligging van het plangebied (met rode lijnen weergegeven).

4. Consequenties toekomstig gebruik

Kader	Archeologievergunning
Planvorming	Nieuwbouw van een drietal woningen
Bodemverstorende werkzaamheden	Graafwerkzaamheden

De gemeente Utrecht heeft het voornemen om in het plangebied een drietal nieuwe woningen te laten realiseren. De plannen van hoe en waar de woningen komen te liggen zijn niet bekend. Voorafgaand aan de bouw moet eerst een bestemmingsplanwijziging worden doorgevoerd om woningbouw in het plangebied mogelijk te maken. Naar verwachting wordt bij de nieuwbouw de oorspronkelijke bodem verstoord. Hierdoor kunnen ook eventueel aanwezige archeologische waarden worden aangetast. Daarom maakt een archeologisch onderzoek deel uit van de ruimtelijke onderbouwing van het plan.

5. Beleidskader

Onderzoekskader	Archeologievergunning
Juridisch-planologisch kader	Verordening op de Archeologische Monumentenzorg en gemeentelijke archeologische waardenkaart
Onderzoeksgrens	Vanaf 1.000 m ² en dieper dan 30 cm -Mv

In 1992 heeft Nederland het *Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed* ondertekend; ook wel het *Verdrag van Malta* of *Valletta* genoemd, naar het eiland en de plaats waar het is ondertekend. Het Verdrag is in 1998 geratificeerd en op 1 september 2007 via de *Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz)* geïmplementeerd. De Wamz is een wijzigingswet en omvat een wijziging van de Monumentenwet 1988, de Wet Milieubeheer en de Ontgrondingenwet. Vanuit de Wet op de ruimtelijke ordening (Wro) bestaat sindsdien een verplichting om bij de voorbereiding van bestemmingsplannen alle ter zake doende belangen mee te wegen. In feite is de Wamz een concrete invulling van deze verplichting en een verbreding van de zorgplicht voor archeologische waarden in het milieubeheer.

Het archeologiebeleid van de gemeente Utrecht is verwoord in de Verordening op de Archeologische Monumentenzorg (2009), die gekoppeld is aan de gemeentelijke archeologische waardenkaart. Op de waardenkaart is per zone vastgelegd welke archeologische verwachting een gebied heeft. Op basis hiervan zijn in artikel 3 en 4 van de verordening voorwaarden opgenomen, die bepalen wanneer in het kader van planvorming archeologisch vooronderzoek moet plaatsvinden.

Het plangebied ligt op de archeologische waardenkaart van de gemeente Utrecht in een gebied met een archeologische verwachting. Hiervoor geldt, dat voor bodemingrepen vanaf een oppervlakte van 1.000 m² en een diepte van 30 cm –Mv archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd. Omdat het plangebied het vrijstellingscriterium overschrijdt, is onderhavig archeologisch onderzoek nodig.

6. Landschap, geomorfologie en bodem

Archeoregio	Midden-Nederlands rivierengebied
Geomorfologie	Stroomrug
Bodem	Poldervaaggrond
Maaiveld	Circa 0,8 m +NAP
Grondwater	GWT-V

Landschapsgenese

Haarzuilens – met inbegrip van het plangebied – ligt in het noordelijk deel van het Midden-Nederlands rivierengebied (Berendsen, 2005). Tijdens de koudste fase van het Weichselien (het Pleniglaciaal, circa 55.000 tot 15.000 jaar geleden) was in de omgeving van Utrecht sprake van een poolwoestijn en een vegetatiearm landschap. Als gevolg van de sterke wind traden verstuivingen op van in de drooggelegen rivierbeddingen gelegen zand. Dit zand werd als dekzand over grote afstanden verplaatst en verderop weer afgezet in de vorm van vlaktes, welvingen en ruggen. Geologisch gezien wordt dit dekzand gerekend tot de Formatie van Boxtel (de Mulder e.a., 2003). Aan het begin van het Holoceen werden deze verstuivingen geleidelijk aan banden gelegd door een sterke toename in de vegetatie, wat op zijn beurt het gevolg was van een klimaatsverbetering. Deze klimaatsverbetering duurt tot op de dag van vandaag voort.

De ingetreden klimaatsverbetering aan het begin van het Holoceen zorgde tevens voor het grootschalig afsmelten van landijs in het noorden van Europa en Noord-Amerika. Hierbij kwam zoveel water vrij, dat dit leidde tot een mondiale stijging van de zeespiegel. Met name in het begin van het Holoceen verliep deze stijging zeer snel. Het alsmear stijgende zeespiegel zorgde ervoor dat het grondwater landinwaarts werd opgestuwd. Hierdoor konden gebieden vernatten en kon veenvorming optreden, waardoor ook ter hoogte van het plangebied uiteindelijk een veenmoeras ontstond.

Rond 4.450 v. Chr. kwam het gebied, als gevolg van een natuurlijke riviervlissing bij Wijk bij Duurstede, onder invloed te staan van het Utrecht-stroomsysteem (een zogenaamde avulsie; Stouthamer, 2001). Via dit stroomsysteem heeft langdurig afvoer van Rijnwater plaatsgevonden, totdat de Kromme Rijn in 1.122 na Chr. bij Wijk bij Duurstede werd afgedamd (Dekker, 1980). Vanaf dat moment werd het grootste deel van het Rijnwater via de Lek en de Waal afgevoerd.

Het Utrecht-stroomsysteem heeft wisselende perioden van activiteit gekend, die resulteerden in een drietal stroomgordels die via Utrecht afwaterden, namelijk de Werkhoven-stroomgordel, de Houten stroomgordel en de Kromme Rijn-stroomgordel. De oudste stroomgordel is de Werkhoven-stroomgordel (4.450 -1750 v. Chr.), gevolgd door de Houten-stroomgordel (2.250-800 v. Chr.). De jongste omvat de Kromme Rijn-stroomgordel (1.250 v. Chr. – 1.122 na Chr.), die gekenmerkt wordt door een nu nog deels watervoerende restgeul van circa 20 m breedte. Het onderscheid tussen deze drie stroomgordels is vooral ten oosten van Utrecht nog duidelijk te zien, aangezien deze hier als apart te onderscheiden zandlichamen in de ondergrond aanwezig zijn (Berendsen, 1982).

Alle stroomgordels zijn ter hoogte van de stad Utrecht samengekomen en hebben zodoende ten westen van de stad één grote stroomrug gevormd, die van de Oude Rijn. Het gebied waarbinnen beddingafzettingen van deze rivier aanwezig zijn, heeft hier een breedte van zelfs 2,0 tot 2,5 km. Binnen dit zandlichaam zijn van verschillende stroomgordels landschappelijke elementen aanwezig (oeverwallen, restgeulen, komgronden en crevasses). De ligging van deze elementen spelen een

sleutelrol in het bepalen van de archeologische verwachtingspatroon. De landschappelijke reconstructie vormt hiermee een belangrijk onderdeel van het archeologisch onderzoek (Van Dinter, 2013; Van Dinter, in prep). Dit is voor het gebied tussen Utrecht en Harmelen een lastige opgave, aangezien door de voortdurende activiteit van de Oude Rijn oudere stroomruggen deels of geheel door jongere zijn opgeruimd. Vanaf de Meern verdeelt de Oude Rijn zich in een noordelijke tak (via Vleuten en Haarzuilens) en een zuidelijke kleine tak (de zogenaamde Heldammer stroomrug) die ter hoogte van Harmelen weer tot één stroomrug verwordt.

Geomorfologie

Op basis van de geomorfologisch-geologische kaart van Cohen e.a. (2012) bevindt het plangebied op de Spengen stroomrug, die als aftakking van de Oude Rijn stroomrug gekarteerd is. De aftakking is daarbij afkomstig van de Oude Rijn, een deel van de Oude Rijn die actief is geweest van 2.250 tot circa 825 v. Chr., bijlage 2). Van de Spengen stroomrug is vooralsnog niet veel bekend. De activiteit van deze rivier is kort en wordt gedateerd tussen 825 v. Chr. en 375 v. Chr.. Het vermoeden bestaat dat de rivier ontstaan is als gevolg van een oeverwaldoorbraak (crevasse) van de Oude Rijn, ergens in de Late IJzertijd. In die tijd vonden namelijk meerdere doorbraken plaats als gevolg van een toegenomen rivierafvoer, waaronder ter hoogte van het Sportpark Terwijde in Leidsche Rijn waar op de crevasse sporen van nederzetting in die tijd (Van de Kamp, 2004). De doorbraak heeft geleid tot een omvangrijke waaier met meerdere geulen. Dit is onder meer te zien in figuur 2, die gebaseerd is op landschappelijke karteringen van Berendsen (1982). Berendsen en Stouthamer (2001) beschouwen de doorbraak als een mislukte poging tot de vorming van rivierafvoer in noordelijke richting. Bos (2010) beschouwt de Spengen stroomrug wel geslaagd en benoemt haar als een mogelijke voorloper van de Vecht, die in dezelfde tijd als gevolg van een avulsie (riviervlegging) ten oosten van Utrecht ontstond (rond 375 v. Chr.). De rivier is in het huidige landschap als een smalle restgeul nog steeds in het landschap aanwezig (Cohen e.a., 2012)

Lithologie

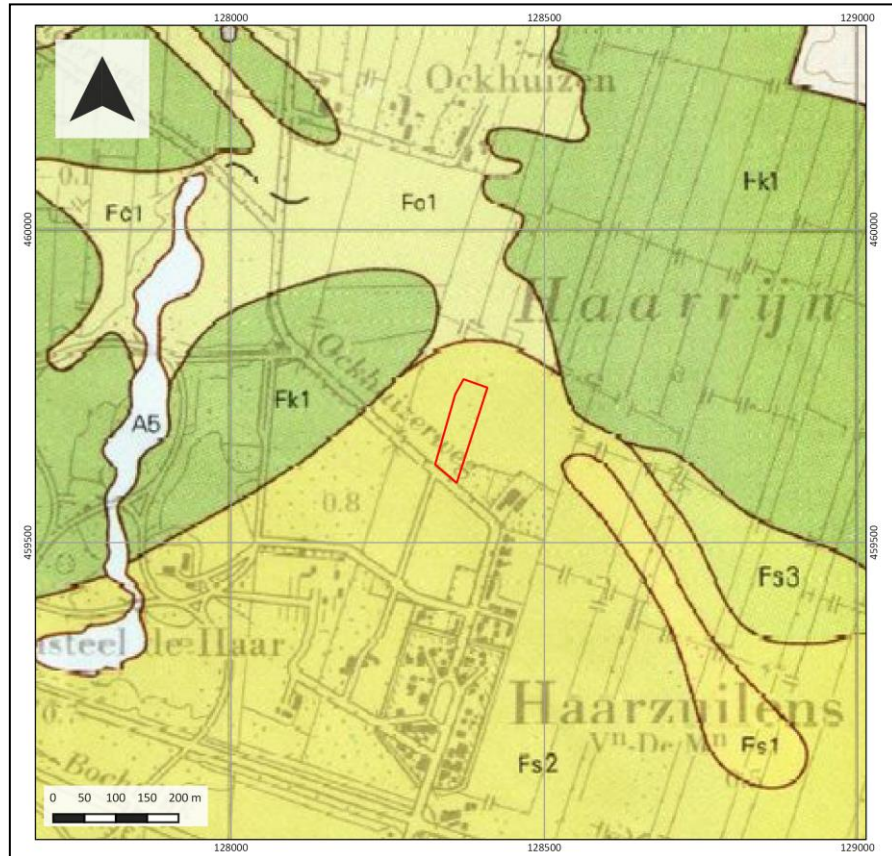
De beddingafzettingen van de stroomrug zijn vermoedelijk binnen 1,0 m –Mv te verwachten. Ten zuiden van de Ockhuizerweg, ter hoogte van het plangebied is in het verleden geboord, waarbij rivierzand vanaf een diepte van 0,9 m –Mv aanwezig is. Het zand is afgedekt door een pakket zandige klei (oeverafzettingen; tussen 0,5 en 0,9 m –Mv) en een pakket matig siltige klei (komafzettingen, tussen 0 en 0,5 m –Mv, bron: DINO-loket, boring B31G1588).

Bodem en grondwater

Op basis van de bodemkaart zijn in het plangebied kalkloze poldervaaggronden te verwachten (kaartcode Rn47C, bijlage 4). De poldervaaggronden bestaan hier naar verwachting voornamelijk uit zware klei. De poldervaaggronden zijn over het algemeen kleigronden met een grijze, door oxidatie rood-gekleurde ondergrond, die niet slap is. Daarbij worden ze gekenmerkt door een grijze humusarme bovengrond. Ze zijn wijd verbreid in Nederland en komen over het algemeen veel in het westen van het land voor (de Bakker, 1966). In een poldervaaggrond kunnen begraven bodemniveaus aanwezig zijn, zogenaamde vegetatiehorizonten, die een indicatie vormen voor oudere bodemvorming. Een dergelijk niveau heeft zich in het rivierengebied kunnen vormen op het moment dat er sprake was van een verminderde afvoer en door een afgenomen opslibbing van sediment. Hierdoor trad begroeiing op en kon zich een humeus niveau vormen. Op het moment dat er sprake was van een toename in rivierafvoer, raakte dit niveau begraven. Het kenmerkt zich door een licht tot matig humeuze kleilaag in de bodem.

Omdat het gebied bebouwd is geweest moet rekening worden gehouden dat (delen van) het bodemprofiel zullen zijn aangetast. Graafwerkzaamheden zullen de oorspronkelijke bodem hebben verstoord. Wat betreft grondwaterstanden en –trappen is sprake van GWT V. Dit houdt in dat de

gemiddeld hoogste grondwaterstand (GHG) te verwachten binnen 40 cm –Mv en de gemiddeld laagste grondwaterstand (GLG) op een diepte beneden 120 cm –Mv ligt. Met dergelijke waterdiepten dient rekening gehouden te worden dat anorganische archeologische resten over het algemeen goed bewaard zullen zijn gebleven. Variaties in de waterstanden kunnen echter wel ertoe geleid hebben dat onverbrande organische resten verteerd zijn geraakt (onder andere bewerkt hout, leer en textiel).

Figuur 2: Uitsnede van de geomorfogenetische kaart van Berendsen (1982). Het plangebied is met rode lijnen weergegeven. Fs1, Fs2 en Fs3 betreffen stroomgordelafzettingen, waarbij het beddingzand op 1,0, 1,0-1,5 en 1,5-2,0 m -Mv. Fc1 zijn crevasseafzettingen en Fk1 betreffen komafzettingen.

7. Archeologische verwachting en bekende waarden

Wettelijk beschermd monument	Nee
AMK terrein	Nee
Verwachting gemeentelijke beleidskaart	Archeologische verwachting
Archeologische waarden en/of informatie	Nee

Archeologische verwachting

Het plangebied staat op zowel op de Archeologische Waardenkaart van de gemeente Utrecht als een gebied met een archeologische verwachting. Deze verwachting is gebaseerd op de ligging van het plangebied op de rand van de Oude Rijn-stroomrug, nabij een omvangrijk crevasse-complex (bijlage 1).

Binnen het plangebied zijn geen archeologische waarnemingen en vondstmeldingen en er heeft in het verleden geen onderzoek plaatsgevonden. Wel zijn in de nabijheid van het plangebied diverse onderzoeken uitgevoerd. Het merendeel van deze onderzoeken bevindt zich ten oosten van het plangebied, op en langs de stroomrug van de Oude Rijn. Met name de resultaten van twee onderzoeken zijn relevant ten aanzien van het plangebied, aangezien deze zich direct aan het plangebied bevinden.

- Onderzoeksmelding 8472: in 2001-2002 is ten oosten van het plangebied, direct ten noorden van de Thematerweg en ten oosten van het plangebied een vindplaats gevonden, dat geïnterpreteerd is als een bewoningslint uit de 12^e eeuw. Er is over een breedte van 25-45 m een cultuurlaag waargenomen met daarin houtskool, puin, verbrande leem, fosfaat en bot. Deze bevindt zich parallel aan de Thematerweg (Archis waarnemingsnummer 56890). Ook is tijdens dit onderzoek in een vermeende restgeul hoeveelheden aardewerk uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd gevonden (op een diepte van circa 1,25 m –Mv. De vondst leidde tot het vermoeden dat zich nabij een nederzettingsterrein uit die tijd zou bevinden (Tol & Smit, 2003, Archis waarnemingsnummer 56.886)
- Onderzoeksmelding 40.159: langs de Thematerweg heeft de gemeente Utrecht in 2010 een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd in de vorm van proefsleuven. Het onderzoek betreft het graven van een vijftal proefsleuven op de aanwezigheid van archeologische resten. De aangetroffen sporen houden hier met name verband met de Thematerweg als ontginningslint die dateren in de Late Middeleeuwen. De oudste sporen dateren in de periode 1125-1220 en geven inzicht in de ouderdom van de ontginningen van de aangrenzende polder Themaat (Den Hartog, 2010).
- Ter plaatse van Archis waarnemingsnummer 56.888 is een concentratie scherven uit de Late Middeleeuwen aangetroffen. Het zijn fragmenten Paffrath die te dateren zijn in de 11^e tot 13^e eeuw. Mogelijk hangen de scherven samen met de locatie van een laatmiddeleeuwse huisplaats uit de periode voorafgaand aan de herinrichting van de Themaat. De scherven zijn gedaan bij veldkarteringen in het gebied. Het is dus niet bekend of ze daadwerkelijk samenhangen met een nederzettingsterrein ter plaatse.

8. Historische situatie, huidig gebruik en bodemverstoringen

Historische bebouwing	Nee
Historisch gebruik	Agrarisch
Huidig gebruik	Braak
Bodemverstoringen	Aanleg en sloop agrarisch bedrijf

Historische situatie

Het plangebied ligt oorspronkelijk in de laatmiddeleeuwse polder Themaat, die ingeklemd tussen Maarssebroek in het noorden en polder Lage Weide in het oosten (Blijdenstijn, 2005). De ontginningsbasis van de polder wordt gevormd door de Thematerdijk, die tegenwoordig de Thematerweg en de Smalle Themaat omvat. De westgrens van de polder lag vermoedelijk tussen deze dijk en de Ouvenaarskade, in het verlengde van de Eikslaan (zie figuur 3). Later (na 1226) is de grens ervan verplaatst en ten westen van de Ockhuizerweg en de Thematerkade komen te liggen.

Vermoedelijk zijn de eerste ontginningen in het plangebied kleinschalig gestart in de 10^e of 11^e eeuw. Deze concentreerden zich op de goed te ontwaterde, hogere delen op de stroomrug van de Oude Rijn. De inpoldering dateert echter van na 1122, de periode toen de Kromme Rijn afgedamd was, waardoor het waterpeil in de veengebieden kon verlagen (Dekker, 1980; Blijdenstijn, 2005). De polder is vermoedelijk later dan Maarssebroek aangelegd, hetgeen valt af te leiden aan de vorm van de polder. In opzet lijkt polder Themaat op een restontginning, een ontginning van overgebleven land tussen eerder geplande polders in. De inrichting van de polder was definitief in 1226, toen met de aanleg van de polder Haarrijn werd gestart. In polder Themaat werden de percelen verkaveld met een vaste lengte en dieptemaat (1250 en 110 m). Deze kwamen haaks op de ontginningsbasis te laten liggen. Op plaatsen is van de lengtemaat afgeweken doordat de begrenzing van de polder te onregelmatig was. Om de slagen niet te lang te laten zijn, is een korte, tweede ontginningsbasis gesticht, Ockhuizen. Vermoedelijk ligt dit lint op de grens met de riviervorm (overstromingsvlakte) van de Rijn, maar nog deels op crevasse-afzettingen. Ockhuizen dateert in ieder geval na 1226 maar wordt reeds in oude documenten in 1362 vermeld (Den Hartog, 2010; Storm Van Leeuwen, 1998).

Doordat polder Themaat werd aangelegd moest ook meer water af te voeren om de polder voor landbouw te kunnen gebruiken. De ontwatering zou voor polder Themaat via een of meerdere uitwateringsvlieten verbonden moeten zijn geweest met de Oude Rijn. Vermoedelijk hebben deze ontwateringssloten tussen de Schoolstraat en de Eikslaan gelegen. Verder heeft vermoedelijk een wetting ten noorden van de Thematerweg gelegen. In de loop van de 13^e eeuw is echter de afwatering van de polders gewijzigd, doordat in 1226 de Oude Rijn bij de Wel is afgedamd. Hierdoor was afwatering op de Vecht nodig, via de Proostwetting en de Vleutensewetting. De ontwatering van de nattere, lagere gebieden verliep via de Haarrijn.

De voortdurende vernatting in combinatie met de inklinking van het gebied leidde ertoe dat het bouwland in het gebied werd omgezet in weiland. Aan het begin van de 19^e eeuw waren nog enkele bouwlanden aanwezig, maar vandaag de dag is de hele polder weide. Ook zijn tegen het einde van de Late Middeleeuwen een aantal versterkte huizen gesticht (Huis Den Eijk, Kasteel de Haar). De middeleeuwse situatie valt goed af te leiden aan de hand van kaartmateriaal uit het begin van de 17^e eeuw. Uit kaarten uit die tijd valt af te leiden dat het plangebied indertijd niet bebouwd was (figuur 4 en 5). Dit blijkt eveneens op kaartmateriaal uit de 18^e eeuw (figuur 6). Het lijkt op alle kaarten in gebruik als landbouwgrond. Op sommige kaarten ligt het gebied op de rand van het kaartblad,

waarmee de nauwkeurigheid van het gebruik kan worden betwijfeld. In de loop van de 19^e en 20^e eeuw verandert het onbebouwde karakter van het plangebied niet. Het heeft altijd een agrarisch grondgebruik en is zelfs omgevormd tot boomgaard. Pas op kaartmateriaal vanaf de jaren '80 van de vorige eeuw is in het plangebied bebouwing aanwezig. Vermoedelijk betreft de bebouwing de boerderij en het erf, die reeds enige jaren geleden zijn gesloopt. Op kaartmateriaal uit de tweede helft van de 19^e eeuw is ook te zien hoe ten zuiden van het plangebied het dorp Haarzuilens verschijnt.

Haarzuilens en De Haar

Haarzuilens dateert oorspronkelijk in de Late Middeleeuwen en lag eerst aan de voet van het kasteel de Haar, in de buitenbocht van de bochtdijk. Het Haarpad, dat over de stroomrug liep, was een kerkepad van de bewoners van het dorp naar de kerk in Vleuten, de Haarlaan vormde de oude verbinding van Vleuten en Harmelen tussen de Dorpstraat-Parkweg en de Rijndijk. Het oorspronkelijk dorp verplaatste zich tegen het einde van de 19^e eeuw, toen het kasteel de Haar grootschalig onder handen genomen werd.

In die tijd werd de ruïne van het kasteel De Haar gekocht door de heer Etienne van Zuylen van Nyevelt De Haar, die opdracht gaf het kasteel te restaureren. De herbouw van het kasteel en de herinrichting van het omliggende gebied hadden een grote impact op het omliggende landschap, aangezien rondom het kasteel gekozen is voor een groot parkontwerp. De Eikslaan, vernoemd naar het versterkte huis Den Eijk, was voor de herinrichting een onverhard voetpad. Dit gold tevens voor meerdere wegen. Aan de noordzijde van het park is een nieuwe verbindingsweg aangelegd van de Ockhuizerweg/Polderweg, die als een soort rondweg fungeerde om het park (figuur 9). Ten oosten van het kasteel, in het verlengde van de Eikslaan werd een stuk grond gekocht waar tussen 1893 en 1896 een nieuw plan is ontwikkeld voor een dorp, het huidige Haarzuilens. Het dorp verschijnt dan ook op kaartmateriaal vanaf het begin van de 20^e eeuw (figuur 9 tot en met 12).

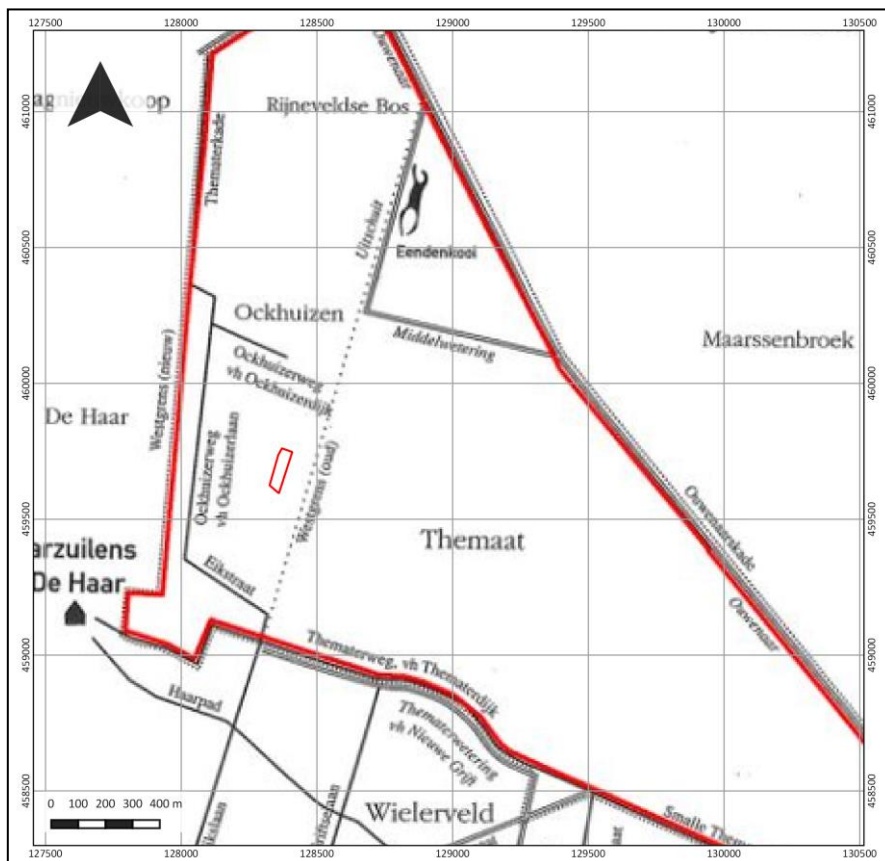
Bodemverstoringen

Aanwezigheid bebouwing

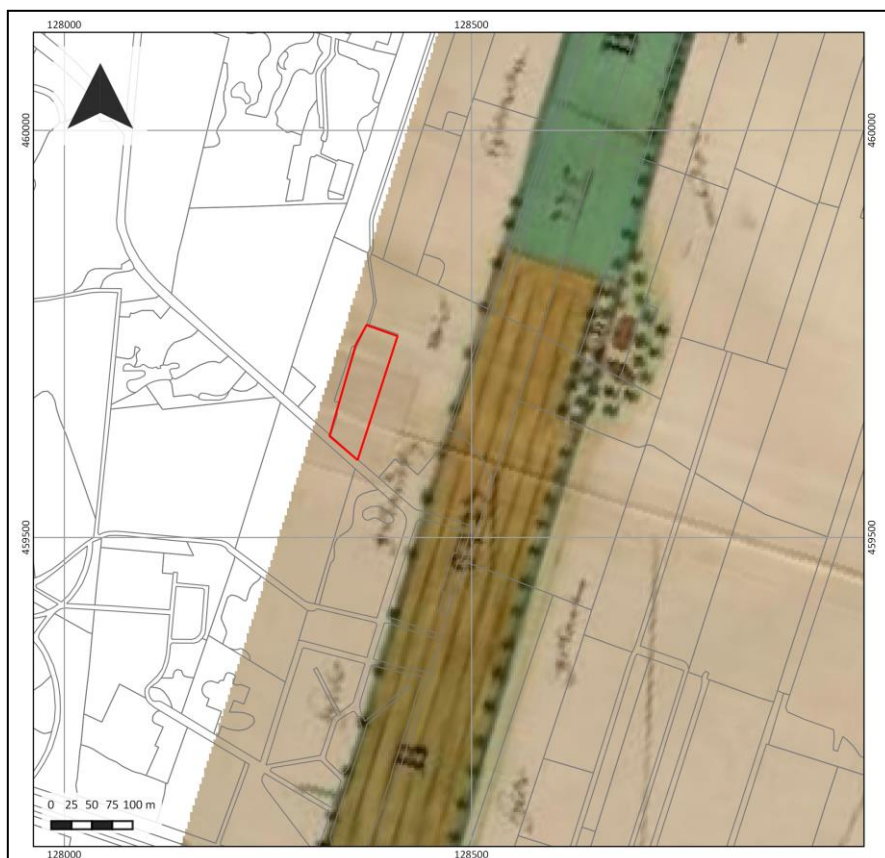
Het plangebied ligt thans braak. Tot voor kort heeft in het plangebied een agrarisch bedrijf gezeten, waarvan de opstallen zijn gesloopt. Het is de verwachting dat de aanleg van het bedrijf evenals de sloop ervan geleid hebben tot verstoringen van de oorspronkelijke bodemopbouw in het plangebied. Bouwtekeningen van de boerderij zijn er niet, maar er zijn wel terreinopnamen van het gebied voorhanden, die in het kader van milieukundig onderzoek zijn gemaakt (De Jong, 2001; figuur 13). Hieruit valt niet af te leiden dat er ondergrondse mestkelders in het plangebied aanwezig zijn geweest. Achter op het terrein zijn namelijk zowel sleufsilo's als een opslagsilo aanwezig, beide voor mest. Hiermee zou een kelder afwezig kunnen zijn geweest, omdat mest bovengronds werd opgeslagen. Hoeveel er voor de aanleg van het erf verstoord is, is echter niet bekend. Dit geldt evenzeer voor de sloop.

Afvletten

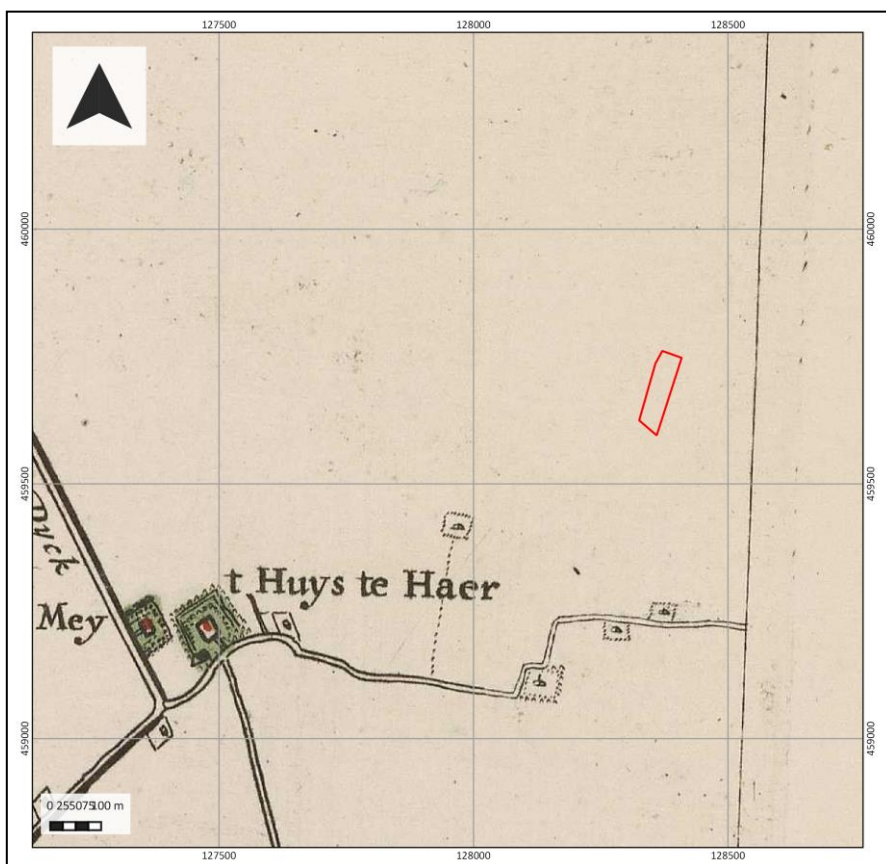
In het gebied rondom Vleuten zijn omstreeks 1500 grote gebieden "afgevet". Afvletten betreft in feite het afkleien van een gebied ten behoeve van de baksteenindustrie. Deze was met name in die tijd in Utrecht zeer sterk, aangezien de stad en haar omgeving sterk versteende. Hierdoor bestond een grote vraag naar bakstenen en dakpannen. Niet alleen langs de Oude Rijn werd veel klei gewonnen, maar ook langs de Hollandse IJssel en de Utrechtse Vecht. Voordat het afkleien kon plaatsvinden, werd eerst de humeuze bovengrond (met een dikte van circa 30 cm) verplaatst. Daarna werd tot maximaal 1,0 m klei afgegraven (de exacte diepte van afgraven werd met name bepaald door de diepteligging van het beddingzand en de grondwaterspiegel. Nadat de klei gewonnen was, werd het terrein toegemaakt met de opzij geschoven grond. Daarbij werd ook afval van de steenindustrie (baksteenresten, misbaksels en kolenas) toegevoegd. Dit afvletten vond plaats tot in de 20^e eeuw en heeft mogelijk ook in het plangebied plaatsgevonden. Het afvletten kan van grote impact zijn geweest op het archeologisch bodemarchief, omdat resten volledig vergraven kunnen zijn. Echter zijn in Leidse Rijn bij archeologische onderzoeken juist in deze gebieden ook vondsten gedaan, onder meer die van een Romeinse weg. Afvletten is daarmee niet per definitie volledig als verstoring te beschouwen.

Figuur 4: Weg en waternamen in polder Themaat rondom het plangebied (naar: Den Hartog (2010)). Het plangebied is met een dunne rode lijn weergegeven.

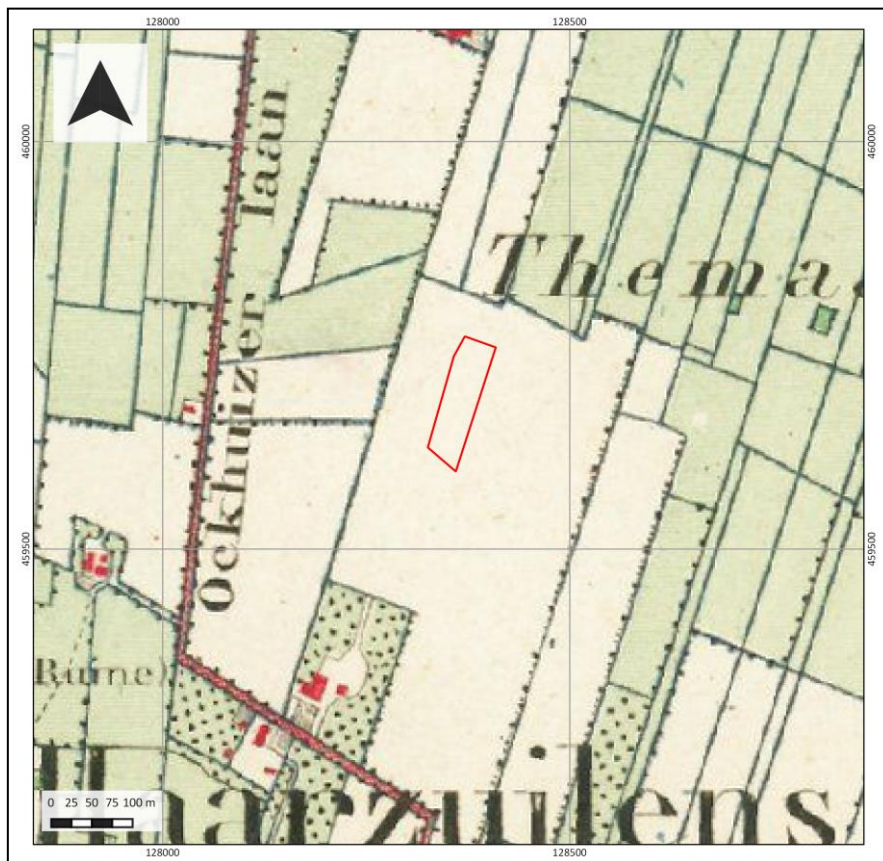
Figuur 3: Uitsnede van een landmeterkaart van Jan van Diepenem (1639) in opdracht van het kapittel van Sint-Pieter (bron: Utrechts Archief, uit Den Hartog, 2010). Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

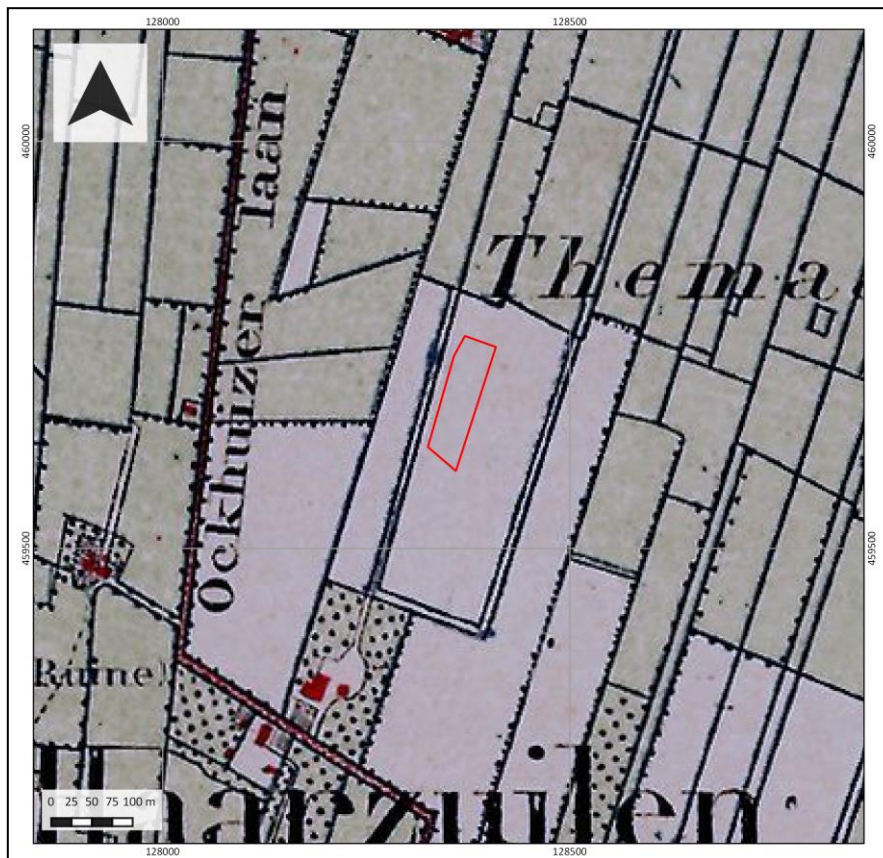
Figuur 5: Uitsnede van de kaart van Bolstra (1749). het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

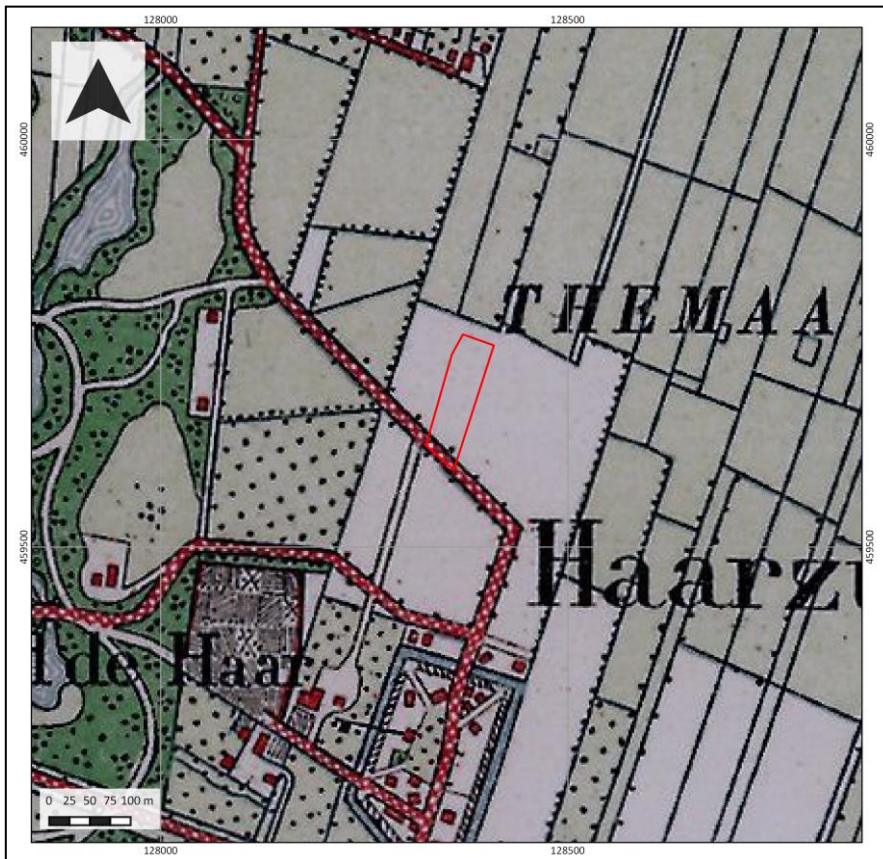
Figuur 6: Uitsnede van een topografische kaart uit 1830-1850. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

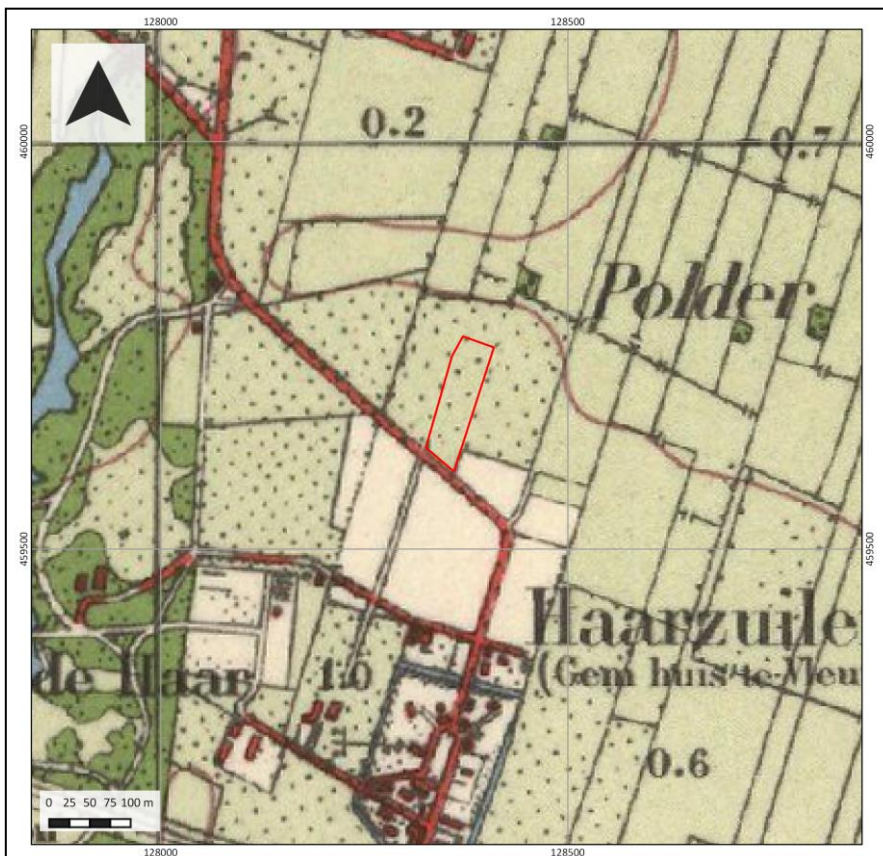
Figuur 7: Uitsnede van een topografische kaart uit 1880. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 8: Uitsnede van een topografische kaart uit 1890. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 9: Uitsnede van een topografische kaart uit 1920. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

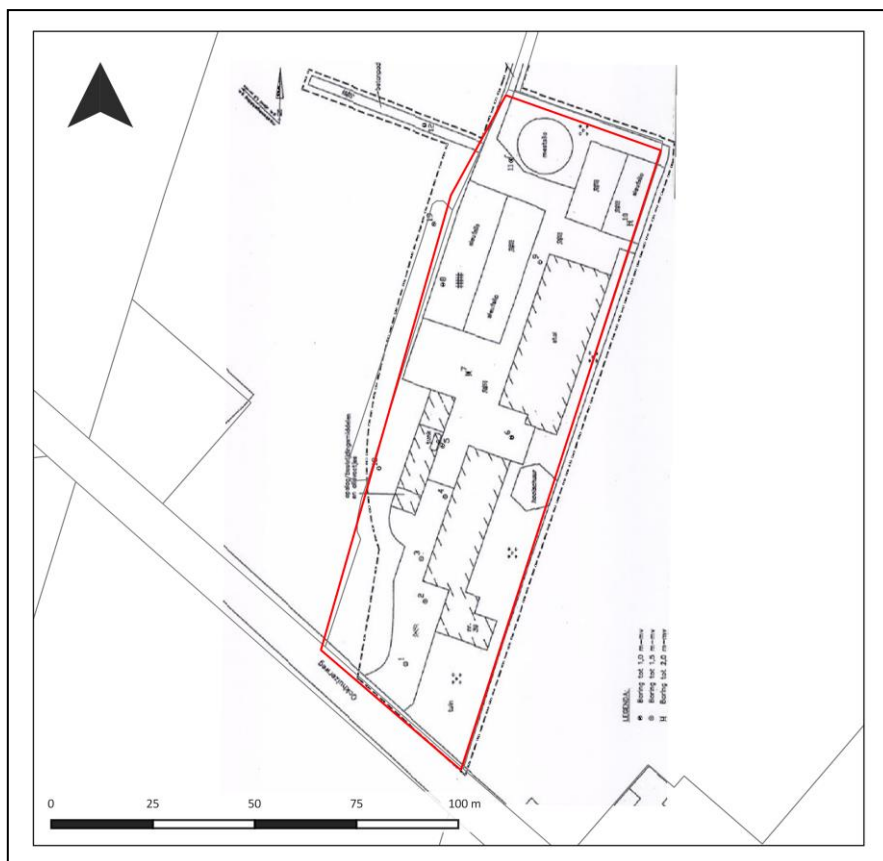
Figuur 10: Uitsnede van een topografische kaart uit 1950. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 11: Uitsnede van een topografische kaart uit 1969. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 12: Uitsnede van een topografische kaart uit 1981. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 13: Opzet van het erf, afgeleid van het milieukundig veldonderzoek van de Jong (2001).

9. Gespecificeerde archeologische verwachting

Kans op archeologische waarden	Middelhoog
Periode	IJzertijd - Late Middeleeuwen
Stratigrafische positie	Top van de oeversafzettingen en erboven gelegen ophooglagen
Diepteligging	Vanaf een diepte van circa 30 cm –Mv (minimale dikte van een bouwvoor)

Op grond van kaartmateriaal van Berendsen (1982) en Cohen e.a. (2012) valt af te leiden dat in de ondergrond van het plangebied de Spengen stroomrug aanwezig is, een afsplitsing van de Oude Rijn. De Spengen stroomrug kent haar oorsprong als crevasse en is vermoedelijk actief geweest in de IJzertijd. Ze heeft zich nooit echt tot een volwaardige rivier kunnen omvormen, aangezien ze in de IJzertijd ook weer inactief geworden is. Vermoedelijk hangt het inactief worden ervan samen met het ontstaan van het Vecht-Angstel systeem in die periode. De geul is echter wel in het landschap achtergebleven en stroomafwaarts sluit de geul aan op de Oude-Aa.

Landschappelijk gezien is de ligging van het plangebied interessant, doordat het exact op de plek lijkt te liggen waar de crevasse is doorgebroken en de waaier is gevormd. Ook archeologisch gezien zijn deze plekken interessant, zoals af te leiden valt uit de aanwezigheid van een nederzetting uit de IJzertijd in een soortgelijke landschappelijke setting langs de A2 (Van de Kamp, 2004). Ook nadat de Spengen stroomrug inactief geworden is, heeft het relatief hoger in het landschap gelegen en bodem de zandrijke kleien van de oevers en crevasses vruchtbare gronden. Ook toen bestonden bewoningsmogelijkheden (Romeinse tijd en Middeleeuwen). De laatmiddeleeuwse landuitgave in combinatie met een voortdurende vernatting van het gebied als gevolg van de inactiviteit van de Oude Rijn (ten zuiden van het plangebied) hebben ertoe geleid dat het gebied is ingepolderd. Het plangebied ligt daarbij in het deel, dat als laatste ontgonnen is (voor 1226). De oorspronkelijke Eikslaan, direct ten oosten van het plangebied, betreft de oude kade van de oorspronkelijke Themaatpolder. De Eikslaan is altijd een secundaire weg gebleven, maar of er sprake was van bewoning langs de kade of wat de exacte rol van de Eikslaan binnen de ontginningen is geweest is vooralsnog niet helemaal duidelijk. Sporen die meer zicht op deze laatmiddeleeuwse ontginningsgeschiedenis kunnen geven, kunnen echter wel in het plangebied aanwezig zijn.

De verwachting op archeologische nederzittingsresten uit de Nieuwe tijd is laag. Het plangebied lijkt altijd onbebouwd te zijn geweest en in gebruik geweest als akker- en weiland. De bebouwing, die tot voor kort in het plangebied aanwezig is geweest, dateert uit de tweede helft van de 20^e eeuw.

Stratigrafische positie

Het archeologisch relevante niveau wordt in essentie gevormd door de top van de oever- en/of crevasseafzettingen. Hierop kunnen cultuurlagen aanwezig zijn, die samenhangen met bewoning(-sfasen) in het plangebied. Zowel de oevers als de ophooglagen zijn indicatief voor de aanwezigheid en diepteligging van archeologische resten en de mate van intactheid ervan. Er zijn tijdens het bureauonderzoek geen feitelijke aanwijzingen voor fysieke bodemverstoringen gevonden, waardoor de verwachting is dat de oorspronkelijke bodem in het plangebied nog in delen intact aanwezig kan zijn. Het gegeven dat in het plangebied een agrarisch bedrijf gevestigd is geweest, waarvan de bebouwing is gesloopt, doet echter wel verstoring (van gebiedsdelen) vermoeden.

Complextypen

In het plangebied worden nederzettingsterreinen en sporen van landgebruik verwacht.

Nederzettingsterreinen zouden zich kunnen kenmerken door een donker gekleurde cultuurlaag of dichte vondstenstrooiing, hetgeen met name te danken is aan de langdurigheid van bewoning op een bepaalde plek. In een vochtige omgeving als die van het rivierengebied was de bewegingsruimte voor nederzettingen namelijk niet al te groot, waardoor bewoning vaak geconcentreerd bleef op vaste plekken. Cultuurlagen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd zijn over het algemeen meer uitgesproken dan oudere cultuurlagen. Ook bevatten eerstgenoemde lagen meer bouwkeramisch afval dan de laatstgenoemde lagen. Tot slot zullen kortstondige bewoning en sporen van landgebruik (waaronder ook grafvelden) zich juist kenmerken door grondsporen en verkleuringen in de bodem en in veel mindere mate door de aanwezigheid van cultuurlagen en/of vondstmateriaal. Derhalve kan over de aanwezigheid van laatstgenoemde complexen enkel uitspraken gedaan worden op basis van bodemkenmerken en de mate van intactheid van de top van de oeverafzettingen. Dit laatste is alleen op basis van veldonderzoek (in de vorm van grondboringen) vast te stellen, omdat feitelijke informatie omtrent bodemverstoringen in het plangebied niet voorhanden zijn.

10. Conclusie en Advies

Conclusie

Uit het archeologisch bureauonderzoek blijkt dat voor het plangebied een archeologische verwachting geldt op het aantreffen van (nederzettings)resten uit de periode IJzertijd-Late Middeleeuwen. Deze verwachting is zowel gebaseerd op de landschappelijke ligging van het plangebied op een oude stroomrug (de Spengen stroomrug) en de ligging in een laatmiddeleeuwse ontginning.

Advies

In het plangebied bestaat op basis van de onderzoeksresultaten een archeologische verwachting op de aanwezigheid van resten. Deze kunnen bij de nieuwbouw van de woningen worden verstoord. Mits deze verstoring niet groter zijn dan 1.000 m² en binnen 30 cm –Mv blijft, zijn geen archeologische vervolgmaatregelen noodzakelijk. Indien de verstoring in het plangebied groter is, wordt geadviseerd om in het gebied een inventariserend veldonderzoek uit te voeren. Doel van dit onderzoek is om de bodemopbouw in het plangebied in beeld te brengen en vast te stellen in hoeverre nog daadwerkelijk archeologische resten aanwezig zijn. Gezien de archeologische verwachting en het beperkte oppervlak van het plangebied zou een verkennend c.q. karterend booronderzoek als onderzoeksmethode het meest voor de hand liggen.

Bovenstaande vormt een advies. Op grond van de resultaten van het rapport en het advies zal het bevoegd gezag (de gemeente Utrecht) een besluit nemen over de daadwerkelijke omgang met eventueel aanwezige archeologische waarden binnen het plangebied.

11. Geraadpleegde bronnen

Archeologische kaarten en databestanden:

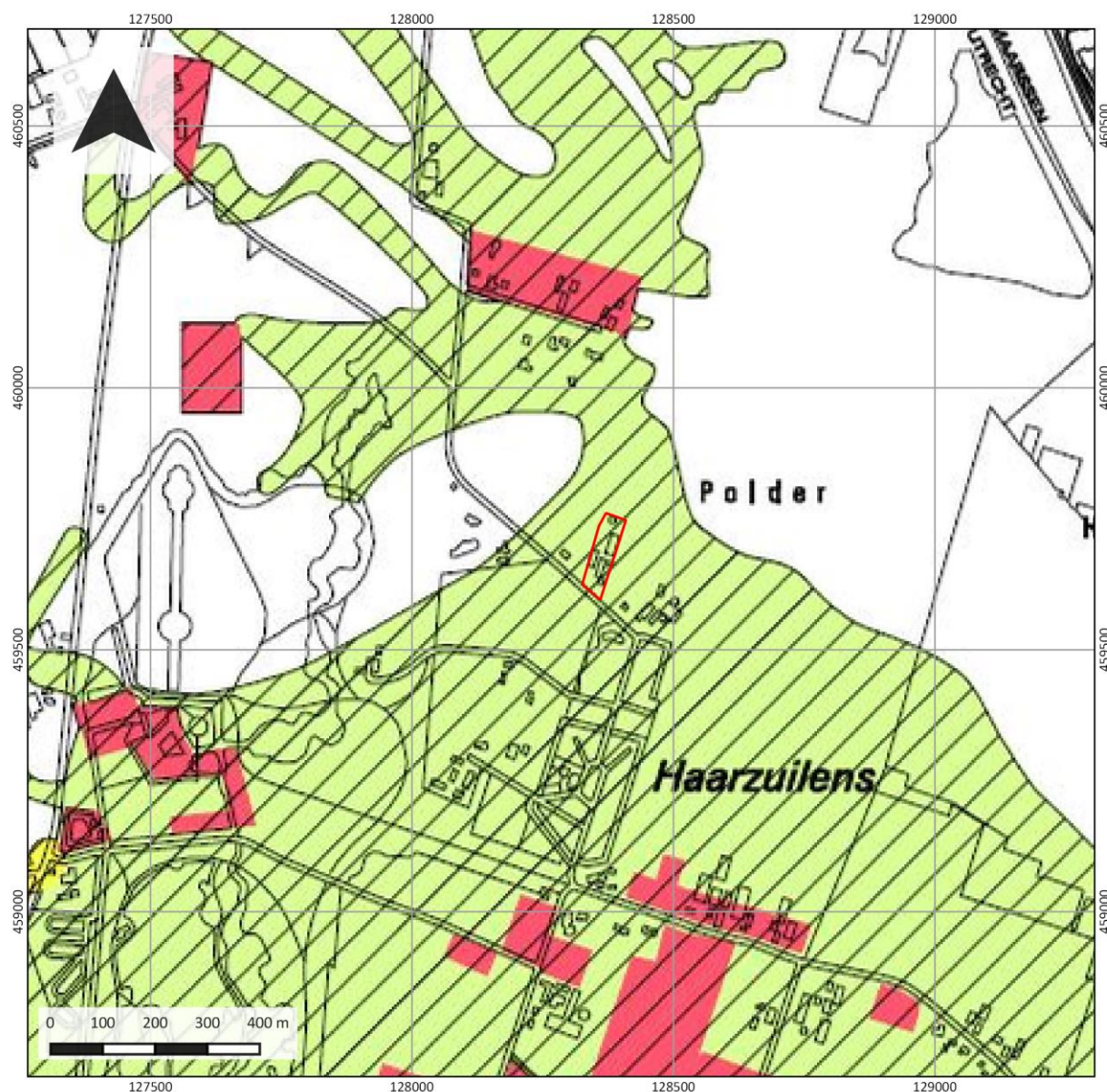
- Archeologische Monumenten Kaart (AMK), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2007.
- Archeologisch Informatie Systeem II (Archis2), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2007.
- Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden, 3e generatie, IKAW, Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), Amersfoort, 2008.
- www.ahn.nl
- www.ruimtelijkeplannen.nl
- www.watwaswaar.nl
- www.bodemloket.nl
- www.dinoloket.nl
- www.bodemdata.nl

Literatuur:

- Bakker, H. de, 1966. *De subgroepen van het systeem voor bodemclassificatie voor Nederland*. In: Boor en Spade.
- Bakker, H. de en J. Schelling, 1989. *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland. De hogere niveaus*. Wageningen.
- Berendsen, H.J.A., 1982. *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht, een fysisch geografische studie*. Ph. D., Thesis, Utrecht University, Netherlands Geographical Studies 25, pp. 256.
- Berendsen, H.J.A., 2000. *Landschappelijk Nederland*. Assen (Fysische Geografie van Nederland). 2e druk.
- Berendsen, H.J.A., 2005. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). Vierde, geheel herziene druk.
- Berendsen, H.J.A./ E. Stouthamer (eds.), 2001. *Palaeogeographical development of the Rhine-Meuse delta, the Netherlands*. Assen.
- Blijdenstijn, R. 2005: *Tastbare tijd, Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, Uitgeverij Matrijs, Amsterdam
- Bos, I.J., H.F. Feiken, F. Bunnik, J. Schokker, 2009. *Influence of organics and clastic lake fills on distributary channel processes in the distal Rhine–Meuse delta (The Netherlands)*. Elsevier Palaeo 3
- Cohen, K.M., E. Stouthamer, H.J. Pierik, A.H. Geurts, 2012. *Digitaal Basisbestand Paleogeografie van de Rijn-Maas Delta*. Dept. Fysische Geografie. Universiteit Utrecht. Digitale Dataset.
- Den Hartog, C., 2010. Terug naar Themaat II. Archeologisch onderzoek aan de Thematerweg te Haarzuilens, gemeente Utrecht. Basisrapportage Archeologie 67. Gemeente Utrecht, Utrecht
- De Jong, J.H., 2001. Bodemonderzoek Ockhuizerweg 39, Haarzuilens. CSO, Bunnik.
- Dekker, C. 1980. *De dam bij Wijk*. Scrinium et scriptura. Opstellen betreffende de Nederlandse geschiedenis aangeboden aan Prof. Dr. J.L. van der Gouw, bij zijn afscheid als buitengewoon hoogleraar in de archiefwetenschappen in de paleografie van de veertiende tot de zeventiende eeuw aan de Universiteit van Amsterdam. Groningen: Erven van der Kamp, p. 248-266.
- Den Hartog, C., 2012. *Archeologisch proefsleuven onderzoek Zijdebalen. IVO-P Deelgebied 1. Basisrapportage Archeologie 69*. Utrecht.
- Mulder, E.F.J., M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong, 2003. *De ondergrond van Nederland*. Houten.

- Storm van Leeuwen, J.A., 'Themaat, van maat tot polder (I)', in: Historische Vereniging Vleuten De Meern Haarzuilens, jaargang 18, nummer 1, maart 1998
- Stouthamer, E., 2001. *Holocene avulsions in the Rhine-Meuse delta*, The Netherlands. Universiteit Utrecht (211 pag.) (Utrecht: NGS). Prom./coprom.: prof. dr. E.A. Koster & dr. H.J.A. Berendsen.
- Van Dinter, M., 2013. The Roman Limes in the Netherlands: how a delta landscape determined the location of the military structures, *Netherlands Journal of Geosciences – Geologie en Mijnbouw* 92-1, pp. 11-32.
- Tol A.J. en B.I. Smit, 2003. Strategisch Groenproject Utrecht-West, deelgebieden Haarzuilens en Harmelen, gemeenten Utrecht en Woerden: een Aanvullende Archeologische Inventarisatie, RAAP, Amsterdam
- Van de Kamp, J., 2004. Twee IJzertijdvindplaatsen langs de snelweg. Basisrapportage archeologie 4. Gemeente Utrecht.
- Van Dinter, M., in prep: A landscape reconstruction of the Old Rhine during the Roman Era and Medieval times (UU/Domplein project, 2009-2012);

Bijlage 1: Archeologische Waardenkaart van de gemeente Utrecht

Beleidskaart

Project:
15090009

Toponiem:
Ockhuizerweg 39

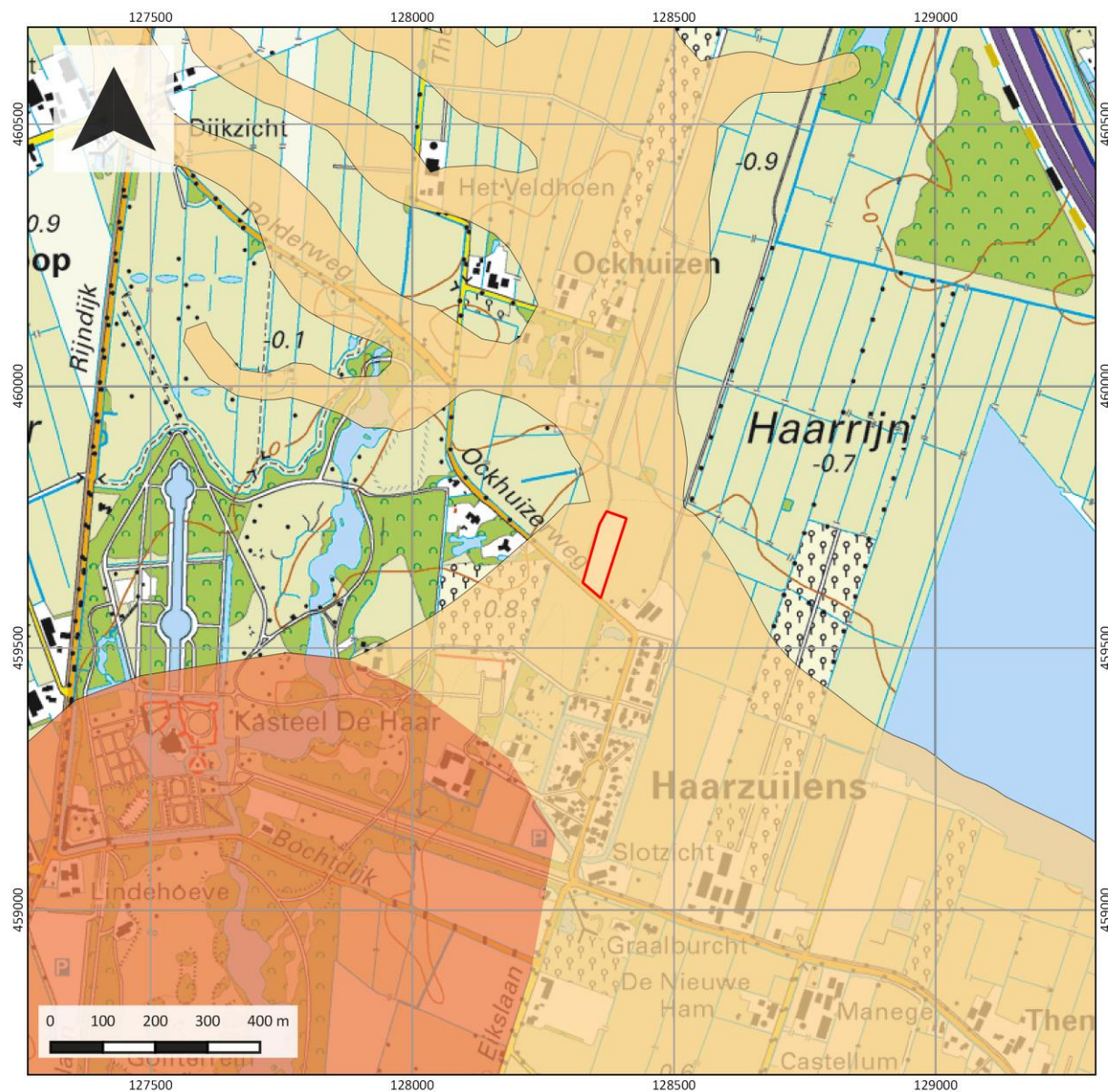
Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

	plangebied
	Beschermd archeologisch Rijksmonument
	Gebied van hoge archeologische waarde
	Gebied van hoge archeologische verwachting
	Gebied van archeologische verwachting
	Vergunning vanaf 30 cm diepte ten opzichte van maaiveld

Oppervlakte te verstoren	Hoge archeologische waarde	Hoge archeologische verwachting	Archeologische verwachting	Geen verwachting
50 - 100 m ²	Vergunning	Geen vergunning	Geen vergunning	Geen vergunning
100 - 1000 m ²	Vergunning	Vergunning	Geen vergunning	Geen vergunning
> 1000 m ²	Vergunning	Vergunning	Vergunning	Geen vergunning

Bijlage 2: Stroomruggenkaart

Stroomruggen

Project:
15090009

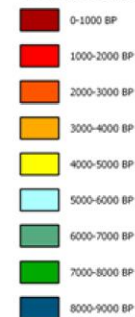
Toponiem:
Ockhuizerweg 39

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

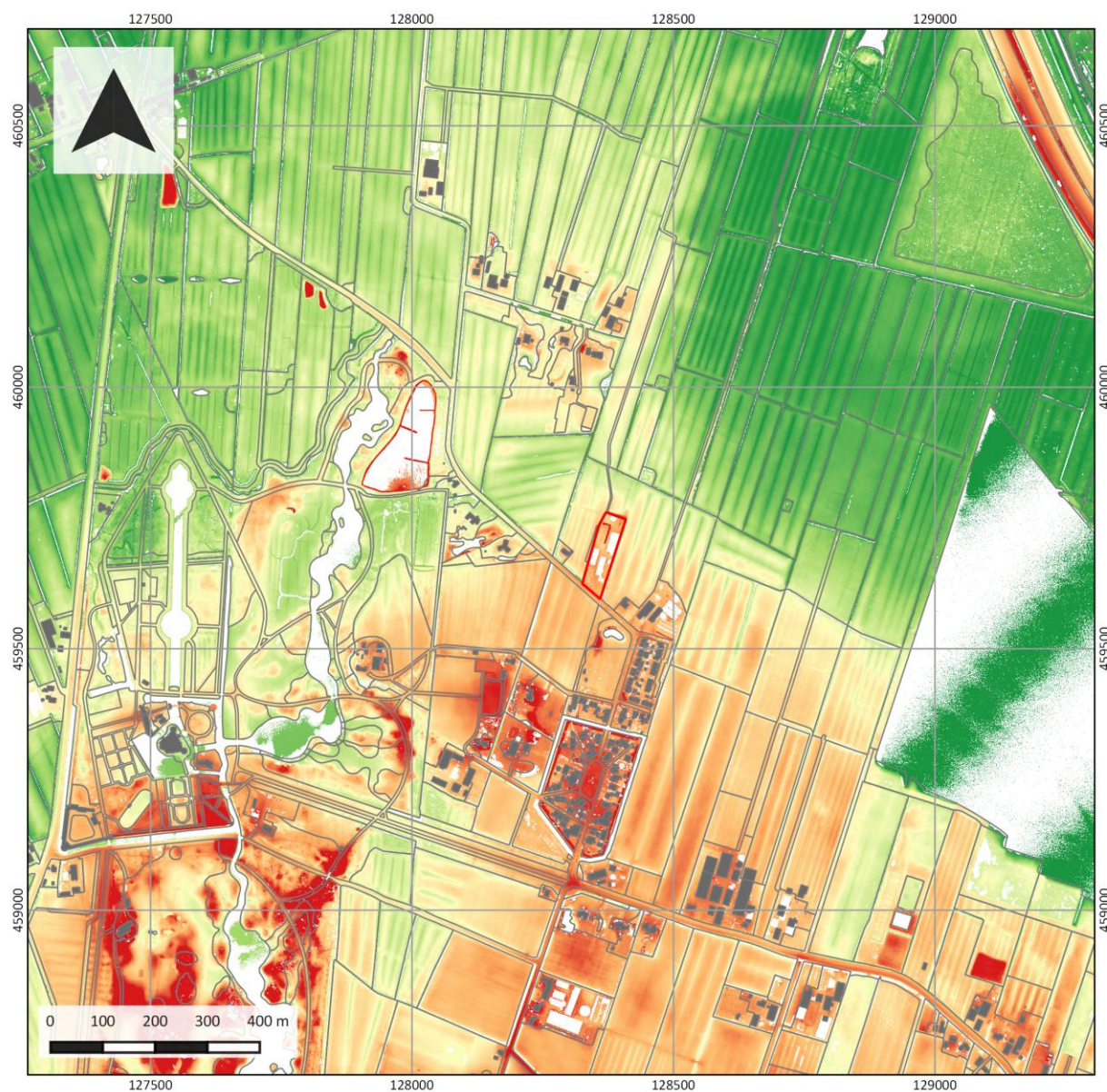
Legenda

plangebied

Stroomgordels (begindatering in jaren BP)

Bijlage 3: Hoogtekaart

Hoogtekaart

Project:
15090009

Toponiem:
Ockhuizerweg 39

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

 plangebied

AHN (m NAP)

 -1.000000

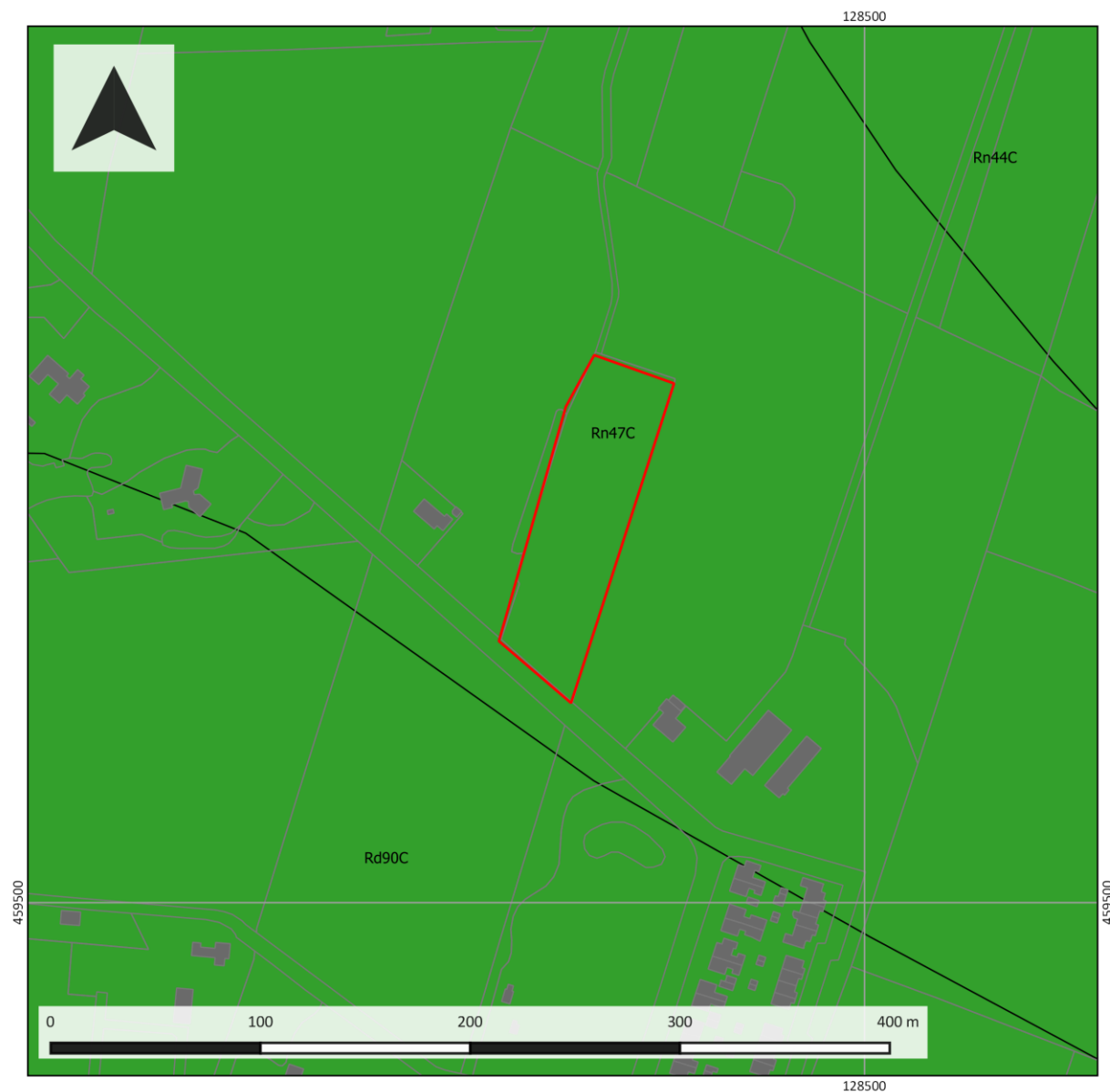
 -0.375000

 0.250000

 0.875000

 1.500000

Bijlage 4: Bodemkaart

Bodemkaart

Project:
15090009

Toponiem:
Ockhuizerweg 39

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

 plangebied

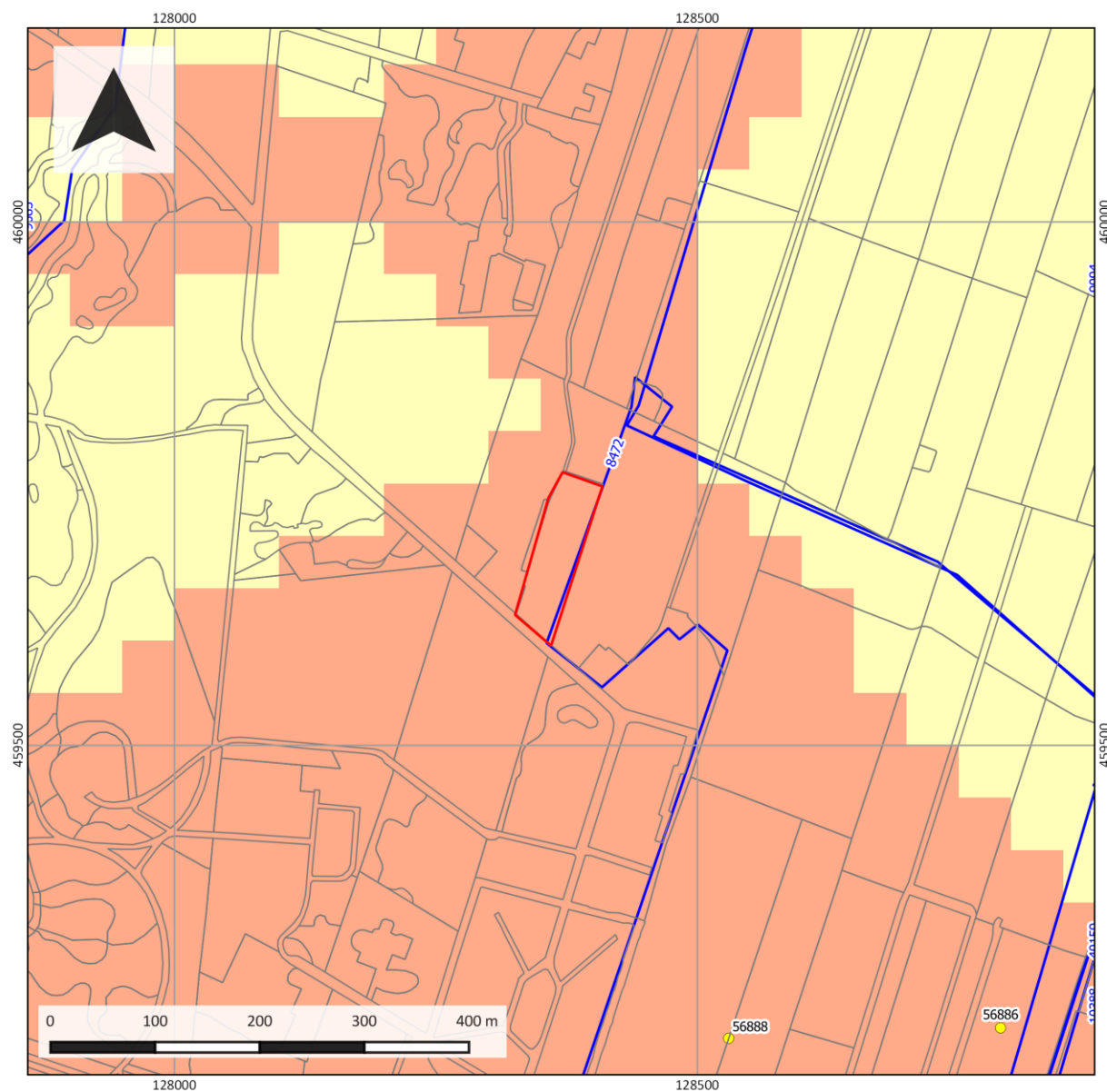
bodemkaart

 Rd90C

 Rn44C

 Rn47C

Bijlage 5: Archeologische waarden (waarnemingen, monumenten, vondstmeldingen, onderzoeksmeldingen)

Archeologie

Project:
15090009

Toponiem:
Ockhuizerweg 39

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

- plangebied
 - onderzoeksmelding
 - vondstmelding
 - waarneming
- monumenten**
- Archeologische waarde
 - Hoge archeologische waarde
 - Zeer hoge archeologische waarde
 - Zeer hoge archeologische waarde, beschermd

Rijndijk

transect: archeologie, erfgoed, ruimte

Transect-rapport 789

**Haarzuilens, Rijndijk 2-4
Gemeente Utrecht**

Archeologisch bureauonderzoek

Auteur	Drs. T. Nales
Versie	Concept
Projectcode	15090010
Datum	01-06-2016
Opdrachtgever	Tauw b.v. Postbus 133 7400 AC Deventer
Uitvoerder	Transect Australiëlaan 5-a 3526 AB Utrecht 3978749100
Onderzoeksmelding	Gemeente Utrecht
Bevoegde overheid	Transect, Utrecht
Beheer documentatie	

Autorisatie		
Naam	Datum	Paraaf
Drs. A.A. Kerkhoven (Senior archeoloog)	06-11-2015	

ISSN: 2211-7067

© Transect, Utrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Transect aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

In opdracht van Tauw b.v. heeft Transect in oktober 2015 een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd in een plangebied aan de Rijndijk 2-4 in Haarzuilens (gemeente Utrecht). De aanleiding voor het onderzoek vormt een bestemmingsplanwijziging, vooruitlopend op de aanvraag van een omgevingsvergunning, die de ontwikkeling van een drietal woningen in het gebied mogelijk moet maken.

Bij de voorgenomen herinrichting zal grondverzet plaatsvinden, waardoor de oorspronkelijke bodem en daarmee eventueel aanwezige archeologische resten in het gebied kunnen worden verstoord. Om in de nabije toekomst ontwikkelingen te kunnen uitvoeren, is op grond van het gemeentelijk beleid daarom eerst een archeologievergunning nodig. Deze vergunning kan alleen worden aangevraagd, wanneer archeologisch onderzoek is uitgevoerd waarin sprake is van een waardestelling van het terrein. Het plangebied is hiermee onderzoeksplichtig. Dit rapport beschrijft de resultaten van een archeologisch bureauonderzoek in het plangebied en voorziet in die plicht.

Uit het archeologisch bureauonderzoek blijkt dat voor het westelijk deel van het plangebied een middelhoge archeologische verwachting geldt op het aantreffen van (nederzettings)resten uit de periode IJzertijd-Late Middeleeuwen. Deze verwachting is hoofdzakelijk gebaseerd op de landschappelijke ligging van het plangebied op een crevasse. Het oostelijk deel van het plangebied heeft een lage archeologische verwachting.

Advies

In het plangebied bestaat op basis van de onderzoeksresultaten deels een archeologische verwachting op de aanwezigheid van archeologische resten (zie bijlage 1). Deze kunnen bij de nieuwbouw van de woningen worden verstoord. Mits deze verstoring niet groter zijn dan 1.000 m² en binnen 30 cm –Mv blijft, zijn geen archeologische vervolgmaatregelen noodzakelijk. Indien de verstoring in het plangebied groter is, wordt geadviseerd om in het gebied een inventariserend veldonderzoek uit te voeren. Doel van dit onderzoek is om de bodemopbouw in het plangebied in beeld te brengen en vast te stellen in hoeverre nog daadwerkelijk archeologische resten aanwezig zijn. Gezien de archeologische verwachting en het beperkte oppervlak van het plangebied zou een verkennend c.q. karterend booronderzoek als onderzoeksmethode het meest voor de hand liggen.

Bovenstaande vormt een advies. Op grond van de resultaten van het rapport en het advies zal het bevoegd gezag (de gemeente Utrecht) een besluit nemen over de daadwerkelijke omgang met eventueel aanwezige archeologische waarden binnen het plangebied.

Inhoud

1. Aanleiding	1
2. Aard en doel van het archeologisch vooronderzoek	2
3. Afbakening van het plan- en onderzoeksgebied	3
4. Consequenties toekomstig gebruik	4
5. Beleidskader	5
6. Landschap, geomorfologie en bodem	6
7. Archeologische verwachting en bekende waarden	9
8. Historische situatie, huidig gebruik en bodemverstoringen	10
9. Gespecificeerde archeologische verwachting	16
10. Conclusie en Advies	18
11. Geraadpleegde bronnen	19
 Bijlage 1: Archeologische Waardenkaart van de gemeente Utrecht	 20
Bijlage 2: Stroomruggenkaart	21
Bijlage 3: Hoogtekaart	22
Bijlage 4: Bodemkaart	23
Bijlage 5: Archeologische waarden (waarnemingen, monumenten, vondstmeldingen, onderzoeksmeldingen)	24

1. Aanleiding

In opdracht van Tauw b.v. heeft Transect¹ in oktober 2015 een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd in een plangebied aan de Rijndijk 2-4 in Haarzuilens (gemeente Utrecht). De aanleiding voor het onderzoek vormt een bestemmingsplanwijziging, vooruitlopend op de aanvraag van een omgevingsvergunning, die de ontwikkeling van een drietal woningen in het gebied mogelijk moet maken.

Bij de voorgenomen herinrichting zal grondverzet plaatsvinden, waardoor de oorspronkelijke bodem en daarmee eventueel aanwezige archeologische resten in het gebied kunnen worden verstoord. Om in de nabije toekomst ontwikkelingen te kunnen uitvoeren, is op grond van het gemeentelijk beleid daarom eerst een archeologievergunning nodig. Deze vergunning kan alleen worden aangevraagd, wanneer archeologisch onderzoek is uitgevoerd waarin sprake is van een waardestelling van het terrein. Het plangebied is hiermee onderzoeksplchtig. Dit rapport beschrijft de resultaten van een archeologisch vooronderzoek in het plangebied en voorziet in die plicht.

Het onderzoek is uitgevoerd in overeenstemming met de eisen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.3 en de richtlijnen voor archeologisch onderzoek van de gemeente Utrecht.

¹ Transect Archeologie beschikt over een opgravingsvergunning voor booronderzoek ex artikel 45 van de Monumentenwet, verleend door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE).

2. Aard en doel van het archeologisch vooronderzoek

Om de archeologische waarde van het plangebied te kunnen bepalen is gekozen voor een bureauonderzoek (BO). Het doel van het archeologisch bureauonderzoek is het specificeren van de archeologische verwachting. Dat wil zeggen het aan de hand van beschikbare en nieuwe informatie over de archeologie, cultuurhistorie, geomorfologie, bodemkunde en het grondgebruik definiëren van de kans dat binnen het plangebied sprake is van archeologische resten.

Het resultaat van het archeologisch bureauonderzoek is een rapport met een conclusie voor wat betreft het risico dat eventueel aanwezige archeologische waarden in het plangebied worden verstoord als gevolg van de voorgenomen bodemingrepen. Aan de hand hiervan wordt een advies voor eventuele vervolgstappen geformuleerd. Met het rapport kan de bevoegde overheid een beslissing nemen in het kader van de vergunningverlening. Het rapport bevat waar mogelijk gegevens over de aan- of afwezigheid, diepteligging, aard, omvang, ouderdom, gaafheid, conservering en (relatieve) kwaliteit van archeologische waarden.

Het bureauonderzoek is uitgevoerd conform protocol 4002 van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.3 (KNA 3.3). Ook zijn voor alle onderzoeken de richtlijnen voor archeologisch onderzoek in Utrecht gevolgd. In dit kader is onder andere het centraal Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) geraadpleegd, waarin Archeologische MonumentenKaart (AMK) en de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) zijn opgenomen. Aanvullende (cultuur)historische informatie is verkregen uit divers voorhanden historisch kaartmateriaal. Om inzicht te krijgen in de opbouw en ontwikkeling van het landschap zijn onder andere de bodemkaart en beschikbaar geomorfologisch kaartmateriaal geraadpleegd. Deze informatie is aangevuld met relevante informatie uit achtergrondliteratuur, waaronder de Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de gemeente Utrecht (AKBU-reeks) en de Archeologische Kronieken van de Provincie Utrecht (AKPU-reeks).

3. Afbakening van het plan- en onderzoeksgebied

Gemeente	Utrecht
Plaats	Haarzuilens
Toponiem	Rijndijk 2-4
Kaartblad	31G
Centrumcoördinaat	127.260 / 459.390

Binnen het archeologisch bureauonderzoek is onderscheid gemaakt in het plangebied en het onderzoeksgebied. Het plangebied is het gebied waarin de geplande bodemingrepen zullen plaatsvinden. Het onderzoeksgebied omvat het plangebied en een deel van het direct omringende gebied en wordt bij het onderzoek betrokken om tot een beter inzicht te komen in de archeologische en bodemkundige situatie in het plangebied. Het onderzoeksgebied beslaat het plangebied en het omringende gebied, binnen een straal van circa 500 meter.

Het plangebied betreft een boerderij en het omliggende erf op het perceel Rijndijk 2-4 in Haarzuilens (gemeente Utrecht). De ligging van het plangebied is weergegeven in figuur 1. In het oosten ligt het terrein aan de huidige bebouwing aan de Rijndijk 2-4, de overige begrenzingen van het plangebied bestaan uit de grenzen van de aanliggende kavels. Het plangebied heeft een oppervlak van circa 5.400 m². Het terrein ligt reeds braak en vormde voorheen het erf achter de bebouwing aan de Rijndijk 2-4. Twee grote stallen, die op het terrein stonden (zoals in figuur 1 te zien is) zijn reeds verdwenen.

Figuur 1: Ligging van het plangebied (met rode lijnen weergegeven).

4. Consequenties toekomstig gebruik

Kader	Archeologievergunning
Planvorming	Nieuwbouw van een drietal woningen
Bodemverstorende werkzaamheden	Graafwerkzaamheden

De gemeente Utrecht heeft het voornemen om in het plangebied een drietal nieuwe vrijstaande woningen te laten realiseren. De plannen van hoe en waar de woningen komen te liggen zijn niet bekend. Voorafgaand aan de bouw moet eerst een bestemmingsplanwijziging worden doorgevoerd om woningbouw in het plangebied mogelijk te maken. Naar verwachting wordt bij de nieuwbouw de oorspronkelijke bodem verstoord. Hierdoor kunnen ook eventueel aanwezige archeologische waarden worden aangetast. Daarom maakt een archeologisch onderzoek deel uit van de ruimtelijke onderbouwing van het plan.

5. Beleidskader

Onderzoekskader	Archeologievergunning
Juridisch-planologisch kader	Verordening op de Archeologische Monumentenzorg en gemeentelijke archeologische waardenkaart
Onderzoeksgrens	Vanaf 1.000 m ² en dieper dan 30 cm -Mv

In 1992 heeft Nederland het *Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed* ondertekend; ook wel het *Verdrag van Malta* of *Valletta* genoemd, naar het eiland en de plaats waar het is ondertekend. Het Verdrag is in 1998 geratificeerd en op 1 september 2007 via de *Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz)* geïmplementeerd. De Wamz is een wijzigingswet en omvat een wijziging van de Monumentenwet 1988, de Wet Milieubeheer en de Ontgrondingenwet. Vanuit de Wet op de ruimtelijke ordening (Wro) bestaat sindsdien een verplichting om bij de voorbereiding van bestemmingsplannen alle ter zake doende belangen mee te wegen. In feite is de Wamz een concrete invulling van deze verplichting en een verbreding van de zorgplicht voor archeologische waarden in het milieubeheer.

Het archeologiebeleid van de gemeente Utrecht is verwoord in de Verordening op de Archeologische Monumentenzorg (2009), die gekoppeld is aan de gemeentelijke archeologische waardenkaart. Op de waardenkaart is per zone vastgelegd welke archeologische verwachting een gebied heeft. Op basis hiervan zijn in artikel 3 en 4 van de verordening voorwaarden opgenomen, die bepalen wanneer in het kader van planvorming archeologisch vooronderzoek moet plaatsvinden.

Het westelijk deel van het plangebied ligt op de archeologische waardenkaart van de gemeente Utrecht in een gebied met een archeologische waarde. Hiervoor geldt, dat voor bodemingrepen vanaf een oppervlakte van 1.000 m² en een diepte van 30 cm –Mv archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd. Omdat het plangebied het vrijstellingscriterium overschrijdt, is onderhavig archeologisch onderzoek nodig. Voor het oostelijk deel geldt geen onderzoeksplicht. Daar is geen archeologische verwachting op grond van de beleidskaart.

6. Landschap, geomorfologie en bodem

Archeoregio	Midden-Nederlands rivierengebied
Geomorfologie	Overstromingsvlakte, crevassegeul
Bodem	Poldervaaggrond
Maaiveld	Circa 0,1 m +NAP
Grondwater	V

Landschapsgenese

Haarzuilens – met inbegrip van het plangebied – ligt in het noordelijk deel van het Midden-Nederlands rivierengebied (Berendsen, 2005). Tijdens de koudste fase van het Weichselien (het Pleniglaciaal, circa 55.000 tot 15.000 jaar geleden) was in de omgeving van Utrecht sprake van een poolwoestijn en een vegetatiearm landschap. Als gevolg van de sterke wind traden verstuiwingen op van in de drooggelegen rivierbeddingen gelegen zand. Dit zand werd als dekzand over grote afstanden verplaatst en verderop weer afgezet in de vorm van vlaktes, welvingen en ruggen. Geologisch gezien wordt dit dekzand gerekend tot de Formatie van Boxtel (de Mulder e.a., 2003). Aan het begin van het Holoceen werden deze verstuiwingen geleidelijk aan banden gelegd door een sterke toename in de vegetatie, wat op zijn beurt het gevolg was van een klimaatsverbetering. Deze klimaatsverbetering duurt tot op de dag van vandaag voort.

De ingetreden klimaatsverbetering aan het begin van het Holoceen zorgde tevens voor het grootschalig afsmelten van landijs in het noorden van Europa en Noord-Amerika. Hierbij kwam zoveel water vrij, dat dit leidde tot een mondiale stijging van de zeespiegel. Met name in het begin van het Holoceen verliep deze stijging zeer snel. Het alsmear stijgende zeespiegel zorgde ervoor dat het grondwater landinwaarts werd opgestuwd. Hierdoor konden gebieden vernatten en kon veenvorming optreden, waardoor ook ter hoogte van het plangebied uiteindelijk een veenmoeras ontstond.

Rond 4.450 v. Chr. kwam het gebied, als gevolg van een natuurlijke riviervlegging bij Wijk bij Duurstede, onder invloed te staan van het Utrecht-stroomsysteem (een zogenaamde avulsie; Stouthamer, 2001). Via dit stroomsysteem heeft langdurig afvoer van Rijnwater plaatsgevonden, totdat de Kromme Rijn in 1.122 na Chr. bij Wijk bij Duurstede werd afgedamd (Dekker, 1980). Vanaf dat moment werd het grootste deel van het Rijnwater via de Lek en de Waal afgevoerd.

Het Utrecht-stroomsysteem heeft wisselende perioden van activiteit gekend, die resulteerden in een drietal stroomgordels die via Utrecht afwaterden, namelijk de Werkhoven-stroomgordel, de Houten stroomgordel en de Kromme Rijn-stroomgordel. De oudste stroomgordel is de Werkhoven-stroomgordel (4.450 -1750 v. Chr.), gevolgd door de Houten-stroomgordel (2.250-800 v. Chr.). De jongste omvat de Kromme Rijn-stroomgordel (1.250 v. Chr. – 1.122 na Chr.), die gekenmerkt wordt door een nu nog deels watervoerende restgeul van circa 20 m breedte. Het onderscheid tussen deze drie stroomgordels is vooral ten oosten van Utrecht nog duidelijk te zien, aangezien deze hier als apart te onderscheiden zandlichamen in de ondergrond aanwezig zijn (Berendsen, 1982).

Alle stroomgordels zijn ter hoogte van de stad Utrecht samengekomen en hebben zodoende ten westen van de stad één grote stroomrug gevormd, die van de Oude Rijn. Het gebied waarbinnen beddingafzettingen van deze rivier aanwezig zijn, heeft hier een breedte van zelfs 2,0 tot 2,5 km. Binnen dit zandlichaam zijn van verschillende stroomgordels landschappelijke elementen aanwezig (oeverwallen, restgeulen, komgronden en crevasses). De ligging van deze elementen spelen een sleutelrol in het bepalen van de archeologische verwachtingspatroon. De landschappelijke

reconstructie vormt hiermee een belangrijk onderdeel van het archeologisch onderzoek (Van Dinter, 2013; Van Dinter, in prep). Dit is voor het gebied tussen Utrecht en Harmelen een lastige opgave, aangezien door de voortdurende activiteit van de Oude Rijn oudere stroomruggen deels of geheel door jongere zijn opgeruimd. Vanaf de Meern verdeelt de Oude Rijn zich in een noordelijke tak (via Vleuten en Haarzuilens) en een zuidelijke kleine tak (de zogenaamde Heldammer stroomrug) die ter hoogte van Harmelen weer tot één stroomrug verwordt.

Geomorfologie

Op basis van de geomorfologisch-geologische kaart van Cohen e.a. (2012) bevindt het plangebied zich in de overstromingsvlakte naast de stroomrug van de Oude Rijn. Het deel van de Oude Rijn, dat naast het plangebied ligt, is actief geweest van 2.250 tot circa 825 v. Chr. (bijlage 2). Vermoedelijk heeft de stroomrug in verbinding gestaan met de stroomopwaarts gelegen Houten stroomgordel. Berendsen (1982) heeft ter plaatse van het plangebied een kleine crevassegeul gekarteerd. Crevasses vormen wanneer een oever onder natuurlijke omstandigheden doorbreekt, bijvoorbeeld door overstromingen of als gevolg van biologische activiteit (die een oever verzwakken, graafgaten e.d.). De activiteit van crevasses is over het algemeen kort en vaak lopen ze dood in de overstromingsvlakte. Crevassevorming vormt echter wel één van de processen die ten grondslag ligt aan rivierververleggingen. Hoe oud de crevasse in het plangebied is, is niet duidelijk. Het vermoeden bestaat echter dat deze zou kunnen dateren in de IJertijd evenals meerdere crevasses aan de noordzijde van de Oude Rijn. Op één daarvan, ter hoogte van het Sportpark Terwijde in Leidsche Rijn, bevinden zich sporen van nederzetting uit die tijd (Van de Kamp, 2004). De crevasse is op basis van hoogteverschillen aan het maaiveld op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) echter niet waar te nemen.

Lithologie

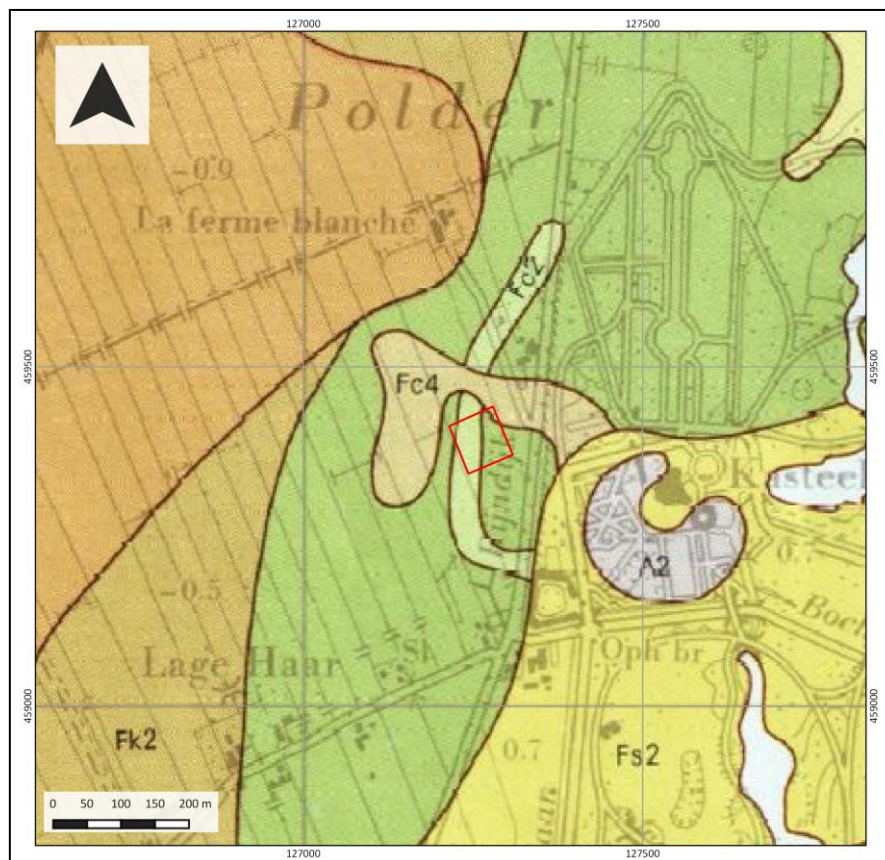
Er zijn in het plangebied geen beddingafzettingen te verwachten. Op basis van het DINO-loket is even ten oosten van het plangebied, ter plaatse van de boerderij Rijndijk 2-4 een geologische boring gezet tot een diepte van 6,0 m –Mv (boring B31G1578). Hieruit blijkt dat daar een circa 3,9 m dik pakket matig siltige klei aanwezig is (komafzettingen) met daaronder veen en op 5,75 m –Mv dekzand.

Bodem en grondwater

Op basis van de bodemkaart zijn in het plangebied kalkloze poldervaaggronden te verwachten (kaartcode Rn47C, bijlage 4). De poldervaaggronden bestaan hier naar verwachting voornamelijk uit zware klei. De poldervaaggronden zijn over het algemeen kleigronden met een grijze, door oxidatie rood-gekleurde ondergrond, die niet slap is. Daarbij worden ze gekenmerkt door een grijze humusarme bovengrond. Ze zijn wijd verbreid in Nederland en komen over het algemeen veel in het westen van het land voor (de Bakker, 1966). In een poldervaaggrond kunnen begraven bodemniveaus aanwezig zijn, zogenaamde vegetatiehorizonten, die een indicatie vormen voor oudere bodemvorming. Een dergelijk niveau heeft zich in het rivierengebied kunnen vormen op het moment dat er sprake was van een verminderde afvoer en door een afgenomen opslibbing van sediment. Hierdoor trad begroeiing op en kon zich een humeus niveau vormen. Op het moment dat er sprake was van een toename in rivierafvoer, raakte dit niveau begraven. Het kenmerkt zich door een licht tot matig humeuze kleilaag in de bodem.

Omdat het gebied bebouwd is geweest moet rekening worden gehouden dat (delen van) het bodemprofiel zullen zijn aangetast. Graafwerkzaamheden zullen de oorspronkelijke bodem hebben verstoord. Wat betreft grondwaterstanden en –trappen is sprake van GWT V. Dit houdt in dat de gemiddeld hoogste grondwaterstand (GHG) te verwachten binnen 40 cm –Mv en de gemiddeld laagste grondwaterstand (GLG) op een diepte beneden 120 cm –Mv ligt. Met dergelijke waterdiepten dient rekening gehouden te worden dat anorganische archeologische resten over het algemeen goed

bewaard zullen zijn gebleven. Variaties in de waterstanden kunnen echter wel ertoe geleid hebben dat onverbrande organische resten verteerd zijn geraakt (onder andere bewerkt hout, leer en textiel).

Figuur 2: Uitsnede van de geomorfogenetische kaart van Berendsen (1982). Het plangebied is met rode lijnen weergegeven. Fs2 betreft stroomgordelafzettingen, waarbij het beddingzand op 1,0-1,5 m -Mv. Fc1-4 zijn crevasseafzettingen en Fk1-2 betreffen komafzettingen.

7. Archeologische verwachting en bekende waarden

Wettelijk beschermd monument	Nee
AMK terrein	Nee
Verwachting gemeentelijke beleidskaart	Middelhoog
Archeologische waarden en/of informatie	Nee

Archeologische verwachting

Het plangebied staat op zowel op de Archeologische Waardenkaart van de gemeente Utrecht deels als een gebied met een archeologische verwachting gekarteerd. Deze verwachting is gebaseerd op de ligging van het plangebied op een crevassegeul (bijlage 1, vergelijk figuur 2).

Binnen het plangebied zijn geen archeologische waarnemingen en vondstmeldingen en er heeft in het verleden geen onderzoek plaatsgevonden. Ook in de directe omgeving is weinig onderzoek uitgevoerd.

- Er is wel onderzoek aan het kasteel De Haar verricht, dat zich op 250 m ten oosten van het plangebied bevindt (AMK terrein 11386). In historische bronnen wordt het kasteel voor het eerst genoemd in 1391, hetgeen overeenstemt met het steenformaat, waaruit het kasteel is opgetrokken. Dat het kasteel ouder is, is echter wel waarschijnlijker. Van de oudste fase van het kasteel is echter niets bekend. In 2009 heeft aan het kasteel archeologisch onderzoek plaatsgevonden, onder meer in het kader van het herstel van de funderingen van het bestaande kasteel. Hiervoor heeft een opgraving plaatsgevonden. Daar zijn uitsluitend muurfragmenten uit de 14^e of 15^e eeuw en geen oudere resten gevonden. De funderingen liggen daarbij direct op oever- en beddingafzettingen op een diepte van 1,65 m –Mv (onderzoeksmelding, 36086, Archis waarnemingsnummer 441168). Het kasteel is vermoedelijk in de 17^e eeuw in verval geraakt, waarna de ruïne in de 19^e eeuw is opgekocht en opgeknapt.
- Ten oosten van het plangebied ligt het voormalige huis Ter Meij. Ook dit huis zou zijn versterkt en in eigendom geweest van dezelfde familie als de eigenaar van het kasteel (Van De Haar). Tevens dateert het vermoedelijk uit de Late Middeleeuwen. Van het uiterlijk van het huis is weinig te zeggen en uitsluitend gebaseerd op historisch kaartmateriaal. Fysieke resten van het huis zijn nooit bij onderzoek aangetoond. Hierom is het terrein van de AMK verwijderd en als vondstmelding in Archis opgenomen (Archis waarnemingsnummer 405.546).
- 300 m ten noorden van het plangebied, langs de Rijndijk (Haardijk) is tijdens archeologisch onderzoek in 2003 op deze plek houtskool gevonden. Mogelijk vormt dit een aanwijzing op een vindplaats. De indicatoren bevonden zich in de top van crevasseafzettingen op een diepte, variërend tussen 0,95 tot 1,15 m –Mv (Archis waarnemingsnummer 406988).
- Tot slot is ten zuiden van het plangebied, op een afstand van 350 m, op een diepte van 20 cm –Mv een fragment Romeins aardewerk aangeboord. Tot welk onderzoek deze waarneming behoort, is niet helemaal duidelijk (Archis waarnemingsnummer 406.986). Ook is niet duidelijk of het in relatie staat met een nederzetting ter plekke.

8. Historische situatie, huidig gebruik en bodemverstoringen

Historische bebouwing	Nee
Historisch gebruik	Agrarisch
Huidig gebruik	Braak
Bodemverstoringen	Aanleg en sloop schuren

Historische situatie

Het plangebied ligt oorspronkelijk in de laatmiddeleeuwse polder De Haar, die ingeklemd tussen de Hollandse polder Laag-Nieuwkoop en polder Themaat (Blijdenstijn, 2005). De ontginningsbasis van de polder wordt gevormd door de Rijndijk, die even ten oosten van het plangebied ligt.

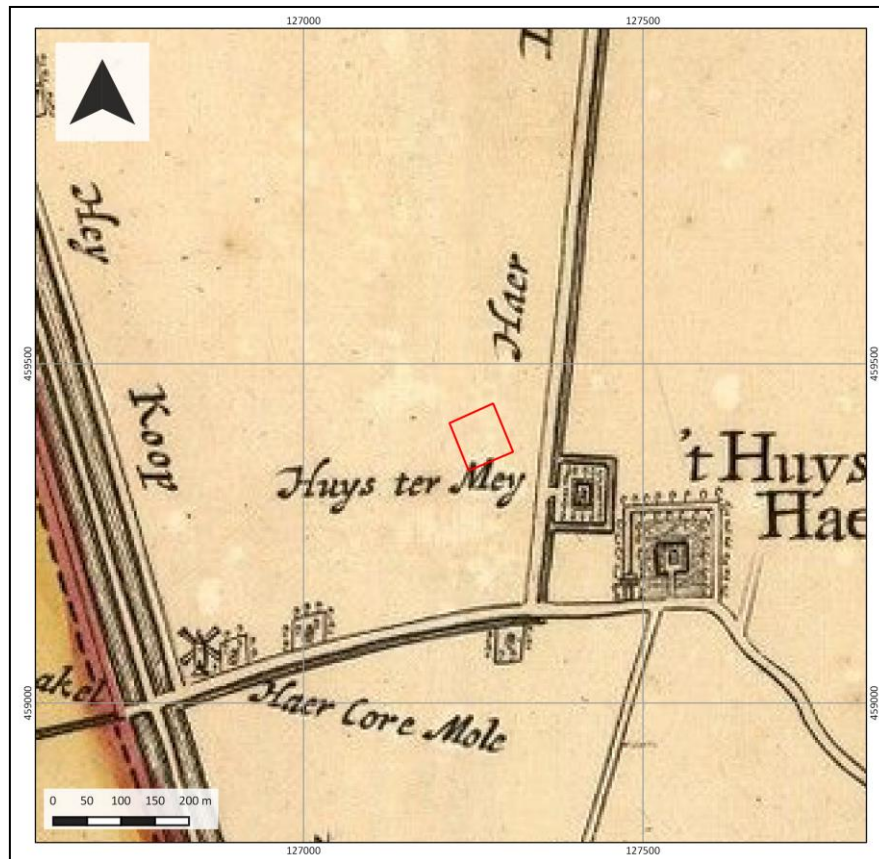
Polder De Haar vormt één van de latere ontginningen in het gebied ten westen van de stad Utrecht. Gezien de beperkte omvang en hoekige vorm van de polder betreft het hier waarschijnlijk een restontginning van overgebleven woeste grond. De eerste ontginningen in het gebied ten westen van Utrecht dateren vermoedelijk in de 10^e of 11^e eeuw op de hoger gelegen delen van de stroomrug van de Oude Rijn. Inpoldering dateert echter van na 1122, de periode toen de Kromme Rijn afgedamd was en het waterpeil in de veengebieden kon verlagen (Dekker, 1980; Blijdenstijn, 2005). Allereerst zijn de polders Lage Weide en Maarsenbroek aangelegd, waarna de aanleg van polder Themaat volgde (ten oosten van het plangebied). Met de ontginningen van Polder De Haar werd gestart in 1226. De Rijndijk en de Laag-Nieuwkoopsebuurtweg vormen de begrenzingen van de polder, waarbij de Laag-Nieuwkoopsebuurtweg de basis van de ontginning vormt. Vanaf daar zijn kavels aangelegd met een vaste lengte en dieptemaat (1250 en 110 m). Sommige waren echter korter, omdat ze tegen de Rijndijk “doodliepen”. Daar werd van de standaardmaten afgeweken (Storm Van Leeuwen, 1998). De ontwatering van de Polder De Haar verliep via de Haarriijn. De voortdurende vernatting in combinatie met de inklinking van het gebied leidde ertoe dat het bouwland in het gebied werd omgezet in weiland. Vlakbij het plangebied zijn in polder Themaat in de Middeleeuwen enkele versterkte huizen op strategische punten ten opzichte van de polder De Haar geplaatst (Huis Ter Meij, Kasteel de Haar).

De middeleeuwse situatie valt goed af te leiden aan de hand van kaartmateriaal uit het begin van de 17^e eeuw. Uit kaarten uit die tijd valt af te leiden dat het plangebied indertijd niet bebouwd was (figuur 3). Er lijkt in polder De Haar alleen in het zuiden (bij de Lage Haar) en langs de Nieuwkoopsebuurtweg sprake van bebouwing. Dit blijkt eveneens op kaartmateriaal uit de 18^e eeuw (figuur 4). Vanaf de 19^e eeuw is het plangebied in gebruik als weiland. Vermoedelijk is het altijd relatief nat geweest, zeker aangezien het niet op een hoger gelegen stroomrug heeft gelegen. Pas na de jaren '80 in de vorige eeuw zijn de boerderij en de schuren ter plaatse van het plangebied.

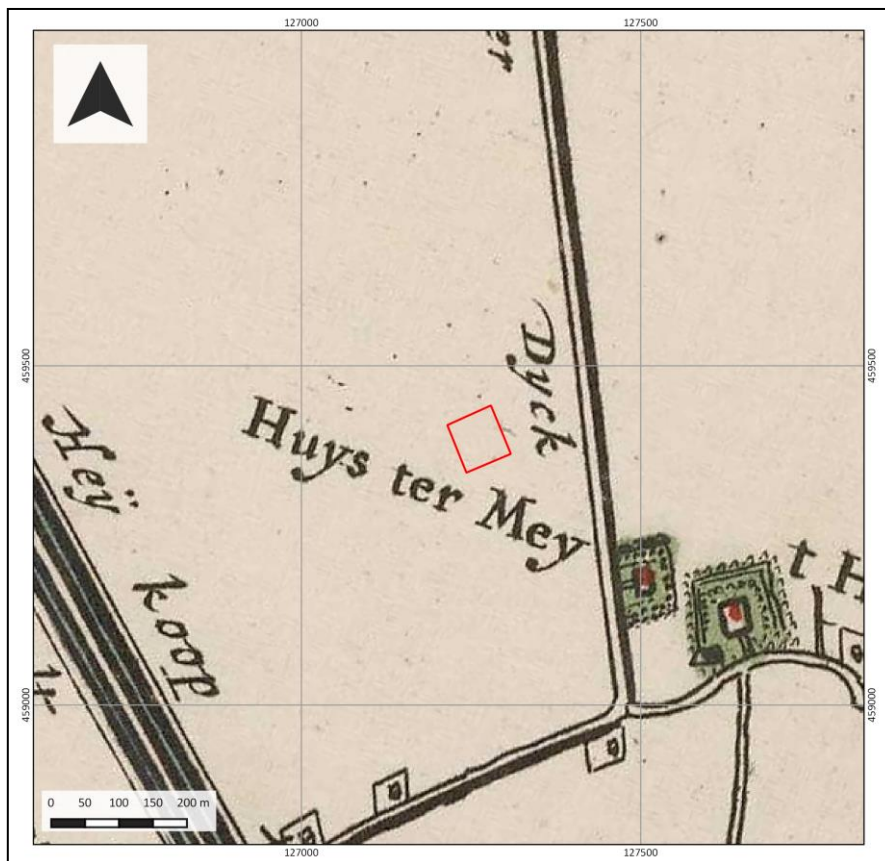
Het gebied ten oosten van het plangebied verandert in tegenstelling tot het plangebied in de loop van de 19^e en 20^e eeuw sterk. Dit hangt met name samen met de herontwikkelingen die in die tijd hebben plaatsgevonden van de kasteelruïne De Haar en het omliggende parkbos. Aanvankelijk zou ook de omgeving van het plangebied in het ontwerp betrokken worden voor bomen, maar dit is nooit tot uitvoering gebracht.

Bodemverstoringen

Het plangebied ligt braak. Tot voor kort hebben in het plangebied twee schuren gestaan, die beide reeds zijn gesloopt. De ligging van de schuren is nog op de hoogtekaart in bijlage 3 te zien (dateert in 2008). Het is de verwachting dat de aanleg van de schuren evenals de sloop ervan geleid hebben tot verstoringen van de oorspronkelijke bodemopbouw in het plangebied. Bouwtekeningen van de bebouwing zijn er niet. Hoeveel er voor de aanleg van het erf verstoord is, is echter niet bekend. Dit geldt evenzeer voor de sloop.

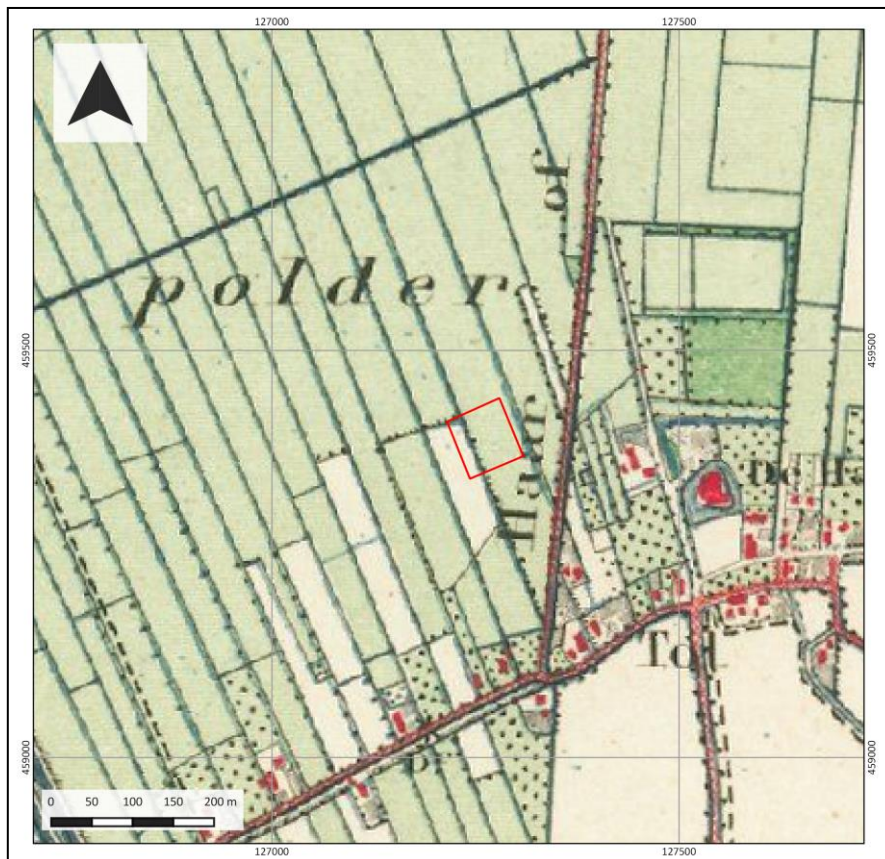
Figuur 3: Uitsnede van een topografische kaart uit 1610 (van de hand van F. de Wit, Caerte van het Land van Woerden).

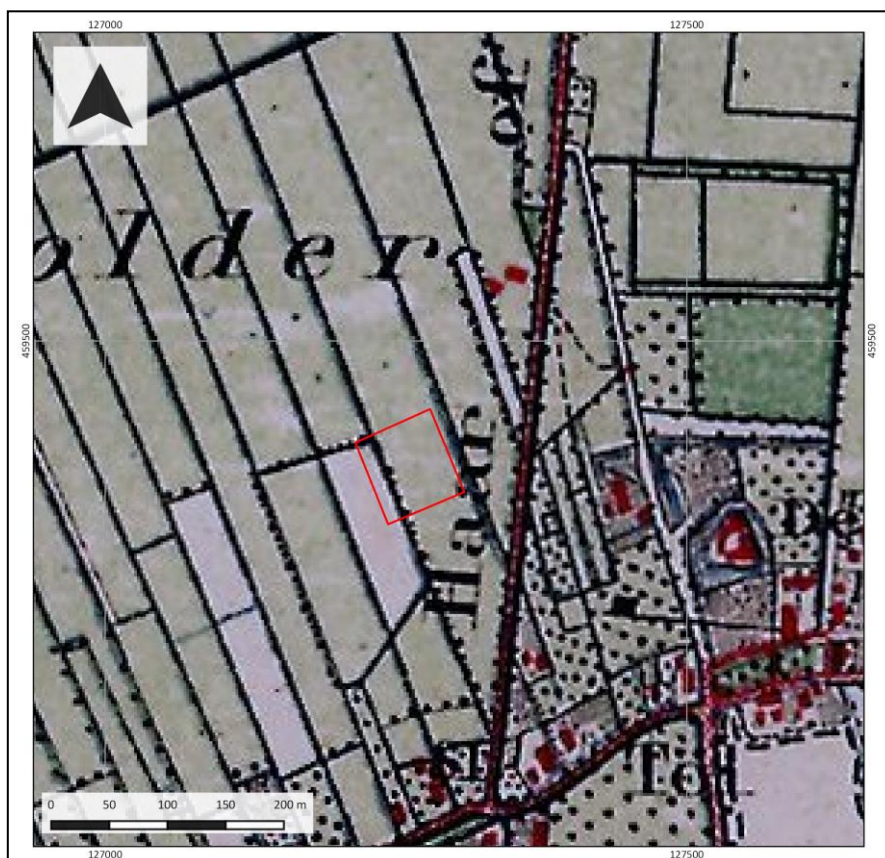
Figuur 5: Uitsnede van de kaart van Bolstra (1749). het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 4: Uitsnede van een topografische kaart uit 1830-1850. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

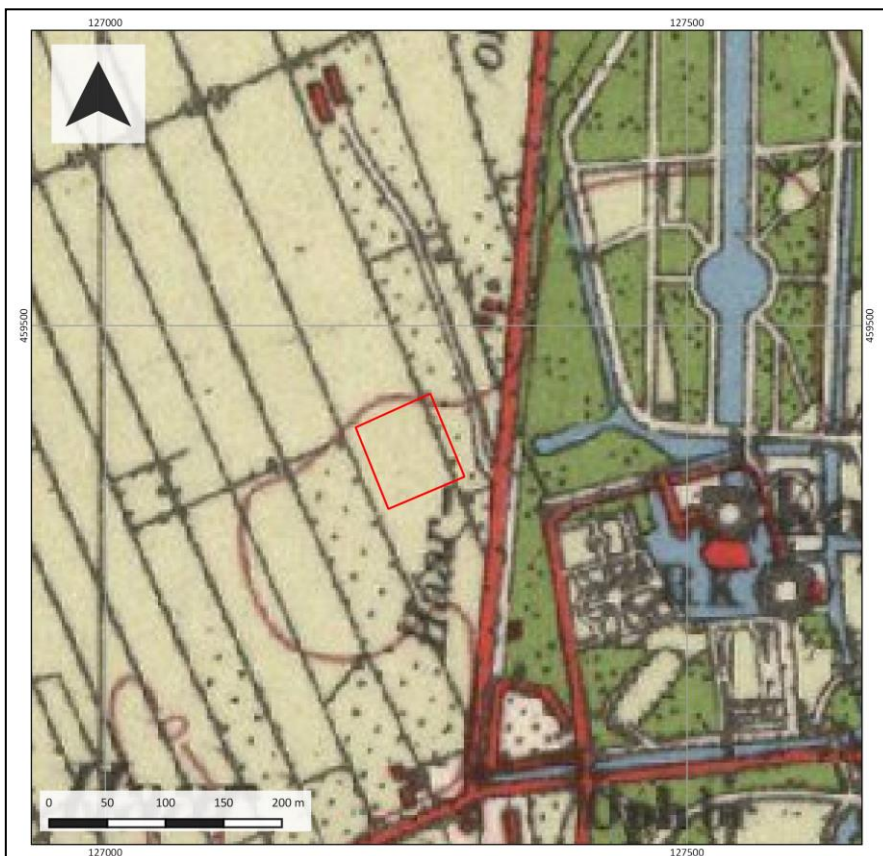
Figuur 6: Uitsnede van een topografische kaart uit 1880. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

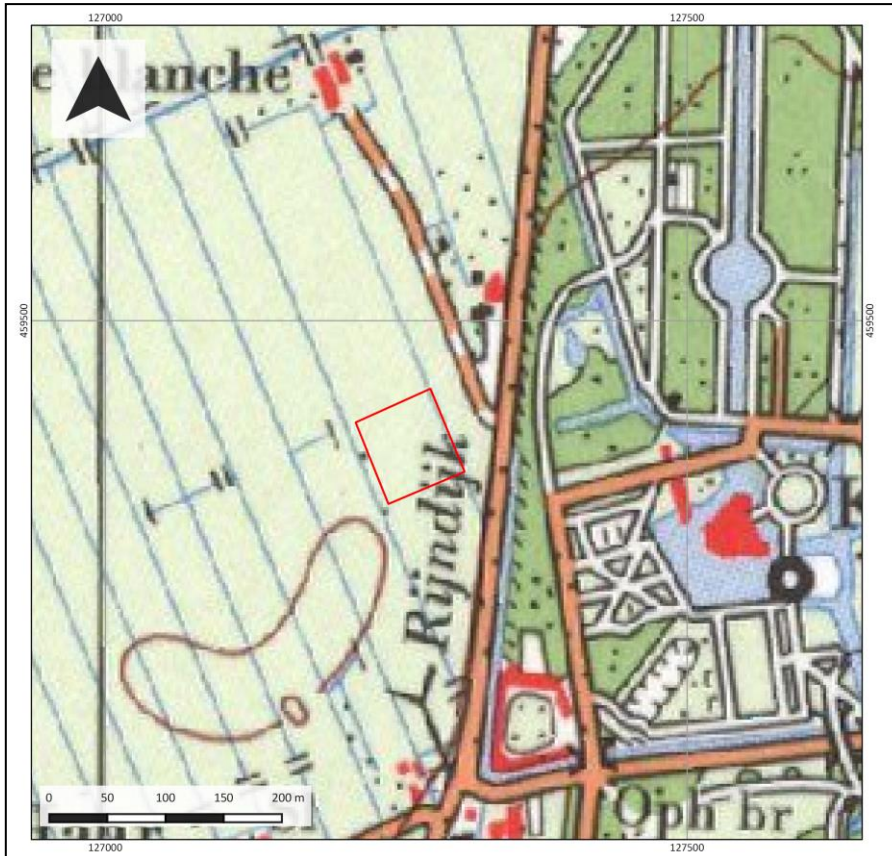
Figuur 7: Uitsnede van een topografische kaart uit 1890. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

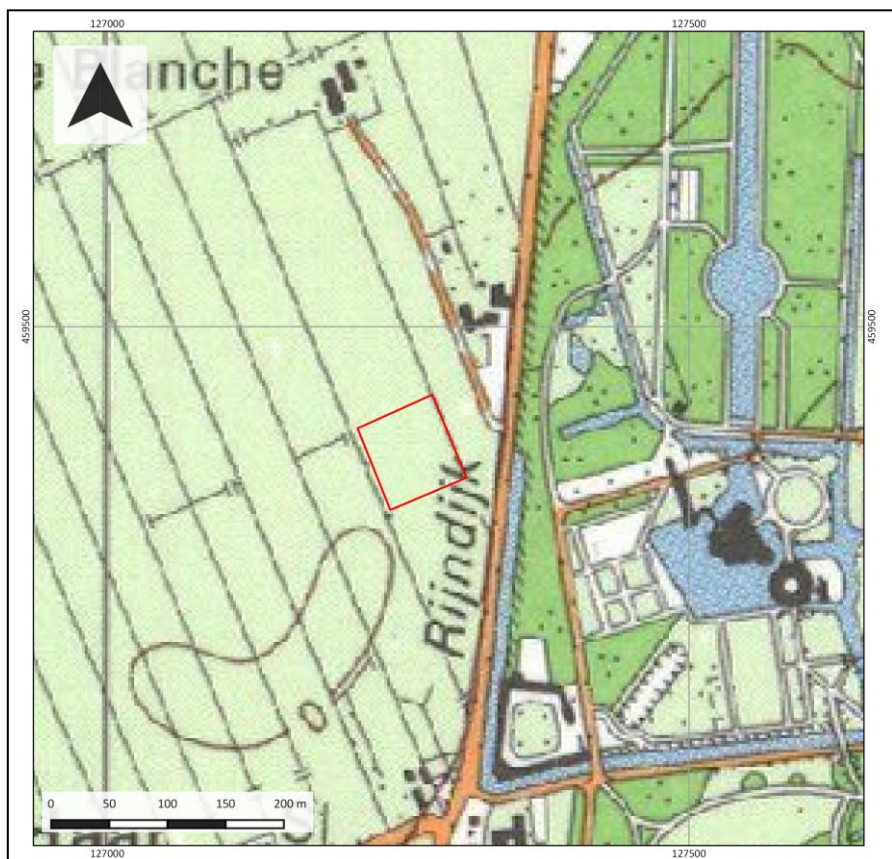
Figuur 8: Uitsnede van een topografische kaart uit 1920. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 9: Uitsnede van een topografische kaart uit 1950. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 10: Uitsnede van een topografische kaart uit 1969. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

Figuur 11: Uitsnede van een topografische kaart uit 1981. Het plangebied is met rode lijnen weergegeven.

9. Gespecificeerde archeologische verwachting

Kans op archeologische waarden	Middelhoog tot laag
Periode	IJzertijd - Late Middeleeuwen
Stratigrafische positie	Top van crevasse en erboven gelegen ophooglagen
Diepteligging	Vanaf een diepte van circa 30 cm –Mv

Op grond van kaartmateriaal van Berendsen (1982) en Cohen e.a. (2012) valt af te leiden dat het plangebied in de overstromingsvlakte van de Oude Rijn gelegen is met in het westelijk deel een smalle crevassegeul. Op basis van de ouderdom van crevasses langs de Oude Rijn dateert deze crevasse vermoedelijk uit de IJzertijd. Hierdoor kunnen theoretisch gezien op de crevasseafzettingen resten vanaf die tijd aanwezig zijn. Het is echter ook niet uitgesloten dat de crevasse ouder is. Nadat de crevasse inactief geworden is, heeft het plangebied relatief hoger in het landschap gelegen en vormden de zandrijke kleien van crevasses vruchtbare gronden. Ook toen bestonden er bewoningsmogelijkheden (Romeinse tijd en Middeleeuwen). Daarom is in het westelijk deel van het plangebied sprake van een middelhoge archeologische verwachting op de aanwezigheid van resten uit de IJzertijd tot en met de Middeleeuwen. In het oostelijk deel is die verwachting niet, omdat daar naar verwachting drassige komafzettingen in de ondergrond liggen. Ook na inpoldering van het gebied is het altijd nat geweest.

De verwachting op archeologische nederzettingenresten uit de Nieuwe tijd is laag. Het plangebied lijkt altijd onbebouwd te zijn geweest en voor zover bekend altijd in gebruik als weiland. De bebouwing, die tot voor kort in het plangebied aanwezig is geweest, dateert uit de tweede helft van de 20^e eeuw.

Stratigrafische positie

Het archeologisch relevante niveau wordt in essentie gevormd door de top van de crevasseafzettingen. Hierop kunnen cultuurlagen aanwezig zijn, die samenhangen met bewoning(-sfasen) in het plangebied. Zowel de oevers als de ophooglagen zijn indicatief voor de aanwezigheid en diepteligging van archeologische resten en de mate van intactheid ervan. Er zijn tijdens het bureauonderzoek geen feitelijke aanwijzingen voor fysieke bodemverstoringen gevonden, waardoor de verwachting is dat de oorspronkelijke bodem in het plangebied nog in delen intact aanwezig kan zijn. Het gegeven dat in het plangebied schuren gevestigd zijn geweest, waarvan de bebouwing is gesloopt, doet echter wel verstoring vermoeden.

Complextypen

In het plangebied worden nederzettingsterreinen en sporen van landgebruik verwacht. Nederzettingsterreinen zouden zich kunnen kenmerken door een donker gekleurde cultuurlaag of dichte vondstenstrooiing, hetgeen met name te danken is aan de langdurigheid van bewoning op een bepaalde plek. In een vochtige omgeving als die van het rivierengebied was de bewegingsruimte voor nederzettingen namelijk niet al te groot, waardoor bewoning vaak geconcentreerd bleef op vaste plekken. Cultuurlagen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd zijn over het algemeen meer uitgesproken dan oudere cultuurlagen. Ook bevatten eerstgenoemde lagen meer bouwkeramisch afval dan de laatstgenoemde lagen. Tot slot zullen kortstondige bewoning en sporen van landgebruik (waaronder ook grafvelden) zich juist kenmerken door grondsporen en verkleuringen in de bodem en in veel mindere mate door de aanwezigheid van cultuurlagen en/of vondstmateriaal. Derhalve kan over de aanwezigheid van laatstgenoemde complexen enkel uitspraken gedaan worden op basis van bodemkenmerken en de mate van intactheid van de top van de oeverafzettingen. Dit laatste is alleen

op basis van veldonderzoek (in de vorm van grondboringen) vast te stellen, omdat feitelijke informatie omtrent bodemverstoringen in het plangebied niet voorhanden zijn.

10. Conclusie en Advies

Conclusie

Uit het archeologisch bureauonderzoek blijkt dat voor het westelijk deel van het plangebied een middelhoge archeologische verwachting geldt op het aantreffen van (nederzettings)resten uit de periode IJzertijd-Late Middeleeuwen. Deze verwachting is hoofdzakelijk gebaseerd op de landschappelijke ligging van het plangebied op een crevasse. Het oostelijk deel van het plangebied heeft een lage archeologische verwachting.

Advies

In het plangebied bestaat op basis van de onderzoeksresultaten deels een archeologische verwachting op de aanwezigheid van resten (zie bijlage 1). Deze kunnen bij de nieuwbouw van de woningen worden verstoord. Mits deze verstoring niet groter zijn dan 1.000 m² en binnen 30 cm –Mv blijft, zijn geen archeologische vervolgmaatregelen noodzakelijk. Indien de verstoring in het plangebied groter is, wordt geadviseerd om in het gebied een inventariserend veldonderzoek uit te voeren. Doel van dit onderzoek is om de bodemopbouw in het plangebied in beeld te brengen en vast te stellen in hoeverre nog daadwerkelijk archeologische resten aanwezig zijn. Gezien de archeologische verwachting en het beperkte oppervlak van het plangebied zou een verkennend c.q. karterend booronderzoek als onderzoeksmethode het meest voor de hand liggen.

Bovenstaande vormt een advies. Op grond van de resultaten van het rapport en het advies zal het bevoegd gezag (de gemeente Utrecht) een besluit nemen over de daadwerkelijke omgang met eventueel aanwezige archeologische waarden binnen het plangebied.

11. Geraadpleegde bronnen

Archeologische kaarten en databestanden:

- Archeologische Monumenten Kaart (AMK), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2007.
- Archeologisch Informatie Systeem II (Archis2), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2007.
- Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden, 3e generatie, IKAW, Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), Amersfoort, 2008.
- www.ahn.nl
- www.ruimtelijkeplannen.nl
- www.watwaswaar.nl
- www.bodemloket.nl
- www.dinoloket.nl
- www.bodemdata.nl

Literatuur:

- Bakker, H. de, 1966. *De subgroepen van het systeem voor bodemclassificatie voor Nederland*. In: Boor en Spade.
- Berendsen, H.J.A., 1982. *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht, een fysisch geografische studie*. Ph. D., Thesis, Utrecht University, Netherlands Geographical Studies 25, pp. 256.
- Berendsen, H.J.A., 2000. *Landschappelijk Nederland*. Assen (Fysische Geografie van Nederland). 2e druk.
- Berendsen, H.J.A., 2005. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). Vierde, geheel herziene druk.
- Berendsen, H.J.A./ E. Stouthamer (eds.), 2001. *Palaeogeographical development of the Rhine-Meuse delta, the Netherlands*. Assen.
- Blijdenstijn, R. 2005: *Tastbare tijd, Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, Uitgeverij Matrijs, Amsterdam
- Cohen, K.M., E. Stouthamer, H.J. Pierik, A.H. Geurts, 2012. *Digitaal Basisbestand Paleogeografie van de Rijn-Maas Delta*. Dept. Fysische Geografie. Universiteit Utrecht. Digitale Dataset.
- Dekker, C. 1980. *De dam bij Wijk*. Scrinium et scriptura. Opstellen betreffende de Nederlandse geschiedenis aangeboden aan Prof. Dr. J.L. van der Gouw, bij zijn afscheid als buitengewoon hoogleraar in de archiefwetenschappen in de paleografie van de veertiende tot de zeventiende eeuw aan de Universiteit van Amsterdam. Groningen: Erven van der Kamp, p. 248-266.
- Mulder, E.F.J., M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong, 2003. *De ondergrond van Nederland*. Houten.
- Stouthamer, E., 2001. *Holocene avulsions in the Rhine-Meuse delta, The Netherlands*. Universiteit Utrecht (211 pag.) (Utrecht: NGS). Prom./coprom.: prof. dr. E.A. Koster & dr. H.J.A. Berendsen.
- Van Dinter, M., 2013. The Roman Limes in the Netherlands: how a delta landscape determined the location of the military structures, *Netherlands Journal of Geosciences – Geologie en Mijnbouw* 92-1, pp. 11-32.
- Van de Kamp, J., 2004. Twee IJzertijdvindplaatsen langs de snelweg. Basisrapportage archeologie 4. Gemeente Utrecht.
- Van Dinter, M., in prep: A landscape reconstruction of the Old Rhine during the Roman Era and Medieval times (UU/Domplein project, 2009-2012);

Bijlage 1: Archeologische Waardenkaart van de gemeente Utrecht

Waardenkaart

Project:
15090010

Toponiem:
Rijndijk 2-4

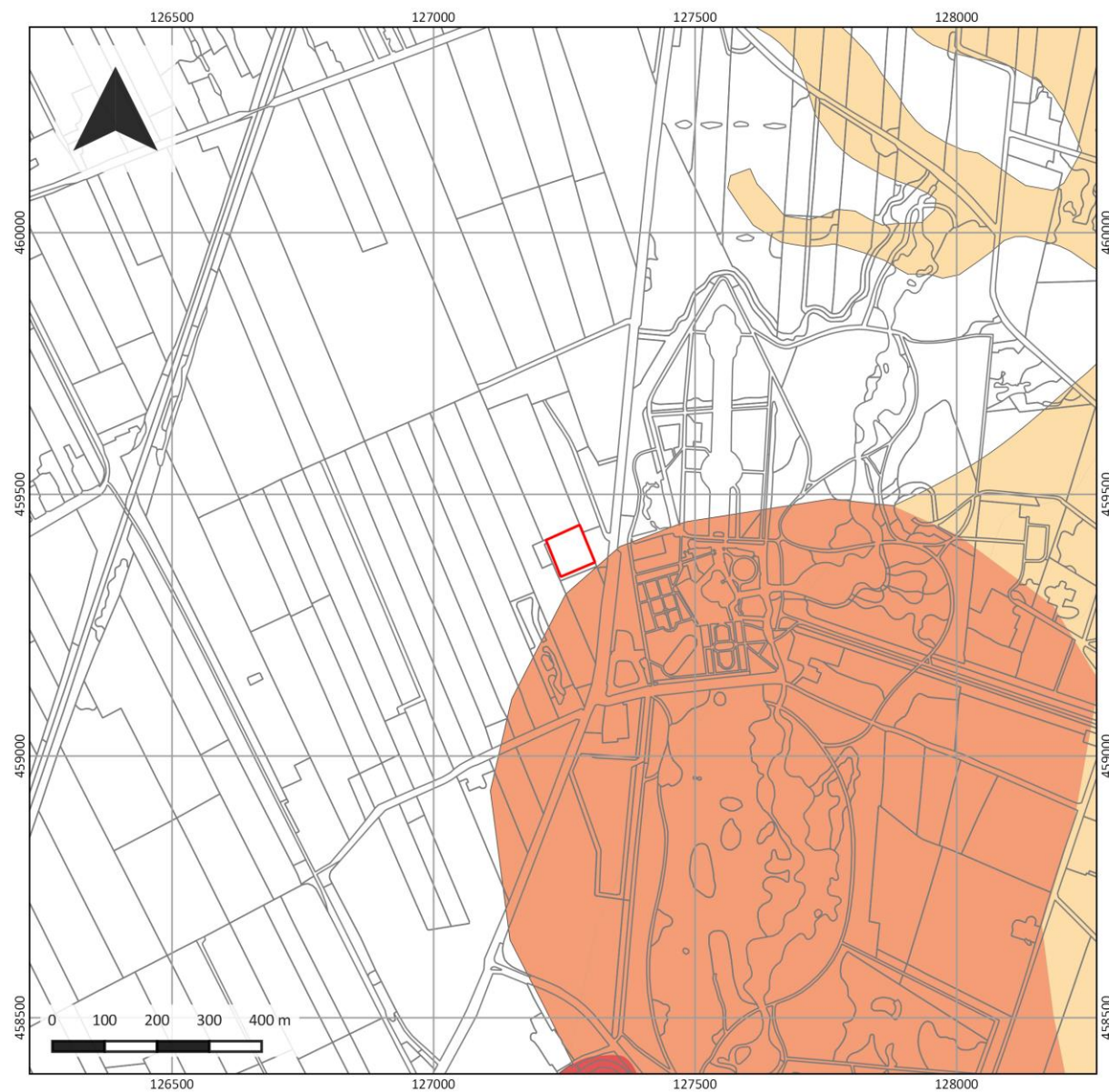
Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

	plangebied
	Beschermd archeologisch Rijksmonument
	Gebied van hoge archeologische waarde
	Gebied van hoge archeologische verwachting
	Gebied van archeologische verwachting
	Vergunning vanaf 30 cm diepte ten opzichte van maaiveld

Oppervlakte te verstoren	Hoge archeologische waarde	Hoge archeologische verwachting	Archeologische verwachting	Geen verwachting
60 - 100m2	Vergunning	Geen vergunning	Geen vergunning	Geen vergunning
100 - 1000 m2	Vergunning	Vergunning	Geen vergunning	Geen vergunning
> 1000 m2	Vergunning	Vergunning	Vergunning	Geen vergunning

Bijlage 2: Stroomruggenkaart

Stroomruggen

Project:
15090010

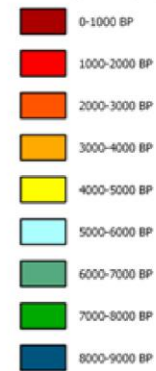
Toponiem:
Rijndijk 2-4

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

 plangebied

Stroomgordels (begindatering in jaren BP)

Bijlage 3: Hoogtekaart

Hoogtekaart

Project:
15090010

Toponiem:
Rijndijk 2-4

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

 plangebied

AHN (m NAP)

 -1.000000

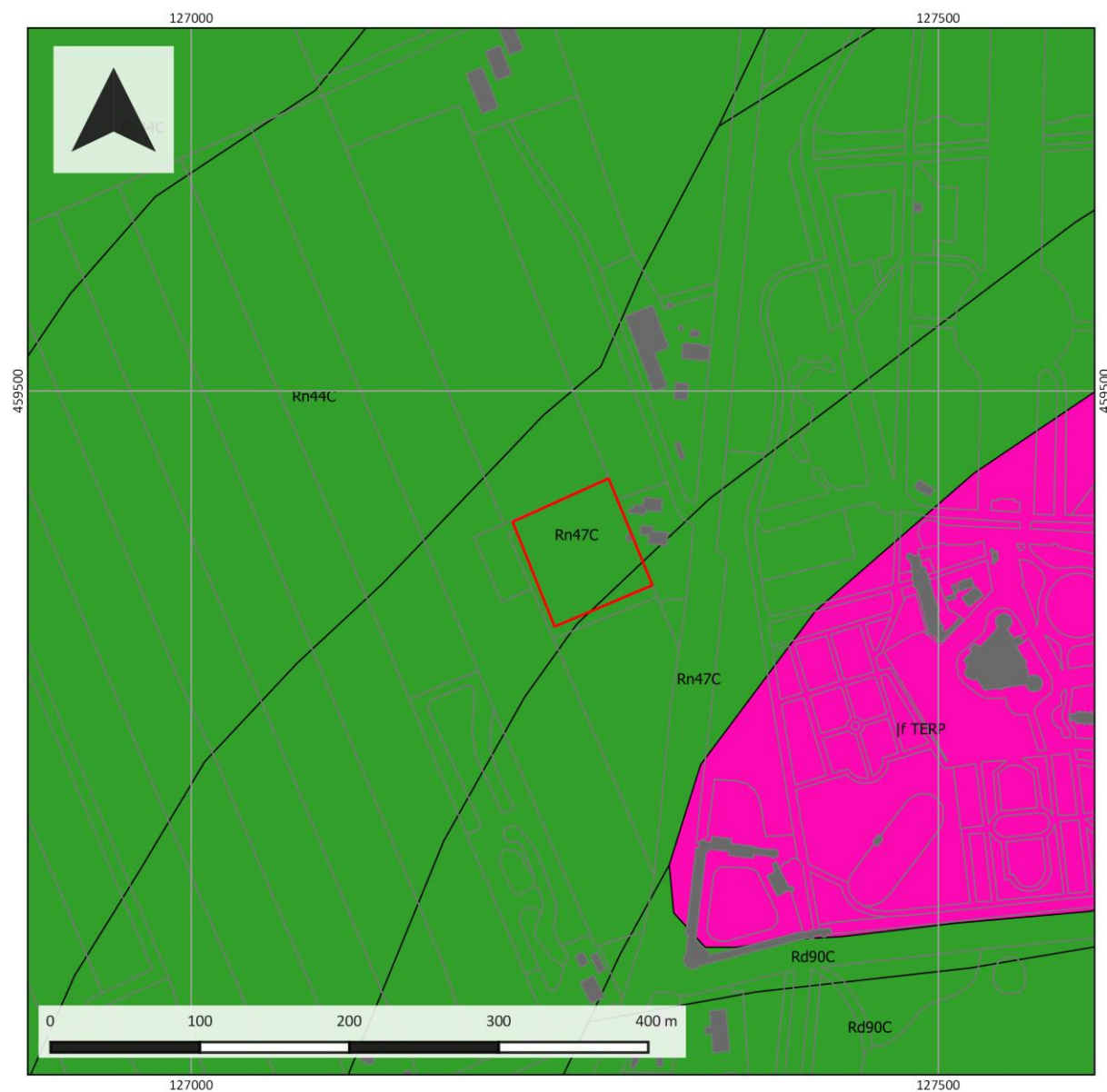
 -0.375000

 0.250000

 0.875000

 1.500000

Bijlage 4: Bodemkaart

Bodemkaart

Project:
15090010

Toponiem:
Rijndijk 2-4

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

plangebied

bodemkaart

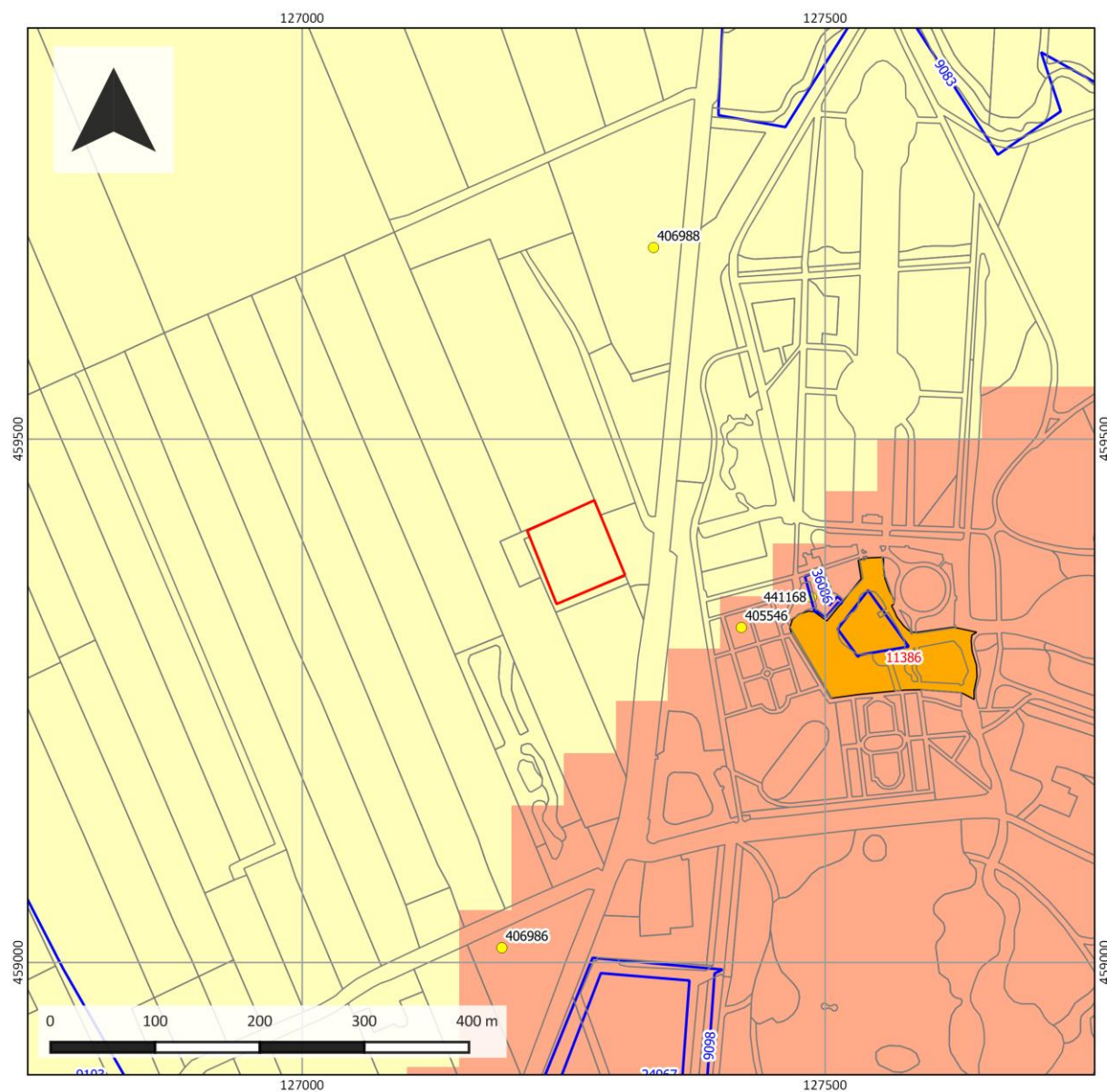
If TERP

Rd90C

Rn44C

Rn47C

Bijlage 5: Archeologische waarden (waarnemingen, monumenten, vondstmeldingen, onderzoeksmeldingen)

Archeologie

Project:
15090010

Toponiem:
Rijndijk 2-4

Plaats:
Haarzuilens (gemeente Utrecht)

Legenda

- plangebied
- onderzoeksmelding
- vondstmelding
- waarneming
- monumenten**
 - Archeologische waarde
 - Hoge archeologische waarde
 - Zeer hoge archeologische waarde
 - Zeer hoge archeologische waarde, beschermd